

*A művészeti élet
alkotmányjogi
keretei
Magyarországon*

Cseporán Zsolt

X 324.334

Magyarországi Köztársaság
Kulturális Örökségvédelmi Hivatala

CSEPORÁN ZSOLT

A MŰVÉSZETI ÉLET ALKOTMÁNYJOGI KERÉTEI MAGYARORSZÁGON

324.334

L'Harmattan

Budapest

2022

A kötet megjelenését támogatta a Magyar Tudományos Akadémia
és a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001381719

MMA-MMK

© Cseporán Zsolt, 2022

© L'Harmattan Kiadó, 2022

Lektorálta:

Koltay András

egyetemi tanár, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke

X 324331

ISBN 978-963-414-861-6

Kiadja a L'Harmattan Kiadó, a kiadásért felel a kiadó igazgatója.

A kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezményrel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 14-16.
Telefon: (36-1)267-5979
www.harmattan.hu

Korrektúra: Pallai Mária
Tördelés: Kovácsné Daróczy Annamária
Borítóterv: Gembela Zsolt
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.,
felelős vezető: Tomcsányi Péter

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	7
Bevezetés.....	9
I. A kötet módszere.....	12
II. A téma elhatárolása és a művészeti jog alapjai.....	13
Első rész. Művészet a tételes közjogban.....	15
Első fejezet. A művészet alapstruktúrái a jogrendszerben.....	17
I. Művészet és emberi jogok.....	17
II. A művészet „hagyományos” helye az alapjogi rendszerben.....	21
III. A művészet szabadságának funkciója.....	22
IV. A művészet közvetett alapjogi olvasata és a szerzői jog.....	23
V. A művészet mint a személyiség önkifejeződése.....	28
VI. A művészet szabadsága és a véleménynyilvánítás szabadságának különbsége.....	36
Második fejezet. A művészet alkotmányjogi szabályozásának modelljei.....	39
I. A művészet szabadsága terminus meghatározása.....	39
II. A művészet tételes jogi hármass modellje.....	41
Harmadik fejezet. Művészet a magyar alkotmányjogban.....	54
I. A művészet szabályozási modellje az Alaptörvényben.....	54
II. A művészet szabadsága az Alkotmánybíróság gyakorlatában.....	62
Második rész. A művészet szabadságának dogmatikája.....	71
Negyedik fejezet. A művészet szabadságának alanyai.....	73
I. Az alapjogok funkciójáról.....	73
II. Az alapjogi jogalanyiség.....	75
III. A művészet szabadságának alanyi köre.....	77
Ötödik fejezet. A művészet szabadságának tartalma.....	88
I. Kiindulópont: a művészet szabadságának lényeges tartalma?.....	88
II. A szabad alkotófolyamat.....	89
III. A nyilvánosságra hozatal szabadsága.....	94
IV. Más művészi tevékenységének megítélése.....	100
V. A művészeti ágak eltérő alapjogi vonásai.....	106
Hatodik fejezet. A művészet szabadságának korlátozása.....	121
I. Exkurzus: alapjog-korlátozás, alapjogi kollízió és alapjogsértés.....	121
II. A művészet szabadsága korlátozásának alaptételei.....	126
III. A művészet szabadsága részjogosultságainak korlátozása.....	127

Hetedik fejezet. A művészeti élet szabadságának állami garanciarendszere...	135
I. Az állami garanciarendszer fundamentuma	135
II. Az állam szerepe a művészeti életben	136
III. A művészeti intézményekről	137
IV. A Magyar Művészeti Akadémia	140
V. A felsőoktatási intézmények	147
VI. Az előadó-művészeti szervezetek	155
VII. A művészeti foglalkoztatás rendszere	161
Következtetések	169
Irodalomjegyzék	183

ELŐSZÓ

A kötet története 2012 tavaszáig, joghallgatói éveimig nyúlik vissza. Egy alkotmányjogi szeminárium során született meg a gondolat, hogy érdemes lenne megvizsgálni a színház világában szerzett tapasztalataimnak az alapjogi vonatkozásait. Aztán ami beadandó dolgozatnak indult, tudományos diákköri munkává érett, majd doktori témává nőtte ki magát. Az ötéves kutatás végén, 2017. decemberében pedig nyilvános vita keretében sikerrel védtem meg azonos című értekezésemet. Majd ugyanennyi időnek kellett eltelnie, hogy annak kiadása miatt újra kezembe vegyem a művet. Újraolvasva a kéziratot, számos változtatást eszközöltem mind szerkezeti, mind tartalmi szempontból – ez az idő múlása, valamint a gondolkodásmódom, alapjog-felfogásom formálódása tükrében természetszerű, ugyanakkor a könyvnek is a hasznára vált. Így tehát legalább annyira izgalmas volt ez az utóbbi pár hónap, mint a doktori védést megelőző intenzív tudományos munka.

Itt az ideje azonban, hogy a tizedik évébe lépő kutatást ezzel a kötettel lezárjam – de bízom abban, hogy a következő oldalakon vázolt kérdések és gondolatok másokra is olyan inspirálóan hatnak, ahogy az én kíváncsiságomat táplálták éveken keresztül.

Mielőtt azonban a művészeti élet alkotmányjogi labirintusába navigálnám az Olvasót, meg szeretném köszönni azoknak a segítséget, akik nélkül ez a könyv nem születhetett volna meg.

Hálával tartozom a pécsi közjogi műhely három kiemelkedő tudású professzorának. Kiss László alkotmánybíró úr iránymutatása, biztatása számos alkalommal átsegített a fiatal kutatói lét nehéz pillanatain. Sosem feledem a néhai Ádám Antal professzor úr megfontolt tanácsait, amelyekkel a metajurisztikus fogalmak jogtudományi megragadhatóságának módjára hívta fel a figyelmemet. A Petrétai József professzor úrral folytatott szakmai disputák pedig nem csupán a mű koherenciájára, de alkotmányjogi szemléletemre is nagy hatással voltak. Bízom benne, hogy tanításaik a könyvben is tetten ér-

hetők. Köszönöm továbbá Szalayné Sándor Erzsébet ombudsmanhelyettes asszonynak, valamint Mohay Ágoston tanszékvezető és Kis Kelemen Bence tanársegéd kollégáknak a téma nemzetközi jogi aspektusaiban nyújtott önzetlen segítségüket. Kiss György akadémikus, Berke Gyula tanszékvezető és Bankó Zoltán docens uraktól pedig a művészeti foglalkoztatásban rejlő alapjogi konfliktusok feltérképezésében kaptam nélkülözhetetlen támogatást.

Köszönettel tartozom a fokozatszerzési eljárás egyes szakaszai során kapott konstruktív észrevételekért Grad-Gyenge Anikó tanszékvezető asszonynak, G. Karácsony Gergely docens úrnak, illetve Visegrády Antal korábbi iskolavezető, Schanda Balázs alkotmánybíró és Smuk Péter professzor uraknak. Hálámat szeretném kifejezni a doktori értekezés bírálóinak: Cservák Csaba tanszékvezető úrnak, hogy jobbító szándékú javaslataival hozzájárult a műdogmatikai finomításához; valamint Koltay András professzor úrnak a témában folytatott pezsgő és gondolatgazdag tudományos vitáért,¹ továbbá azért, hogy vállalta a kötet lektorálását. Végül, de nem utolsósorban őszinte hálával tartozom témavezetőimnek, Kocsis Miklós igazgató és Kucsera Tamás Gergely akadémikus úrknak – akikben az évek során nem csupán mentorokra, de igaz barátokra is leltem.

Kélt Budapesten, 2022. január 12. napján

A szerző

¹ Többek közt ld. Koltay András: „Opponensi vélemény Cseporán Zsolt: A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon c. disszertációjához”. *Jura* 2018. 1. sz. 479–488.

BEVEZETÉS

A monográfia témája a művészet és a jog metszéspontjának jól körülhatárolható területe – ami előrevetíti a kutatás exponálásának nehézségeit. Annyi minden „volt” már ugyanis a művészet. Megközelítették a filozófia eszközeivel, történelmi perspektívából, a vallás szemüvegén keresztül, a tudomány mércéjével – egyaránt megemlíthetők a kommunikációs, a szociológiai, a pszichológiai vagy akár a közgazdasági kísérletek. Ennek a ténynek kiemelkedő jelentősége van, mivel a művészet klasszikus példája azoknak a területeknek, amelyek elemzése egyetlen diszciplína módszereinek alkalmazásával lehetetlennek bizonyul. A kötet keretében arra keresem a választ, hogy a jog szempontjából az állam és az egyén viszonyában – fogalmi és gyakorlati szempontból – mit takar a „művészet”.

A XXI. század harmadik évtizedének hajnalán azt tapasztaljuk, hogy az állami szerepfelfogása ismét változásban van, különösen az egyének tömegével jelentkező (kultúra)fogyasztói igényeinek tükrében. Ez a folyamat áthatja valamennyi társadalmi alrendszer, így nem csupán a jog világát, hanem a művészeti életet is – ebből adódóan pedig kisugárzó hatásokat fejt ki a művészeti jog területére egyaránt. Megfigyelhető, hogy az egységben kulturális jogokként felfogott oktatáshoz való jog, valamint a tudomány és a művészet szabadsága fokozatosan nagyobb szociális karáktert nyer, többdimenziós viszonyokat indukálva ezzel. A művészetre szűkítve a tendenciát, makroszinten ez legalább három aktor egymásra hatását, és így érdekkonfliktusát jelenti: egyrészt az állam mint a szabályalkotó, másrészt a művész mint az értékkeremtő, harmadrészt pedig az igényeket megfogalmazó társadalom. A felsorolt rendszerek kapcsolata e hármas determináltságban szükségszerűen mellérendelt, viszont a kényszerű egység feldarabolásával ugyanez a probléma eltérő pozíciókat képez. Míg az állam és az alkotó között alá-fölérendeltségi viszony rajzolható fel, addig a művész közösséggel való kapcsolata megmarad a mellérendeltség szintjén. Ennek a közösségi szempontból soktényezős szisztémának az első ösz-

szefüggéseit kívánom bemutatni a jogtudomány eszközével: az állam és az alkotóművész viszonyának természetét a kollektív igények alakulása tükrében.

A megjelölt fogalmi keretben a közjog sajátos jellemvonása az elemzés minden mozzanatában érvényre jut. Az *alá-fölérendeltségi viszony adja a kötet gerincét*: kizárólag azoknak a jogviszonyoknak a hálózatát kívánom felrajzolni, ahol ez a tulajdonság kimutatható. Ez azt követeli meg, hogy az alkotmányjog keretrendszerében értelmezsem a művészetet. Ahogy azonban a társadalmi vonatkozásoknál, úgy az alkotmányjogon belül is eltérő modellek figyelhetők meg a művészet megragadásában. Ezek közül két megközelítés mentén mutatom be az állam művészettel összefüggő szabályozását: egyrészt az *egyén szempontjából mint a közhatalommal szembeni szabadságon*, másrészt az *állam szerepvállalásának mértékén keresztül*. A két aspektus több ponton egymással ellentétes irányú igények összességeként nyilvánul meg, így az *alkotmányjog legfőbb feladata, hogy megtalálja azt az egyensúlyi helyzetet, amely az érdekelt felek súrlódása csökkentésének optimalizálása mellett a társadalmi igényeket is kielégíti*.

Az alkotmányjogi értelmezés szerint a művészet alapjogi minőségben, azaz sajátos közjogi jogosultságként megfogalmazott norma. Emellett azonban az alkotmányban konstituált szabály értéktartalma több réteget is megfogalmaz. A művészet szabadsága kialakulását és normastruktúráját tekintve a gazdasági, szociális és kulturális jogok csoportjába tartozik, amely jogok az állam tevőleges magatartását is elvárják. *Végső soron tehát a kérdés az, hogy meddig a pontig terjed az egyén szabadsága, valamint azzal párhuzamosan a közhatalom tartózkodása, és mikortól, milyen területen fogalmazódik meg az állam aktív szerepvállalásának igénye – bármelyik érintett (egyén vagy állam) részéről.*

Az állam erőteljes szabályozási törekvése mellett is megállapítható, hogy a művészeti életre és különösen annak alkotói szegmensére nem gyakorol döntő hatást.² Ez a közhatalomnak a művészet társadalomban betöltött szerepével kapcsolatos felfogásának kérdését veti fel. A művészet (alap)jogi vonatkozása a mai napig elsődlegesen nem kollektív igények kielégítését célozza; amelyhez az államnak is alapvető érdeke fűződik, hanem az *egyén személyiségének alkot-*

² Ellentétben a kulturális politikával, amely kormányzati tevékenységként a művészeti életre valós befolyást tud gyakorolni. Erről ld. bővebben Cseporán Zsolt: *Divergens intézményi modell és alulról építkező kormányzás – A magyar kulturális szféra közpolitikai és közgazdasági tendenciái*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020, 10–13.

táson keresztül megnyilvánuló kibontakoztatását. A művészet individualista szemlélete a társadalmi normákkal összefüggésben szabadságként, azaz az egyén autonómiájaként jelenik meg. Ennek a szabadságnak a biztosítása pedig egyrészt nem olyan erőteljes, másrészt egészen más jogi eszközöket kíván meg. A művészet védendő értéke – a XXI. századra erősödő szociális karaktere ellenére is – az agresszív beavatkozástól való tartózkodással biztosítható. Ez kiegészítendő azzal, hogy az *állam tényleges és aktív művészeti szerepvállalása – legyen az kreációs, döntési vagy direkt támogatásra irányuló kompetencia – mögött meghúzódó igény a művészet szabadságának kiteljesítése, vagyis a jogalanyok (művészek) tevékenységének kulturális és egzisztenciális garantálása*. Ennek igazolásaként utalok a hazai művészeti jogalkotás 2010 és 2018 közötti tendenciájára, amely a szóban forgó közfeladatokat az államtól „kiszervezte”, létrehozva a művészet decentralizált igazgatási rendszerét.³

A művészet szabadságának vizsgálata kiemelt jelentőségű az alkotóművészek, azaz az alapvető jog alanyai szempontjából. Alkotmányban elismert jogként a jogbiztonság szempontjából fontos a jog(osultság)ok érvényesíthetősége, amely a normatartalom konkretizálásán keresztül lehetséges. A *szóban forgó alapjog védelmi területe részsabadságainak dogmatikai alaposságu meghatározása a jogalkalmazói mechanizmusok hatékonyságát növelheti*. A művészeti szféra jogi oltalma nem kizárólag a művészet szabadságára és nem kizárólag az alapjogi dimenzióra terjed ki. Ahhoz azonban, hogy az individuumot megillető védelmi háló „kifeszíthető” legyen, az egyes elemek és így a művészet szabadsága funkciójának körülírása szükséges.

Az alkotmányjog politikai karakteréből⁴ adódóan a művészet alaptörvényi szabályozása a kultúrpolitika⁵ aktuális irányait, megfogalmazott céljait és vallott értékeit is visszatükrözi. A művészet tételes jogi modelljének alkotmányjogi elemzése tehát rámutat azokra az állami intenciókra, amelyek a társadalmi igényekre próbálnak meg reagálni. A *művészet szabadságának konstituálása nem csupán szigorúan az állam és az egyén relációjában érvényesül, hanem az adott nemzet művészeti-kulturális fejlettségének fokáról is*

³ Ld. Kocsis Miklós: *A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére – Műhelytanulmány*. Budapest-Pécs, 2016, 16–18.

⁴ Részletesen ld. Petrétel József: *Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2016, 18–19.

⁵ A kultúrpolitika meghatározásáról bővebben ld. Cseporán Zsolt: „Kulturális jogok – kulturális igazgatás – kultúrpolitika”. *Valóság* 2021. 2. sz. 1–12.

átfogó képet ad. Ennek elemzése az egyéni jogvédelem mellett a jogrendszer szempontjából is releváns értékmérő.

I. A KÖTET MÓDSZERE
A könyv tematikáját tekintve az állam- és jogtudományok körébe sorolandó, ebből adódóan a kutatás a társadalomtudományok csoportjában helyezhető el. Az elemzés során alapvetően két szemléletet követve fogalmaztam meg téziseimet. Egyrészt a művészet szabadságának mint a kötet tárgyának *belső vizsgálatát*, amely az állam és az egyén relációját helyezi el a téma által meghatározott jogi normák körében. Másrészt a művészet jogon túli, *külső elemzését*, arra keresve a választ, hogy a művészeti élet komplexitása – azaz individuális és társadalmi aspektusai – milyen törvényszerűségeket mutatnak az alkotmányjog területén.⁶ Ezek közül az előbbi szemléletmód rajzolódik ki hangsúlyosan, azonban az utóbbi olvasat nélkülözhetetlen eredményekkel járult hozzá a jogtudományi vizsgálódáshoz, megalapozva az interdiszciplináris értelmezés esetleges lehetőségét.

Az előzőekben rámutattam arra, hogy az állam- és jogtudományokon belül a kutatás alapvetően az alkotmányjog-tudomány eszközeivel operál. Az e körbe tartozó tudományos vizsgálati metódusok⁷ közül részben a *deskriptív*, döntően azonban az *elemző*, a *kritikai* és a *konstruktív módszereket* alkalmazom. Utóbbiak segítségével lehetővé válik a művészet szabadsága sajátosságainak, összefüggéseinek kimutatása, valamint megvilágíthatóak azok a körülmények, amelyek a hatályos rendelkezések alkalmazásakor problémát jelentenek. Ezeken túl csekély mértékben az *összehasonlító módszert* is beemelem a kutatás eredményeinek alátámasztására, így összességében megállapítható, hogy a könyv valamennyi közjogi tudományos metodikai elemet felhasznál a témakör által megkívánt arányban. Az alkalmazott módszerek közül az *alapjogi dogmatikának* kiemelkedő jelentősége van a témakör problémáinak megértéséhez, az elemzés gondolatfűzésének gerincét képezi mind az eredmények megalapozásakor, mind pedig azok összefüggéseinek rendszerezésekor.

⁶ Vö. Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 49.

⁷ Vö. Petrétei: *Magyarország alkotmányjoga I...* 21–22.

A kutatás során folytonos viszonyítási pontot jelentő *alanyi szempontú megközelítés* keretét biztosított ahhoz, hogy a kötet koherenciáját megtartva a művészet szabadságának kortárs értelmezését feltárja – hiánypótló támpontot szolgáltatva ezzel a jogalkalmazás számára.

II. A TÉMA ELHATÁROLÁSA ÉS A MŰVÉSZETI JOG ALAPJAI

A művészeti életre vonatkozó normák alapvető jellemzője, hogy magukon viselik más jogágak ismertetőjegyeit, ugyanakkor megvan az a sajátosságuk, ami elhatárolja őket más jogterületektől.⁸

Ez nem jelenti azt, hogy a művészeti jogról jogbölcseleti értelemben vett alapjogként beszélhetünk, felfogható ellenben a jogágak⁹ rendszerében egyfajta horizontálisan „keresztülfekvő” területként. Ennek alapján a jogelmélet által használt másodlagos jogági definíciónak¹⁰ a szóban forgó joganyag megfelel, mivel elmondható róla, hogy több alapjogból táplálkozik, és számos eltérő viszonytípust szabályoz.¹¹ Az érintett joganyagról megállapítható, hogy egyaránt tartalmaz alkotmányjogi, közigazgatási jogi, büntetőjogi, magánjogi (polgári és munkajogi) jellegű jogszabályokat is. Azok a jogi rendelkezések sorolhatóak tehát a művészeti jog csoportjába, amelyek relevánsak a művészeti élet mint társadalmi alrendszer működésére.

A kutatás témájáról rögzíteni szükséges, hogy a művészeti jog heterogén anyagából a kötet kizárólag az alkotmányjogilag releváns normákat elemzi mint a művészet jogi szabályozásának legkevésbé vizsgált területét.

⁸ Ádám szerint valamely jogi normacsoport akkor minősíthető jogágnak, ha egyrészt annak kereteit és tartalmi irányultságát lényeges közös alapelvek határozzák meg; másrészt a jogi normák szabályozási tárgyai jellegzetes közös vonásokat viselnek magukon; harmadrészt az általuk biztosított alanyi jogosultságokban és előírt köteleességekben más jogosultság- és köteleességcsoportoktól eltérő, közös tartalmi elemek találhatók; és végül a szabályozás módszerében sajátosan érvényesül a diszpozitívítás vagy a kógenia dominanciája. Vö. Ádám Antal: *Bölcselet, vallás, egyházjog*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007, 263–264.

⁹ Részletesen ld. Szilágyi: i. m. 365–369.

¹⁰ Visegrádi Antal: *Jog- és állambölcselet*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002, 89–90.

¹¹ Vö. a felsőoktatási jog jellegével. Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*. Budapest, Topbalaton Kiadó, 2011, 29–31.

Első fejezet

A MŰVÉSZET ALAPSTRUKTÚRÁI

A JOGRENDSZERBEN

A művészet és a jog kapcsolatát ebben a fejezetben a szabadságjogok aspektusából elemzem,¹² és az alapvető jogok tárgyi oldalát a vizsgálódás körén kívülre helyezem – igazodva a művészet individualista felfogásához.¹³ A dogmatista megközelítést a magyar Alkotmánybíróság tárgyhoz kapcsolódó lényeges elvi nézeteivel kívánom párhuzamba állítani.

A művészeti élet alapjogi értelmezése többdimenziós képet takar. Erre az Alkotmánybíróság esetjoga is utal,¹⁴ rögzítve a művészet kétirányú interpretációját az alkotmányjog körében. Ebből adódóan a művészet szabadságjogi olvasata eltérő jellemvonásai mentén különféle összefüggéseket mutat, amely differencia az alapjogi oltalom fókuszát és határait is befolyásolja.

I. MŰVÉSZET ÉS EMBERI JOGOK

A művészet és jog relációjának elemzésében megkerülhetetlen a tárgykör alanyi oldalának teoretikus vizsgálata. Mivel a művészet jelenleg is egyik legfontosabb kérdése maga az alkotói „státusz” megragadása, lényegesnek tartom, hogy a mindenkori művész kategóriájára jogfilozófiai értelemben megalapozott és jogilag is helytálló képet adjak.

¹² A szabadságjogokról részletesen ld. Cremer, Wolfram: *Freiheitsgrundrechte*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2003.

¹³ Vö. Cseporán Zsolt: Művészet és jog In: Falusi Márton (szerk.): *Túl posztokon és izmusokon. (MMA Ösztöndíjas Tanulmányok 1.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet & L'Harmattan Kiadó, 2015, 435–467.

¹⁴ Szükséges megjegyezni, hogy bár az Alkotmány és az Alaptörvény szövege a művészet szabadsága tekintetében változott, az Alkotmánybíróság „nem látta akadályát annak, hogy felhasználja az adott kérdéskörrel kapcsolatban a korábbi határozataiban kidolgozott érveket és jogelveket”. 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [11]

1. A művészet és jog alanyi oldalú vizsgálatának alapja

A művészet és jog kapcsolatának elemzésekor az alanyi oldalban rejlő módszertani irányítú indokolása kapcsán két érvet lehet felhozni. Az első, praktikus gyakorlati ok a művészet jogi megjelenésére utal. Ennek értelmében az a következtetés vonható le, hogy a modern államok jogrendszerei a művészetet jogosult oldalról szabályozzák. Ilyen normák tipikusan az alapjogi és szerzői jogi terminusok, amelyek egyrészt az alkotó, másrészt a művészi tevékenység és a művész közötti viszonyt helyezik jogi oltalom alá. Így tulajdonképpen a művészet jogi szabályozása körében az alanyi oldaltól eltérő vagy azt kirekesztő elemzés nem is lehetséges.

A teoretikus érvek a művészet és jog elemi kapcsolatának ama megnyilvánulására mutatnak, hogy mindkét jelenség egy, az ember által kifejtett tevékenység eredménye. Ez a megállapítás két következményt tartalmaz: egyrészt mind a művészetnek, mind pedig a jognak *sine qua non* eleme az ember; másrészt mindkét jelenség egy természetidegen, mesterséges része a társadalmi létnek.

Ezt a filozófiai helyzetet Mumford meglátása világítja meg legjobban: „Mind a művészet, mind a technika az ember alkotó képességének megnyilvánulása.”¹⁵ Ezek alapján álláspontom szerint a művészet az emberi alkotóképesség *szubjektív oldalát* fedi le, mivel célja a szépség megragadása, ami bár tulajdonságából adódóan egy magasabb rendű jelenség, mégsem lehet objektíve megadni mibenlétét – csupán a befogadó saját szemszögén keresztül kaphat választ arra: mi a szép?¹⁶ A tudomány ezzel ellentétben az emberi alkotóképesség *objektív oldalát* képezi: „A technika főleg abból a szükségletből ered, hogy az élet külső adottságait kezeljük és magunknak alárendeljük a természet erőt.”¹⁷ Ez ahhoz a szembeállításához vezet, amely művészet és technika/tudomány (mesterségbeli tudás), „szépség” és „hasznosság” között alakult ki a XIX–XX. századra.¹⁸

Jelen esetben ez az ellentét nem hogy még élesebbé válik, hanem ellenkezőleg: témánk szempontjából a művészet és a jog mint az emberi alkotóképesség két pólusa egymás mellett foglal helyet. A továbbiakban ezt igyekszem alátámasztani, külön a művészet és külön a jog oldaláról.

1.1. A művészet releváns karaktere

A művészet körében létrejövő produktumok, alkotások a természetben eredetileg és ontológiai valójukban fel nem lelhető jelenségek. Ebből adódik, hogy a műalkotások legmeghatározóbb sajátja, hogy nem természeti kauzalitáson alapuló tények eredményeként jönnek létre, hanem minden esetben kizárólag *emberi tevékenység következtében*.¹⁹

Az esztétika ontológiai alapvetéséből kiemelendő az a tény, hogy az „esztétikus” jelző mindig emberi alkotást takar – vagy legalábbis olyan tárgyat, amelyet úgy tekinthetünk, mintha emberi alkotás volna.²⁰ Ehhez képest a természeti (nem ember-alkotta)²¹ tárgyakat is szépnek mondjuk. Valójában azonban – Pauler és közvetve Hegel szerint²² – másképp fest a helyzet: ha természeti tárgyat esztétikai szempontból nézünk, öntudatlanul is úgy értékeljük, mintha az művészi alkotás volna. A művészi alkotás viszont nem azért szép, mert a természetet utánozza, hanem a természet szép azért, mert műalkotás mintájára fogható fel.²³

Ez tehát máris *kirekeszti az esztétikából a természeti szépet*: a szép dologból ugyanaz az őseredeti valóságszerűség sugárzik, ami a természetből, bár a szép dolog más fenomenológiai síkba esik, mint a természet.²⁴

¹⁵ Vö. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Esztétika – Rövidített változat*. Fordította Tandori Dezső. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979, 17.

¹⁶ Vö. Kucsera Tamás Gérgely: A művészet és a művészetelmélet kapcsolatának elméleti és gyakorlati kérdései, lehetőségei a XXI. században. In: Cseporán Zsolt (szerk.): *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai*. Fundamenta Profunda 1. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2016, 21–27.

¹⁷ Vö. Heidegger, Martin: *A műalkotás eredete*. Fordította Bacsó Béla. Budapest, Európa Kiadó, 1988

¹⁸ Ld. Hegel: *i. m.* 5–6.

¹⁹ Pauler Ákos: *Bevezetés a filozófiába*. Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz, 1999, 124–125.

²⁰ Horváth Barna: *Az erkölcsi norma természete*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2005, 173.

¹⁵ Mumford, Lewis: *Kunst und Technik*. Stuttgart, 1957, 41. Idézi: Aradi Nóra – Fukász György: *Technika és művészet*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1974, 51.

¹⁶ Vö. Cseporán Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013, 46.

¹⁷ Mumford: *i. m.* 41.

¹⁸ A művészet és a technika/tudomány kapcsolatáról ld. Cseporán Zsolt: „A művészet szabadsága a képzőművészetben”. *Jogtudományi Közlemény* 2014. 7–8. sz. 353–362.

1.2. A jog „mesterséges” jellege

A jog mesterséges jellegének igazolása abban a sajátosságban rejlik, hogy a norma kizárólag a valóságból nem levezethető.²⁵ Ennek oka, hogy a valóság (tényállás) a természet rendszerének eleme, de önmagában nem tárgya a sajátos jogi megismerésnek, mivel egyáltalán nem normatív, azaz jogi jelenség.²⁶ Ami az adott történések sajátos normatív értelmet ad, az nem ténylegessége és valósága, hanem egy norma, amely tartalmával reá vonatkozik, neki jogi jelentést kölcsönöz. A norma tehát értelmezési sémaként szerepel.²⁷

Összegezve: mind a művészet, mind a jog a „természeti valóságtól” elvált, „mesterséges” jelenségek, amelyek vizsgálata az emberi alkotói tényező szempontjának alkalmazása nélkül nem teljes; sőt hamis eredményekre vezetne. A jog és az esztétikum egyaránt a társadalmi-szellemi objektívációk világába tartozik, s mint ilyenek eloldódnak alkotói tudatától, és attól független tárgyasulásként szellemileg mint jog vagy esztétikum léteznek.²⁸ Ennek okán, az emberi alkotóképeség viszonyítási pontja mentén elemzem a művészet alanyi jogi értelmezésének kérdéseit.

II. A MŰVÉSZET „HAGYOMÁNYOS” HELYE

AZ ALAPJOGI RENDSZERBEN

A művészet szabadsága kifejezetten nevesítve a XX. század elején megszülető alkotmányokban jelenik meg, más gazdasági, szociális és kulturális jogokkal együtt.²⁹ Ez önmagában ahhoz a megállapításhoz vezetne, hogy a jog ún. második generációs alapjog, ám a művészet szabadsága mint kifejezési forma

már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódott, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolható.³⁰

Ezzel összefüggésben a magyar Alkotmánybíróság a kommunikációs jogok³¹ alapjogi csoportjában helyezte el a művészeti élet szabadságát.

„Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G.

§-ában³² külön is rendelkezik.”³³

Az Alkotmánybíróság idézett állásfoglalása két fontos tételt is rögzít. Egyrészt a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt, csoportképző funkcióját deklarálja, amelyet ugyanebben a határozatában *expressis verbis* ki is jelent: „a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságnak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak.”³⁴ Másrészt a művészet szabadsága bár a véleménynyilvánítás szabadságához tartozó kommunikációs jog, azt az Alkotmány – ahogy az Alaptörvény is – külön, önálló alapjogként szabályozta.

A művészet „hagyományos” alapjogi értelmezése – a véleménynyilvánítás szabadságából való levezetettségéből adódóan³⁵ – sajátos elvi fundamentumot feltételez, amely a művészeti élet szabadságát kommunikáción alapuló emberi jogként írja le.

Az alapjogi oltalomban részesülő szabad kommunikáció mint egyéni magatartás és a társadalmi folyamat a művészet tekintetében viszont kizárólag

³⁰ Zeller Judit: A tudomány és a művészet szabadsága. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006, 596.

³¹ A kommunikációs jogok átfogó elemzéséről ld. Buday-Sánta Andrea: „A kommunikáció-szabadságról”. *Kodifikáció és Közigazgatás* 2016. 1. sz. 5–23.

³² Magyarország Alaptörvénye a X. cikk (1) bekezdésében rendelkezik a művészet szabadságáról.

³³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170–171

³⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170

³⁵ „(...) az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179–180

²⁵ Vö. Horváth: i. m. 48.

²⁶ Ezzel ellentétben utalnom kell a szokásjogra mint kötelező normára, aminek jelentése legalább kétféleképpen érthető: egyrészt akként, hogy a korábban létező, nem jogi szokás válik joggá; másrészt pedig akként, hogy valamilyen norma a jogalkalmazó szervek tevékenységének szokásossá válása révén válik joggá. Ld. Szilágyi: i. m. 264.

²⁷ Kelsen, Hans: *Tiszta Jogtan*. Fordította Bibó István. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001, 3.

²⁸ Peschka Vilmos: „Jog és esztétikum”. *Állam- és Jogtudomány* 1994. 1–2. sz. 4.

²⁹ Ld. Fredman, Sandra – Wesson, Murray: *Social, Economic and Cultural Rights*. In: Feldman, David (ed): *English Public Law*. Oxford, Oxford University Press, 2009, 453–497.

a műalkotás nyilvánosságra hozásától értelmezhető, mivel – főszabályként – csak ettől a pillanattól jelenik meg a művészet a társadalmi-kommunikációs térben. Így a művészet szabadságának véleményalapú interpretációja az alkotás nyilvánosságban való megjelenítésének szabadságára fókuszál.

III. A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK FUNKCIÓJA

A művészet szabadságának normaterületét a művészetnél tapasztalt (filozófiai) fogalomalkotási nehézségek végett nehéz meghatározni. A tételes jog (alkotmány) által deklarált alanyi jog védelmi hálóját a jogbiztonság követelményéből adódóan azonban szükséges körülírni, így a magyar Alkotmánybíróság értelmező tevékenysége során a következő megállapításra jutott:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.”³⁶

Az idézett *ratio decidendi* a művészeti élet (alap)jogi regulálásában fontos mérőföldkönek számít, mivel konkrétan rögzíti a művészet szabadságának lényeges tartalmát. Ehelyütt azonban az alkotmányértelmezésben *implicit* meghúzódó másodlagos réteget kívánom kiemelni – mégpedig azt, hogy az Alkotmánybíróság a vonatkozó döntésében meghatározta az alapjog funkcióját. Abból ugyanis, hogy művészet szabadságának tartalmaként az alkotómunka, valamint az alkotások nyilvánosság elé tárásának szabadságát jelölte meg, a művészi teremtőképeség kereteit, kezdő és végpontját állapította meg. Az alkotótevékenység az elkészült mű nyilvánosságra hozásáig terjedhet csupán, azon túl már a művészeti élet más, alkotói magatartáson túli aspektusai élednek fel.³⁷ Ezzel közvetett módon meghatározta az alapvető jog funkcióját: a művészet szabadságának oltalma alapján az alapjog birtokosát (egyén/mű-

vész) a szabad művészi alkotófolyamat illeti meg az állammal szembeni jogviszonyban. Ennek negatív megközelítése pedig az alapjogi védelem határát is kijelöli, amennyiben a nyilvánosságra hozott alkotásra az már nem terjed ki.

IV. A MŰVÉSZET KÖZVETETT ALAPJOGI OLVASATA

ÉS A SZERZŐI JOG

Az alkotómunka, valamint az alkotások nyilvánosság elé tárásának szabadságán túl indirekt módon, de szükségesszerűen kirajzolódik egy újabb alapvető jog védőhálója. Ez a már elkészült műalkotások oltalmát fejezi ki, amelynek pontos meghatározásához támpontként egy ágazati jogi intézményhez kell nyúlni: a szerzői joghoz – illetve annak alapjogi magjához.³⁸

1. A szerzői jogról

A művészet jogi vonatkozásának markáns részét képezi a szellemi tulajdon, azon belül is a szerzői jog intézményrendszere, amely a magánjog keretein belül speciális hatókörben, részletszabályokon keresztül fókuszál az alkotók és alkotásaik védelmére. Ebből adódóan a téma szempontjából – ti. a művészet jogi intézményei körében – megkerülhetetlen a szerzői jog strukturális áttekintése, kiváltképp a művészet szabadságával párhuzamban.

A szerzői jog ágazatilag eltérő szabályozása visszavezethető alapjogi szintre: a szerzőt megillető vagyoni jogokat az alkotmányos tulajdoni garanciából, a speciális személyhez fűződő jogait pedig az emberi méltóság alkotmányos biztosítékából kísérelték meg levezetni.³⁹

„A szerzői jog – az iparjogvédelem mellett – a szellemi alkotások jogának egyik részterülete, mely a művek alkotói számára biztosítja, hogy – egy meghatározott időtartam leteltéig – maguk rendelkezhessenek műveik felhasználás-

³⁶ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110.

³⁷ Vö. Magyarország Alaptörvényének X. cikk (1) bekezdésének első fordulatával: „Magyarország biztosítja a [...] művészeti alkotás szabadságát [...]”

³⁸ Vö. Lemley, Mark A. – Volokh, Eugene: „Freedom of Speech and Injunctions in Intellectual Property Cases”. *Duke Law Journal* 1998. 48. sz. 147.

³⁹ Vö. Gyenge Anikó: „Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban”. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 2003. 5. sz.

lásáról. A szerzőt egyrészt személyhez fűződő, másrészt vagyoni jogok illetik meg. A szerzői jog lényegét tekintve olyan kizárólagos jognak minősül, mely garantálja, hogy az alkotó művével sajátjaként rendelkezzen.⁴⁰

A művészeti élet szabadságától eltérően a szerzői jog dogmatikája a tulajdonhoz való jogból vezeti le annak ágazati oltalmát. Ezzel sajátos, a dologi jogban értelmezhető, tulajdonszerű védelmet nyújt a műnek, vagyis a szellemi alkotás jogosultja a „tárgy” ura: azt kizárólag maga használhatja fel, illetve egyedül ő engedheti vagy tilthatja meg másnak, hogy felhasználja, hasznosítsa azt.⁴¹ Így a „szerzői jogok [...] speciális vagyoni értékű jogoknak minősülnek, és mint ilyenek különleges törvényi védelemben részesülnek.”⁴²

2. A tulajdonhoz való alapvető jog

„A tulajdon (...) nem pusztán közgazdasági kategória, hanem jogi szabályozást nyerve jogintézménnyé válik. A jogi szabályozás sem korlátozódik egyetlen jogágra: jellegzetes megjelenési területe ugyan a polgári jog, de ugyanúgy foglalkozik vele a büntetőjog, vagy a közigazgatási jog, mint a családi jog, vagy járadék stb. formájában megjelenő vagyoni értéket képviselő jogosítványokként a munkajog, a társadalombiztosítási-szociális jog is. A tulajdon intézményének ezen, szinte az egész jogrendszeren »keresztültekvő« volta abból következik, hogy mind a piacgazdaságnak, mind a parlamentáris demokráciának egyik oszlopa. E kettős sajátosságából adódóan a tulajdon ezért mind a magánjognak, mind a közjognak alapintézménye.”⁴³

A kortárs alkotmányjogban uralkodó felfogás szerint a tulajdon természetében különbözik más alapvető jogoktól, mivel az nem természet adta, magától értetődő jelenség. Tulajdonról jogi érelemben akkor lehet beszélni, ha sajátos szabályok együttese a különböző javakat meghatározott tartalommal az egyé-

nekhez rendeli. E nélkül elképzelhetőek a tulajdonhoz hasonló szociológiai jelenségek, azonban ezek az alkotmányjog számára önmagában kezelhetetlenek.⁴⁴

A tulajdonhoz való jog alapjogi jellege szempontjából mérföldkőnek tekinthető a magyar Alkotmánybíróságnak az a megállapítása, hogy „a tulajdon az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját jelenti.”⁴⁵ Ezt kiegészítve pedig kijelentette a testület, hogy „az alapjogi tulajdonvédelem kiterjed a tulajdon egykori ilyen, személyes autonómiát biztosító szerepét átvevő vagyoni jogokra, illetve közjogi alapú jogosítványokra is.”⁴⁶ A jogvédelem polgári jogi tulajdonon túli kiterjesztésének alapja tehát lényegében a tulajdonjognak a klasszikus, az egyéni cselekvési autonómiát biztosító funkciója.⁴⁷ A tulajdonhoz való jog általános értelemben az egyik legkorlátozhatóbb, mindenkit megillető (gazdasági) alapjog. A mindenkit megillető jelleg azt juttatja kifejezésre, hogy mind magán-, mind jogi személy alanya lehet, valamint, hogy ezeknek az alanyoknak azonosak a jogaik és kötelezettségeik. Alkotmányos és funkcionális értelmezésben tehát a személyes autonómiát közvetlenül, illetve közvetetten biztosító alapvető jognak tekinthető (közvetlen: a tulajdoni tárgy; közvetett: a tulajdon szerepét átvevő vagyoni jogok, illetve közjogi jellegű jogosítványok).⁴⁸

Az alkotmányos tulajdonvédelem dogmatikai struktúrájának sajátosságánál kiemелendő, hogy a tulajdon tartalma alkotmányos szinten is – hasonlóan a magánjoghoz – elsősorban kizárólagossággal, azaz a külső behatásokkal szembeni védettség biztosításával és a tulajdon tárgyával való rendelkezés szabadságával határozható meg.⁴⁹ Ezek alapján, ha az alkotmányos tulajdonvédelem kritériumait akarjuk megjelölni, mindenekelőtt meg kell határozni, mi minősül alkotmányjogi értelemben tulajdonnak.

Az alkotmányi szintű szabályozás tulajdonként csakis a jog által meghatározott tartalommal elismert, adott időpontban fennálló konkrét jogosítványt

⁴⁰ 664/B/2009. AB határozat, ABH 2010, 2089, 2090–2091

⁴¹ Szinger András – Tóth Péter Benjámin: *Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz*. Budapest, Novissima Kiadó, 2004, 8.

⁴² 3311/2014. (XI. 21.) AB határozat, Indokolás [44]

⁴³ Vörös Imre: „A tulajdonhoz való jog az alkotmányban”. *Acta Humana* 1995. 18–19. sz. 156.

⁴⁴ Sonnevend Pál – Salát Orsolya: „A tulajdonhoz való jog”. *Századvég* 2007. 4. sz. 114.

⁴⁵ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat, ABH 1993, 373, 380

⁴⁶ Sonnevend – Salát: i. m. 114.

⁴⁷ Téglási András: A tulajdon alkotmányos védelme Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépését követően. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011. I. kötet*. Budapest–Pécs, Pázmány Press, 2013, 319.

⁴⁸ Drinóczi Tímea: „A tulajdonhoz való jog helye az alapjogi rendszerben”. *Jogtudományi Közöny* 2005. 7–8. sz. 339.

⁴⁹ Menyhárd Attila: „A tulajdon alkotmányos védelme”. *Polgári jogi kodifikáció* 2004. 5–6. sz. 25.

védhet.⁵⁰ A tulajdonként védett jogosultság tartalma változhat az újabb és újabb módosítások következtében, de az alkotmányjog mindig csak egy konkrét időpontban tudja megítélni, hogy a fennálló jogosítványok szabályainak módosulása korlátozza-e a tulajdont – és ha igen, akkor ez a korlátozás alkotmány-ellenes-e.⁵¹ A jogi meghatározottság és konkrétság kritériuma pedig az Alkotmánybíróság által megfogalmazott „kétségtelen jogcímet” jelenti.⁵² Tulajdon tehát mindaz, amit jogszabály adott időpontban annak minősít; ezen kívül pedig csak akkor lehet szó tulajdonvédelemről, ha az adott jogviszonyt a jog elismeri és tartalma kellően meghatározható.⁵³ Ennek, illetve a 64/1993. (XII. 22.) AB határozatnak a következtében az alkotmányos tulajdon nemcsak a polgári értelemben vett tulajdon, hanem azon túl annak önállósult részjogosítványai, és más vagyoni értékű – dologi, kötelmi és bizonyos közjogi eredetű – jogosultságok is.⁵⁴

3. A szerzői jog mint a tulajdonhoz való jog része

A tulajdonhoz való jog tárgya az, amit a jogalkotó tulajdonnak minősít. E körben a dologi jogi jogosultságokon túl a kötelmi és társasági jogi igények is a tulajdon alapjogi védelmét élvezik (magánjogi jogosultságok).⁵⁵ A szerzői jog mögöttes alapjogi oltalmának kérdése tehát azon múlik, hogy a szerzői jog része-e a tulajdonhoz való jognak.

A szerzői jog a tulajdonjog közvetett tárgyának sajátos fajtájaként, „szellemi tulajdonként” is felfogható. Egyedisége számos jellegzetességéből adódik. A szerzői jog *gondolati jellegű* tulajdon, azaz az elme alkotása, így nem feltételezi a materiális formát. Emellett a szellemi tulajdon – a dolgokkal ellentétben – *nem helyhez kötött*, valamint egyéni-eredeti jellegénél fogva minden esetben *sajátosan azonosítható*. Lényeges elem továbbá, hogy a tulajdonjog alapismérvékként is leírt abszolút szerkezet a szerzői jog körében speciálisan érvényesül,

ugyanis az alkotó („tulajdonos”) és az alkotás („tulajdon”) *személyes jellegét* feltételezi.⁵⁶ Végül a téma szempontjából releváns tényező, hogy a szerző mint a mű tulajdonosa vagyoni jogosultságokkal is rendelkezik az alkotása felett.

Az Alkotmánybíróság a szerzői jog tulajdonként való kezelésével óvatosan bánt, ugyanis a testület korai gyakorlatában csupán a szabadalmi jogot sorolta a tulajdonhoz való alapjog „ernyője” alá, a vagyoni jogok alkotmányjogi védelmére hivatkozva.⁵⁷ Ennek az elvi tételnek az analóg alkalmazása azonban a szellemi alkotások jogának egész területére kiterjeszti a tulajdonhoz való jog alapjogi oltalmát; így a szerzői jog intézményrendszerére is.⁵⁸ A folyamat zárásaként az Alkotmánybíróság végül az alkotmányjogi vagyonjog körébe sorolta a szerzői jogot is, amikor kimondta: „Az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése alapján a védelemben részesülő tulajdonhoz való jog kiterjed általában a vagyoni jogokra is [...]. Ez a védelem átfogja a szerzői jogokat is.”⁵⁹ Végül utalnék a tulajdonhoz való jog funkciójára, amely közvetett kapcsolatot mutat a művészi önkifejezéssel, amennyiben az egyén cselekvési autonómiájával köthető mindkét alapjog össze: „Az alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben.”⁶⁰

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából következik, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem az egyéb, tulajdonjoggal összefüggő vagyoni értékű kizárólagos jogok védelmét is biztosítja.⁶¹ Fontos azonban rögzíteni, hogy a tulajdonjog alkotmányjogi védelme nem jelenti azt, hogy a szerzői jog polgári jogi értelemben is tulajdonjogi konstrukciónak minősülne – ennek oka, hogy az alkotmányjogi tulajdonfogalom a magánjogi tulajdonnál szélesebb körben érvényesül.

⁵⁰ Sonnevend – Salát: i. m. 116.

⁵¹ Uo. 117.

⁵² Vö. 37/1994. (VI. 24.) és 36/1998. (IX. 16.) AB határozatok

⁵³ Sonnevend – Salát: i. m. 119.

⁵⁴ Sonnevend Pál: A tulajdonhoz való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 648.

⁵⁵ Ld. 64/1993. (XII. 22.) AB határozat

⁵⁶ Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: *Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2012, 11.

⁵⁷ Ld. 1338/B/1992. AB határozat

⁵⁸ Gyenge Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest, HVG-ORAC, 2010, 171.

⁵⁹ 482/B/2002. AB határozat, ABH 2007, 1448, 1451.

⁶⁰ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat, ABH 1993, 373, 380.

⁶¹ Ld. 664/B/2009. AB határozat, ABH 2010, 2089, 2091.

4. A művészet közvetett alapjogi védelme

A művészeti élet védelme nem korlátozódhat csupán a művészi alkotótevékenységre: az államinak azon túl is biztosítania kell az alapjogi oltalmat. Az alkotómunka egyértelmű célja valamilyen műalkotás létrehozása, így a tevékenység tárgyát sem lehet a jogvédelem körén kívülre száműzni. *Ebből adódóan a művészet alapjogi olvasata a művészet szabadságának elsődleges és közvetlen jogintézményén túl a tulajdonhoz való alapvető jog beemelését is szükségessé teszi. Míg tehát a művészet szabadsága a művészi alkotótevékenységet védi a nyilvánosságra hozás pillanatáig, addig a tulajdonhoz való jog a már elkészült mű oltalmán keresztül biztosít alapjogi garanciát.*⁶²

V. A MŰVÉSZET MINT A SZEMÉLYISÉG ÖNKIFEJEZŐDÉSE

A fejezet elején már utaltam az Alkotmánybíróságnak arra a megállapítására, amely szerint a művészeti élet szabadsága – a művész önkifejeződésének jogaként – az emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jogként írható le, amellyel a testület a személyiség szabad kibontakozásához való joggal fennálló kapcsolatra mutatott rá.⁶³ Ez a megállapítás összecseng a jogelméleti és emberi jogi elemzés során leszűrt következtetéseimmel, így kritikai élel vizsgálom a művészet szabadságjogi megjelenését a művészi önkifejezés alapjogi lenyomatának tükrében.

1. A művészet szabadsága alapjogi modelljének kritikája

Az előbbieket alapján markánsan azt az álláspontot képviselem, hogy a művészet nem minősül szükségszerűen kommunikációnak. Ennek a tételnek az egyik alappillére a kommunikáció *conditio sine qua non*-jának számító „átvitel”: az ugyanis minden esetben az átadó és fogadó pólusok meglétét jelenti. A művészetnek azonban nem feltétele a (be)fogadó fél, tehát az nem emberi

(szociális) reláció(k)ra épül. Ezt továbbfűzve rögzíthető az is, hogy a művészetet *könstituáló* elem nem a műalkotás közvetítésében jelölhető meg. Mindezek alapján kétségek merülnek fel a művészet kommunikációs jogként való szabályozásának logikájában.

Ezzel együtt a korábbiakban arra is rámutattam, hogy a művészet lényegi sajátossága az egyéni alkotóképeség. A kérdés tehát az, hogy ez miként helyezhető bele az alapjogi rendszerbe. Pontosítva: az alkotó tevékenységgel azonosított művészet *közvetlenül* kifejezésre juttatható-e az individuumon keresztül, avagy csupán *közvetve*, a kommunikáció fogalmán átszűrve, a véleménynyilvánítás szabadságának speciális formájaként érvényesülhet?

A továbbiakban a művészi kifejezés alapjogi vizsgálatát az emberi méltóság, valamint az abból közvetlenül származtatott szabadságjogok körében folytatom.

2. Az emberi méltóságról

Az emberi élet az embernek, a legmagasabb rendű élőlénynek a létezését jelenti – az emberi méltóság ennek a létezésnek a módját fejezi ki. Az ember testi, értelmi és erkölcsi tulajdonságaival és teremtő képességével kiemelkedik a többi élőlény közül. Az emberi méltóság tehát minden emberben – mint az emberi létezésből (élet) levezethető lényege – egzisztál.⁶⁴

Az emberi méltóság (alkotmány)jogi felfogásának számos megközelítése létezik.⁶⁵ Ezek közül az egyik legmarkánsabb olvasat az emberi méltóság sértetlenségével összefüggésben a méltóság jogon kívül álló értékét hangsúlyozza. A magyar alkotmányjogban Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák ezt a következőképpen fogalmazták meg: „létezés és méltóság, mint maga az emberi egység, valójában nem is jog, mert az emberi lényeg

⁶² Vö. Helfer, Laurence R.: „Human Rights and Intellectual Property: Conflict or Coexistence?” *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* 2003. 5. sz.: 47.

⁶³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996/107, 110–111.

⁶⁴ Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétai József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006, 55.; Vö. Waldron, Jeremy: „Is Dignity the Foundation of Human Rights?” *New York University School of Law, Public Law Research Paper* 2013. 12–73. sz.

⁶⁵ Részletesen ld. Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 257–269.

a jog számára tulajdonképpen transzcendens, azaz hozzáférhetetlen.⁶⁶ Másik megközelítés szerint az emberiség minden tagja egyforma belső értékkel rendelkezik, amelyet az állam köteles elismerni és tiszteletben tartani. Az embernek ezt a különleges státuszát biztosítja a méltósághoz való alanyi jog mint „legabsztraktabb” alapjog.⁶⁷

„Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy ilyan az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont, amely magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs »érinthetetlen« lényegük. A méltóság az emberi élettel eleve együttjáró minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, és ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és ezért miért annyit.”⁶⁸

Az emberi méltósághoz való jog – többek által vitatott – dogmatikai-rendszertani jellemzője, hogy más alapjog lényeges tartalmán belül az érinthetetlen elem, azaz a lényeges tartalom valamennyi alapjognál e köré épül – megteremtve ezzel az alapjogok összefüggő rendszerét.⁶⁹ Fontos megjegyezni, hogy az emberi méltósághoz való jog csak az élethez való joggal egységben mint az emberi státusz jogi meghatározója abszolút, egyébként a belőle levezetett részjogosítványok bármely más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatóak.⁷⁰ Ez azért is fontos, mert az emberi méltósághoz való

jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában e levezetett jogok érvényesítésében él(t), semmint önmagában.⁷¹ Emellett arra is szükséges utalni, hogy az emberi méltóság a személyiségi jog feldarabolásában is kifejezett partikuláris szinten ritkán jelenik meg, azaz csak kivételes esetekben⁷² értékelhető jogilag az egész személyiség.⁷³

Az emberi méltósághoz való jogot az élethez való joggal, illetve a jogképességhez való joggal egységben kell szemlélni. E három jog kölcsönösen egymásra vonatkoztatva a sajátos emberi státusz jogi kifejezése.⁷⁴ Így az esztétikában megjelölt emberi mivolthoz fűződő sajátos alkotóképesség a jog nyelvére lefordítva az emberi méltósághoz való jogban gyökerezik, mivel ez fejezi ki azt a filozófiai és lételméleti állapotot, ami az alkotó embernél, a művésznél mint individuumnál található. Az emberi génusz alkotóképességét pedig az emberi méltóságból mint általános személyiségi jogból levezett részaspektus, a *személyiség szabad kibontakozásához való jog*⁷⁵ tükrözi vissza.

A kontinentális alkotmánybíróságok gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog általános személyiségvédelmi funkcióval rendelkezik, amely házában az „általános személyiségi jog” meghatározásában ölt testet.

„Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinti. A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírósági gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.”⁷⁶

⁶⁶ Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye, 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 95

⁶⁷ Ld. Kis János: *Vannak-e emberi jogaink?* Budapest, Stencil Kulturális Alapítvány, 2003, 107–112.

⁶⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308–309.

⁶⁹ Balogh Zsolt: „Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog”. *Iustum Aequum Salutare* 2010. 4. sz. 37.

⁷⁰ Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 453.

⁷¹ Balogh: i. m. 38.

⁷² Kivételes esetnek minősül az abortusz, az eutanázia és a halálbüntetés kérdése.

⁷³ Sólyom László: i. m. 459.

⁷⁴ Sólyom László: i. m. 443.

⁷⁵ Erről bővebben ld. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

⁷⁶ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44–45.

Az alkotmánybíróági döntésből kitűnik, hogy az általános személyiségi jog az emberi méltóságból származó nem komparatív igényeket juttatja érvényre. „Anyajog” karaktere két irányba is megnyilvánul: egyrészt valamilyeni alkotmányban rögzített alapjog a méltóságból ered; másrészt levezethető belőle számos olyan alanyi jogosultság, amelyet az alaptörvény nem nevesít.⁷⁷ Ez utóbbi jogosultságok közül a *személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot* emelem ki, amely az emberi méltóság és az általános személyiségi jog, illetve más alapjogok közötti kapcsolat alapját képezi, valódi jogi normativitással ruházva fel a méltóság alaptörvényi deklarációját.⁷⁸

A személyiség szabad kibontakoztatásához való jog mindenkit megillető olyan jog, amely önmagában jelenti a fő szabadságjogot (*Auffanggrundrecht*),⁷⁹ és amelyből a többi szabadságjog levezethető. Végső soron az egyén szabadságszféráját kijelölő alkotmányi generálklauzulának⁸⁰ tekinthető, amely alapján a személynek joga van arra, hogy életét maga határozza meg és alakítsa. Mindezek értelmében a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog tartalmazza az önrendelkezést, az önmeghatározás szabadságát, az akarat és döntés szabadságát, valamint a cselekvés és a szellem szabadságát.⁸¹

Az Alkotmánybíróság később – hol kifejezetten, hol pedig implicit módon – megállapította, hogy az alkotmányban szereplő alapvető jogok gyökere az emberi méltóságban jelölhető meg.⁸² Ezzel szoros összefüggésben pedig az emberi személyiség szabad kibontakoztatásához elengedhetetlen a véleménynyilvánítás szabadsága, a lelkiismeret és vallás szabadsága, a gyülekezéshez és az egyesüléshez való jog, a tudományos és művészeti élethez való jog, valamint a tanszabadság biztosítása.⁸³

⁷⁷ Tóth: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. 276.

⁷⁸ A német Szövetségi Alkotmánybíróság az emberi méltóság és a személyiség szabad kibontakoztatása nevesített alapjognak az egymásra vetítéséből bontotta ki az általános személyiségi jogot és az általános cselekvési szabadságot. Vö. Zakariás Kinga: Az élethez és emberi méltósághoz való jog az alkotmánykonceptió tükrében. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011. I. kötet*. Budapest-Pécs, Pázmány Press, 2013, 379.

⁷⁹ Ld. Pieroth, Bodo – Schlink, Bernhard (Hrsg.): *Grundrechte. Staatsrecht II*. Heiderlberg, C.F. Müller Verlag, 2001, 85.

⁸⁰ Ld. Pieroth – Schlink (Hrsg.): i. m. 84.

⁸¹ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 60.

⁸² Vö. Tóth Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*. Osiris Kiadó, Budapest 2009. 115.

⁸³ Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170–171.

3. A művészet alternatív alapjogi olvasata

3.1. A művészet szabadsága tükrében

A továbbiakban a művészetnek a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogára épített alapjogi értelmezését és jellemzését kívánom bemutatni, összehasonlítva a kommunikációs jogként szabályozott művészet szabadságával.

3.1. Az alapjog alanya

Az emberi jogok eleméleti megalapozásakor utaltam arra, hogy az alapjogi jogképességtől szokás megkülönböztetni az alapjogi cselekvőképességet, amely az alapjog gyakorlásának tényleges képessége.⁸⁴ Ez a képesség a személyt belátási és döntési képességei függvényében illeti meg, vagyis az alapjogok mindenkit megilletnek, azonban azokat nem mindenki gyakorolhatja közvetlenül.⁸⁵ Az alapjogi cselekvőképesség kiterjedése az alapjog jellegétől függ, mivel az egyes alapjogok gyakorlása esetében nem húzható meg éles határ.

A kommunikációs alapon szabályozott művészeti szabadságánál a személy döntésképeségének meghatározó szerepe van a joggyakorlásban. Ezzel azonban szűkül(het) a művészeti kifejezések alapjogi védelmének köre, például a gyermekek művészeti szabadsága esetében.⁸⁶ Az Alkotmánybíróság – az önrendelkezési jog kapcsán kifejtett – álláspontja értelmében a gyermek alapjoggyakorlásának – és ezen belül főleg a személyes alapjog-gyakorlásnak – lehetősége a joggyakorlás következményeit átfogó döntési képességgel együtt jár.⁸⁷

A művészetnek a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jogon belüli olvasata azonban orvosolja ezt a problémát, mivel az az emberi méltóságból

⁸⁴ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011, 438.

⁸⁵ Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 55.

⁸⁶ A történelem során számtalan példát találhatunk olyan (zseni) gyermekekre, akik művészeti értékkel rendelkező alkotásokat hoztak létre. Ez alapján a valóságtól elrugaszkodott lenne a kiskorú Mozartot kizárni a művészeti alapjogi oltalom köréből.

⁸⁷ Ld. 21/1996. (V. 17.) AB határozat

levezetett, nevesített jogként az emberként születéshez kapcsolódó jogosultságokat öleli fel, amelyek alapvetően nem köthetők további feltételhez.

Természetesen ettől még helyes az a megállapítás, miszerint az elvi és a tényleges jogosulti kör között eltérés mutatkozik, mivel bár az alapjog alanya bárki lehet (*alapjogi jogképeség*), valójában azonban csak azok, akik ténylegesen is művészeti tevékenységet végeznek (*alapjogi cselekvőképesség*).⁸⁸

3.2. Az alapjog tárgya

A kommunikáción alapuló művészeti jognál a szabad véleménynyilvánításból kiindulva, az azzal kapcsolatban megjelenő két eltérő fogalmat kell értelmezni: a tény és az értékítéletet. A különbség egyszerűen úgy ragadható meg, hogy míg az előbbiek kizárólag (objektív) tényállításokat tartalmaz(hat)nak, addig utóbbiak szubjektív tartalommal rendelkeznek. Ugyanez érthető a művészet szabadságára is: azaz annak tárgya valamilyen (művészi) véleménnyel egyeztethető össze.⁸⁹

Az individualista alapjog-értelmezés szerint – igazodva az esztétikai konklúziókhoz – azonban az előbbi meghatározás elvetendő, mivel a művészet esszenciájának szempontjából irreleváns elemeket tartalmaz. A személyiség szabad kibontakozása körében a művészet tárgya a *művészi teremtőképesség megnyilvánulása*, amely nem terhes a kommunikációhoz köthető „felhangoktól”.⁹⁰

3.3. Az alapjog tartalma

A művészet alternatív alapjog-értelmezésének tartalmi oldalánál – azaz az intézmény által garantált részjogosultságoknál – változás nem következik be a kommunikációs jogi meghatározáshoz képest. Ez alapján irányadó az Alkotmánybíróság alábbi okfejtése.

⁸⁸ Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 56.

⁸⁹ Uo. 45–46.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.”

[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”⁹⁰

A művészet szabadsága esetén eltérő jogi tárgy azonosítható, mint a véleménynyilvánítás szabadságánál: az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) AB határozata alapján az alkotófolyamat szabadságát és a nyilvánosságra hozás szabadságát is oltalmazza. Két részeleme van az alapjognak, amelyek mindegyike ugyanarra az alapjogi tárgyra fókuszál: a művészi megnyilvánulásra, azaz tág értelemben az alkotómunkára mint a mű létrehozását célzó folyamatra, szűk értelemben annak produktumára, az alkotásra.⁹¹

3.4. Az alapjog korlátozhatósága⁹²

A „hágyományos” alapjogi olvasatban a művészet a véleménynyilvánítás szabadságának sajátos kifejezési formájaként csak szűk körű korlátozásnak vetethető alá,⁹³ ez pedig azt jelenti, hogy a korlátozó rendelkezéseket megszorítóan kell értelmezni.⁹⁴ Ki kell azonban emelni, hogy egyes esetekben a művészet szabadsága a véleményszabadságnál is szélesebb körű védelemben részesül.⁹⁵

⁹⁰ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

⁹¹ Vö. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 41–43.

⁹² Erről részletesen ld. Koltay András: „A művészet szabadsága: a nem létező alapjog”. *Pázmány Law Working Papers* 2016. 4. sz.

⁹³ Vö. „A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178

⁹⁴ Ld. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat és 30/1992. (V. 26.) AB határozat

⁹⁵ Vö. „A Btk. 269/B. § (2) bekezdése rögzíti e cselekmények vonatkozásában a büntethetőséget kizáró okokat. Ennek megfelelően nem büntethető az, aki az (1) bekezdésben rögzített cselekményeket

Általánosságban elfogadott álláspont, hogy a művészet szabadsága elsődlegesen a személyhez fűződő jogokkal és a magánszférával, illetve a vallásszabadsággal kerülhet ütközésbe.⁹⁶

A személyiség szabad kibontakoztatásából levezetett művészeti alapjog korlátozhatósági tesztje a következő eltérést adja a fenti standardokhoz képest. Egyrészt a művészet individualista felfogása is köteles meghajolni az emberi méltóság statikus elemei, illetve a magánszféra előtt, mivel ezek a személyiség belső oldalát részesítik védelemben, amely autonómia fontosabb érték a személyiség külső dinamikájával szemben. Másrészt a vallásszabadsággal, illetőleg más alapjogokkal vagy alkotmányi értékekkel szemben a művészet eme olvasatának lényege – azaz az alkotótevékenység – feltétlen előnyben részesül.

VI. A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK KÜLÖNBSÉGE ÉS A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁNAK KÜLÖNBSÉGE

Az előbbi eszmefuttatás önmagában hordozza a művészet szabadsága az alapjogi dogmatikában elfoglalt helyének felülvizsgálatát. Közelebbről ez a művészet alapjogi minősége elválasztásának lehetőségét jelöli a véleménysszabadságtól, amely tételt az alábbi két indokkal támasztok alá.

Egyrészt a jog- és művészetfilozófiai eredmények egyértelműen rámutattak a művészet lényegi mozzanatára, amely alapjogi dimenzióban is megjelenik. Ez a(z) (művészi) alkotótevékenység egyedi sajátossága, amely elválaszthatatlan az emberi minőségtől, azaz alkotmányjogi értelemben az emberi méltóságtól. Mivel a művészet által az individuuum olyan erővel rendelkezik, amellyel új valóságot teremthet, vagy a már meglévőt formálja át, ez az alapvető jogok világában a személyiség dinamikus oldalán megjelenő egyik leglényegesebb emberi jogosultság.

⁹⁶ ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el. Ennek oka, hogy a történelmi tényeket mindenki a valóságnak megfelelően ismerhesse meg, és a tényszerű, hasznos, a közművelődéshez elengedhetetlen információk minél szélesebb rétegekhez jussanak el.” 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 100

⁹⁷ Zeller: i. m. 601.; Vö. Polymenopoulou, Eleni: „A Thousand Ways to Kiss the Earth: Artistic Freedom, Cultural Heritage and Islamic Extremism”, *Rutgers Journal of Law and Religion* 2015. 17. sz.

Másrészt az alkotótevékenység kizárólag a művészet szabadságánál értelmezhető.⁹⁷ Ez adja az alapvető jog *differentia specificáját*: azaz azt, ami megkülönbözteti a véleménynyilvánítás szabadságától. Ennek oka az, hogy az alkotótevékenység nem része a véleménynyilvánításhoz való jognak. A szóban forgó tevékenység olyan folyamatot takar, amelynek olyan egyedi formája van, amely semmilyen más kifejezésnél nem jelenik meg: ez a művészi forma. Ezen túl az alkotómunka tipikusan előkészítő mozzanatként írható le: a műalkotás születésének folyamataként. Ez a véleménysszabadság tárgyával összevetve szintén egyedi vonásokat mutat, mivel a vélemény – legyen az akár tény vagy értékítélet – kialakítása más alapvető jog keretein belül részesül védelemben, nem a véleménynyilvánítás szabadságán belül: a vélemény megformálódása ugyanis a gondolatszabadság oltalma alá sorolandó, hiszen annak eredője maga a gondolat. A gondolatszabadság az egyének – emberi mivoltából adódó – olyan szellemi szabadságát jelenti, amely a társadalomban őt minden kötöttség nélkül megilleti, így korlátlanul érvényesül.⁹⁸ E jog az egyén belső világához kötődik, így a jog számára érinthetetlen: csupán a gondolatszabadság révén kialakuló produktum, a kifejezett vélemény szorítható keretek közé. A még ki nem fejezett gondolat így akár jogellenes is lehet, de ennek jogi relevanciája mindaddig nincs, amíg a nyilvánosság azt meg nem ismeri.⁹⁹

A gondolatszabadság gyakorlása során dönt az egyén a vélemény nyilvánosságra hozásáról vagy éppen nyilvánosságra nem hozásáról, így a gondolat csak a megformálással és kifejezéssel válik alapjogi értelemben tényleges véleménnyé, azaz a szabad véleménynyilvánításhoz való jog tárgyává – ellentétben a művészet szabadságánál rögzített alkotófolyamattal, ahol a művész materiálisan megnyilvánuló alkotó tevékenysége még nem feltétlenül minősül nyilvánosságra hozatalnak. A művészet szabadságának esszenciája ezáltal nem azonosítható a véleménnyel, mivel a nem művészi kifejezéseknek az al-

⁹⁷ Bár tág értelemben a tudományos munka, valamint a nem művészetként megjelenő tartalmak is e körbe sorolhatók lehetnek, a kötet keretében alkotás és alkotófolyamat alatt kizárólag a művészi tevékenységet értem – annál is inkább, mert csupán a művészi alkotás során születik új valóság.

⁹⁸ Részletesen ld. Vosgerau, Ulrich: *Freiheit des Glaubens und Systematik des Grundgesetzes – Zum Gewährleistungsgehalt schrankenvorbehaltloser Grundrechte am Beispiel der Glaubens- und Gewissensfreiheit*. Berlin, Duncker & Humblot, 2007

⁹⁹ Petrétei József: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, illetve az állam és az egyház viszonya a Magyar Köztársaságban. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008, 369.

talma. Végezetül a jogi érték *alanyának* kérdésére kell választ találni, amely alapjogi viszony révén minden esetben az egyén lesz.

Az elemzett terminus másik komponense, azaz a „művészet” mibenlétének megragadása már jóval nehezebb feladat – már csak azért is, mert a jogtudomány számára lehetetlen kihívást jelent. Ennek ellenére a szakirodalomban számos próbálkozás ismert:

A német jogirodalom három értelmezési irányt alakított ki a meghatározás érdekében.¹⁰² E szerint elsőként a művészet *materiális* fogalmáról szükséges beszélni. Ez a meghatározás nem tekinthető túl precíznek, mert csupán leírás-ként, nem pedig definícióként jelenik meg. Ennek értelmében a művészet olyan szabad alkotói megjelenítés, amelyben a művész benyomásai és élményei meghatározott formanyelv segítségével jutnak kifejezésre. A művészet eredménye a műalkotás, amelyben tehát együtt hat az intuíció, a képzelet és a mű értelme. Ezzel elisméri, hogy a művész tevékenysége tudatos és tudatalatti folyamatok egymásba kapcsolódása, amelyet racionálisan nem lehet értelmezni.¹⁰³ Az alkotás olyan kifejezés, amely nem szükségszerűen vélemény – ezért a művész egyéni személyiségének közvetlen kifejezésre juttatásának terepe. A fogalmi meghatározás második lehetőségét a *formális értelmezés* képezi.¹⁰⁴ Eszerint művészet akkor áll fenn, ha az adott műalkotás egy konkrét és létező alkotástípushoz sorolható. Ilyen lehet például a festészet; a zeneszerzés; a költészet; a szobrászat; a színművészet – azaz a művészi kifejezések ismert fajtái, a művészeti ágak.¹⁰⁵ Belátható viszont, hogy ez a fogalmi megjelölés túl szűk keretet nyújt, ugyanis a modern művészet törekvése éppen abban rejlik, hogy a művészi kibontakozási lehetőségeket fejlessze, a meglévő határokat feszegesse.¹⁰⁶ Harmadik alternatíva az úgynevezett *nyitott művészetfogalom*, amely azt a megfontolást követi, hogy a

¹⁰² Hadi Nikolett: A művészeti élet szabadsága. In: Drinóczi Tímea (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisprudentium* 3. – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2006, 74–75.

¹⁰³ Ld. Mephisto ítélet BVerfGE 30, 173

¹⁰⁴ Vö. Pernice, Ingolf: Kommentierung zu Art. 5. III GG. In: Dreier, Horst (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar. Band I. Präambel, Artikel 1–19*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2004, 697.

¹⁰⁵ Ld. von Arnau, Andreas: Freiheit der Kunst. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hrsg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Band VII. Freiheitsrechte. Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2009, 1121.

¹⁰⁶ Henschel, Johann Friedrich: Zum Kunstbegriff des Grundgesetzes. In: *Festschrift für Rudolf Wassermann zum sechzigsten Geburtstag*, Darmstadt, Neuwied, 1985, 351.

művészeti alkotás jelentési köre az egymást követő értelmezések kapcsán mindig gazdagabb lesz. Le kell szögezni viszont, hogy nem játszik szerepet annak megítélése, hogy az adott művészeti alkotás milyen szintet képvisel.¹⁰⁷

A definiálási kísérletek rámutatnak a feladat nehézségére. A művészet és a jog ellentmondása abból fakadhat, hogy a művészet magán viseli a szabadság, a korlátatlanság, az akadályokon átvélő önmegvalósítás mozzanatait, míg a jog a védendő tárgykör kereteit törekszik meghatározni.¹⁰⁸ Kissé eltúlzottan ez úgy is érthető, hogy a művészet számára a jog megszorító tényezőként fogható fel: a jog „távolságtartó tisztelettel felségterületén kívülállónak tekinti a művészetet, ugyanakkor előszeretettel szabályozza a művész és alkotása sorsának minden mozzanatát.”¹⁰⁹ Ez a megállapítás is erősíti a művészet szabadságkénti felfogását, amely lényegének fundamentuma.

II. A MŰVÉSZET TÉTELES JOGI HÁRMAS MODELLJE

A művészet konstitucionális védelme nagymértékben függ az alkotmányi deklarációtól: attól, hogy a szóban forgó jogi értéknek melyik aspektusát részesíti előnyben az alkotmányozó. Ebből adódóan kardinális a szövegezés, amelyből a konkrét normatartalom kibontható; fontos tehát megvizsgálni a lehetséges alternatívák körét. A továbbiakban tehát a jogalkotás alkotmányozás következtében létrejövő tételes jogi struktúrát kívánom csoportosítani azzal, hogy ezt nem az alkotmányelmélet, illetve alapjogi dogmatika módszerével vázolom, hanem a pozitív jogban megjelenő normatípusokat elemzem. Ebben a logikában a csoportosítás három modell felállítását eredményezi. Mindhárom alternatíva eltérő normatípusnak minősül, és ezáltal különböző tartalmat is jelöl. Ezeknek egyetlen közös tulajdonsága, hogy valamennyi a mű-

¹⁰⁷ BVerfGE 67, 213/226 és vö. Zöbeley, Günter: „Zur Garantie der Kunstfreiheit in der gerichtlichen Praxis”. *Neue Juristische Wochenschrift* 1985. 5. sz. 254–257.

¹⁰⁸ Hadi: i. m. 72.

¹⁰⁹ Kondorosi Ferenc: „Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadsága az ecset és a toll hegyén”. *Acta Humana* 1996. 24. sz. 36.

vészet alkotmányjogi biztosítását és érvényesítését célozza, a már jelzett eltérő komponensek szabályozásán keresztül.¹¹⁰

A téma előkérdéseként választ kell találni arra a felvetésre, hogy a modern alkotmányokban hol lehet a legmegfelelőbb védelmet biztosítani a művészetnek: a véleményszabadság részeként, vagy attól különállóan.¹¹¹ Egyes alaptörvények nem nevesítik ugyanis a művészet szabadságát az alapjogi katalógusukban, hanem a véleménynyilvánítás jogának keretein belül garantálják a művészi kifejezések érvényre juttatását. Az alábbiakban vázolt modellek szükségszerűen feltételezik, hogy a művészet önálló formában legyen konstituálva az állam legmagasabb jogforrásában.

A továbbiakban tehát az alaptörvényben *expressis verbis* rögzített művészet szabadságának hármas modelljét vázolom, amely megoldások nem dogmatikai módszer mentén, hanem az állam kreációs tevékenységének eredménye alapján képeznek csoportot.

A művészet szabadságának tételes jogi triásza a következő normatípusokat és egyben megközelítéseket öleli fel.¹¹² Egyrészt és elsőként a művészet szubjektív jogként való értelmezése, amely védőjogként funkcionálva¹¹³ az állam *status negativus* helyzetét követeli meg. Ebben az esetben az alkotmányi rendelkezés alapjognak fog minősülni.¹¹⁴ Másrészt objektív jogként is konstituálható a művészet, amely az alanyi szemszög helyett az államra helyezi a fókusz: olyan aktív magatartást ír elő a közhatalom számára, amely az alapjogi intézmény védelmét hivatott ellátni. Ezzel az állam sajátos *status positivus* helyzetben van: az alapjog érvényesülését elősegítő és biztosító jogi hátteret és infrastruktúrát kell létrehozni. Végül harmadrészt a *status negativus* karakternek az az oldala, amely nem csupán az egyén számára juttat szubjektív jogosultságot, hanem azon túl az állam tartózkodását is magába foglalja: az

állam művészeti semlegességét. Itt a normatípus sajátos tilalom formájában jelenik meg: paranccsal zárja ki a közhatalmat a művészi kérdésekben való döntésből.

Az alábbiakban a művészet szabadságának hármas modelljét vázolom, amely megoldások nem dogmatikai módszer mentén, hanem az állam kreációs tevékenységének eredménye alapján képeznek csoportot.

1. A szabadságjogi megközelítés

A művészet szabadságkénti megközelítése az alanyi jogi felfogással párosul. Ekként a művészet alanyi közjogként jelenik meg az alkotmányban, amely az egyén oldalán értelmezett jogosultság formájában érvényesül. A művészet alanyi modellje klasszikus alapjogi konstrukcióként értelmezhető, amely az egyénnel való viszonyában az állam kötelezett pozícióját hangsúlyozza.

Az alábbiakban a művészet szabadságának hármas modelljét vázolom, amely megoldások nem dogmatikai módszer mentén, hanem az állam kreációs tevékenységének eredménye alapján képeznek csoportot.

1.1. A modell alapja: a szabadságjogi karakter

Az alapvető jogoknak ez a része az állami beavatkozástól mentes területet öleli fel. Ebből a szempontból vizsgálva a művészet szabadságának tartalmában is fellelhetőek az első generációs alapjogok jellemzői. Ennek megfelelően az ún. *status negativus* jelleg egyrészt az állam távolmaradását, másrészt pedig a törvényeken keresztül annak biztosítását követeli meg, hogy az egyénnek ezt a szféráját mások is tiszteletben tartsák. Előbbi az ún. elhárító, míg utóbbi az ún. védelmet biztosító kötelessége az államnak, amelyek az egyén oldalán jogosultságként jelennek meg.¹¹⁵ Az első generációhoz sorolható szabadságjogok többségének a szerkezete megegyező: a jog *alanya* az egyén, *kötelezettje* az állam, illetve az állam nevében eljáró személyek, a jog *tartalma* pedig a beavatkozástól való tartózkodás;¹¹⁶ ekként a művészet szabadságának jelen komponense a jogosultak szabadságkörét biztosítja.

Az alábbiakban a művészet szabadságának hármas modelljét vázolom, amely megoldások nem dogmatikai módszer mentén, hanem az állam kreációs tevékenységének eredménye alapján képeznek csoportot.

¹¹⁵ Petrétei: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. 443.

¹¹⁶ Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapfogalom*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2013, 19–25.; Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság jogelmélete*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2004, 283–295.; Gárdos-Orosz Fruzsina: *Alapfogalom korlátozása*. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. I. kötet*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 392–400.

¹¹⁰ Vö. Alexy, Robert: *Theorie der Grundrechte*. (Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft). Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1986, 229.

¹¹¹ Sólyom Péter: „A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek”. *Iustum Aequum Salutare* 2007. 2. sz. 95–109.

¹¹² Vö. Würkner, Joachim: Das Bundesverfassungsgericht und die Freiheit der Kunst. In: Stern, Klaus (Hrsg.): *Studien zum öffentlichen Recht und zur Verwaltungslehre. Band 55*. München, Franz Vahlen Verlag, 1994, 128–130.

¹¹³ Isensee, Josef: Das Grundrecht als Abwehrrecht und als staatliche Schutzpflicht. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hrsg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Band IX: Allgemeine Grundrechtslehre*. Heidelberg C.F. Müller Verlag, 2011, 439–462.

¹¹⁴ Vö. Jellinek, Georg: *System der subjektiven öffentlichen Recht*. Tübingen, J.C.B. Mohr, 1905, 84–86.

1.2. Az alkotmány szóhasználata

Az alapjogi minőség rögzítése két metódus szerint valósulhat meg. Egyrészt magának a művészetnek az általános elismerésével, amely során a szabadságjogi jelleget *expressis verbis* kifejezi a szöveg. Ennek tipikus formája a „művészet szabad” szóösszetétel. A korábban vázolt értelmezés alapján ez a megoldás elsődlegesen a művészetet mint autonóm területet jelöli ki, amely tekintetében a közhatalom távolmaradását várja el. Az állami be nem avatkozás másik pólusán viszont az egyén számára olyan szabadságot keletkeztet, amelyet közjogi igényként kikényszeríthet. Ezáltal válik alapjogi normává a tárgyalt szövegezés. Másrészt a teljesség igénye végett lehetséges megoldásként kell tekinteni a művészet emberi jogi deklarálására, még akkor is, ha ez a gyakorlatban nem alkalmazott modell. Ez a „mindenkinnek joga van” terminológiával kapcsolja össze a művészetet, kifejezve annak sajátos emberi méltóságból közvetlenül kisugárzó eredetét.

2. Az állam intézményvédelmi kötelezettsége

Az alapjogi felfogásnál kiemelendő, hogy az államhatalomnak nem csupán tiszteletben kell tartania és védenie kell az alapvető jogokat, hanem kötelezettsége az érvényesítésükhöz szükséges feltételeket megteremteni – vagyis gondoskodnia kell az alapjogok megvalósításáról. Ez azt jelenti, hogy az államnak az a feladata, hogy olyan jogi, szervezeti, eljárási és pénzügyi körülményeket teremtsen, amelyek alapján az egyének számára az alapvető jogok igénybevétele és gyakorlása ténylegesen lehetővé tegye.¹¹⁷

Az alapjogi dogmatika jelen aspektusának fontossága a magyar alkotmánybírói esetjognak is már viszonylag korai meghatározó tétele, amely a szubjektív és az objektív intézményvédelmi kötelezettség viszonyában jelenik meg.

„[A]z alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást.

¹¹⁷ Katz, Alfred: *Staatsrecht*. Heidelberg, C.F. Müller, 1994, 269

Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.

Ez a helyzet például akkor, ha egy szabadságjog egyéni gyakorlása nem látszik veszélyeztetettnek, az esetek összességében azonban az alapjog által garantált szabadság vagy életviszony intézménye kerül veszélybe.¹¹⁸

Az emberi jogokkal kapcsolatos jogi szabályozás elmélete alapján az állam jogvédelmi kötelezettsége kettős jellegű: egyfelől védi az egyének (jogalanyok) számára biztosított emberi jogokat, másfelől bizonyos esetekben – és bizonyos emberi jogok vonatkozásában – gondoskodik az emberi jogok érvényesüléséhez szükséges feltételekről (intézményes védelem).¹¹⁹

„[A]z állam az alapjoghoz kapcsolódó objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében hasonló védelmet biztosíthat, mint amit az adott alapjog alanyi jogként nyújt. (...) Tehát, ha az alanyi jogosultság nem áll meg, attól még az alapjog alkotmányos védelme fennáll.”¹²⁰

2.1. A modell fundamentuma: a kulturális jogi aspektus

A második generációs jogok megjelenése az állami szerepvállalás átformálódásának eredménye.¹²¹ A kulturális jogi jelleg így az ún. *status positivus* ismérv alapján az egyént az állammal szemben megillető olyan igényeit jelenti, amelyek az állam aktív cselekvését célozzák.¹²² Ezeknek a jogoknak a tényálási ismérvei tehát úgy vannak megfogalmazva, hogy abból az egyén az állam aktív cselekvését (szolgáltatását) közvetlenül, alanyi jogként veheti igénybe. Ennek köszönhetően az alapvető jogok nem csupán elhárító, valamint védel-

¹¹⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 303

¹¹⁹ Vö. Koltyay: *A művészet szabadsága: a nem létező alapjog* 6.

¹²⁰ Balogh Zsolt: „Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás”. *Fundamentum* 1999. 2. sz. 34.

¹²¹ Részletesen ld. Jakubowski, Andrzej (ed): *Cultural Rights as Collective Rights: An International Law Perspective*. (Studies in intercultural human rights 7.) Leiden, Brill, 2016

¹²² Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 51.

met biztosító jogok, hanem egy részük szolgáltatási jog is.¹²³ Hangsúlyozandó, hogy e jogok összességén nem a védelmi (*status negativus*) vagy a részvételi (*status activus*) jogokkal összefüggő, azokhoz járulékosan kapcsolódó állami szolgáltatások értendők, hanem azok a jogosultságok, amelyeknek tartalma maga az állami szolgáltatás.¹²⁴ A második generációs alapvető jogok szerkezetét tekintve többretegűek az első generációs jogokhoz képest. E jogok *alanya* általában az egyén, ugyanakkor *kötelezettje* nem csupán az állam, hanem egyes jogoknál magánintézmények is. *Tartalmukat* vizsgálva pedig megállapítható, hogy csak töredékük rokonítható a szabadságjogokkal – viszont a tudomány és művészet szabadsága esetében kézzelfogható az első generációs szabadságjogi oldal.¹²⁵ E speciális jogok körébe tartoznak tehát az ún. szociális és kulturális jogok, amelyek jellege a tudomány és a művészet szabadsága tárgyában is fontos szerepet játszik.

2.2. A tételes jogi megoldás

A művészet szabadságának alkotmányi triaszából ez az elem a legnehezebben tipizálható. Ennek oka az, hogy az állam diszkrecionális jogkörébe tartozik annak meghatározása, hogy milyen intézményi hálót kíván húzni az alapjog köré az alaptörvényben. A lehetőségek skálája széles: az általános deklarációtól egészen a konkrét infrastrukturális elemek nevesítéséig terjedhet. Az alkotmányozó oldaláról az előbbi megoldás a szerencsésebb, mivel nem kell hosszú távon elköteleznie az államot valamely garanciaelem fenntartása mellett. Ebből következik, hogy a gyakorlat is döntően ezt az alternatívát követi. Ennek textuális megjelenése „az állam biztosítja” kifejezéssel valósul meg. Utóbbi tekintetében a következő megoldások az elterjedtek: az oktatási rendszer, a speciális foglalkoztatási szabályok, művészeti intézmények vagy az állami támogatás alkotmányba építése.

¹²³ Petrétei: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. 446.

¹²⁴ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Az emberi jogok rendszere*. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 95.

¹²⁵ Halmai – Tóth: i. m. 86.

3. Az állam semlegessége

A művészet konstitucionális szabályozásának harmadik alternatívája az állami semlegesség rögzítése. E megoldás mögött meghúzódó érvek között fellelhetők jogi és metajurisztikai természetűek egyaránt, így ez a modell komplex konstrukciónak minősül.

3.1. Bevezetés: az esztétikai értékítélet hatása a jogban

Az értékítélet nem más, mint pozitív vagy negatív viszony állítása a magatartás vagy tény és ama norma között, amelynek létezését az ítéletet alkotó feltételezi. Az értékítélet így egy norma, egy „legyen” meglétét feltételezi.¹²⁶ A művészet mibenlétének megragadása sajátos értékítéletnek minősül, amelyre egyaránt alkalmazandóak az előbbi distinkciók. Ebből adódóan a művészet fogalmának keresésekor a legnagyobb probléma abban rejlik, hogy minden definíció valamilyen esztétikai felfogást fejez ki.

Ez a jogtudomány általi meghatározásra is igaz: a művészet jogi fogalma óhatatlanul egy uralkodó esztétikai elvárást szentesít.¹²⁷ Ennek azonban viszszafordíthatatlan következményei lehetnek a jogosultak körében. Az alapjogi dogmatika keretei között ez különösen érzékeny probléma, tekintettel arra, hogy a művészet fogalmának meghatározásán keresztül, korlátozhatja a művészek kifejezési szabadságát.

Ezt elkerülendő a német alkotmányos gyakorlat a művészet szabadságának minél szélesebb védelme érdekében a művészet fogalmát a lehető legnyitottabban értelmezi. Ha már a művészet fogalmának meghatározása a külön alkotmányos szakaszban való szabályozás miatt elkerülhetetlen, a definíció megalkotásakor úgy kell eljárni, hogy sem tartalmi, sem pedig formai szempontok alapján ne privilegizáljon esztétikai felfogásokat.¹²⁸

A művészet definiálásának aggálya mellett ki kell emelni a művészi érték-ről alkotott állami ítélet veszélyét, amely a fenti általános problémákon túl

¹²⁶ Kelsen, Hans: *Értékítéletek a jogtudományban*. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia – Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*. Budapest, Szent István Társulat, 2008, 211.

¹²⁷ Sólyom Péter: i. m. 97–98.

¹²⁸ Vö. Sachs, Michael: *Verfassungsrecht II. Grundrechte*. Berlin – Heidelberg – New York, Springer Verlag, 2003, 309.

egyedi jogsérelemhez vezethet. Ennek alkotmányi hozadéka végső soron az állam semlegességének elvét fogja kialakítani.

3.2. Az állam semlegességéről

Kiindulópontként rögzítendő, hogy a semlegesség kizárólag viszonyrendszerként értelmezhető: egy állítás (szabály, gyakorlat, intézkedés) ugyanis sohasem önmagában neutrális, hanem meghatározott nézetek vonatkozásában. Éppen ezért a semlegességhez mindig hozzátartozik annak alkalmazási köre.¹²⁹

Az állami neutralitás követelménye két módon jelenhet meg a tételes jogban: egyrészt *expressis verbis* az alaptörvényben konstituált formában, másrészt valamelyik alkotmányi rendelkezés implicit tartalmaként, amely az alkotmányértelmezés során nyer kifejezést. Ezzel ellentétben a *semlegességi reláció másik pólusát képező nézetnek mint viszonyítási pontnak szükségszerűen és feltétlenül az alkotmányban rögzített normának kell lennie.*

Az elvi alap exponálását követően fel kell tennünk a kérdést: mi indokolja azt a követelést, hogy az állam (bizonyos vonatkozásokban) legyen semleges? Erre a következő egyszerű válasz adható: az, hogy nincs alap a semlegességtől való eltérésre. Ez az indok közvetett kapcsolatban áll az egyenlő bánásmód követelményéből levezetett diszkrimináció tilalmával, amennyiben a semlegességnek elejét kell vennie az alkotmányos indok nélküli hátrányos megkülönböztetésnek. Milyen viszonyokban kell azonban az államnak semlegesnek maradnia? Az előbbi alapján olyan viszonyokban köti az államot a semlegesség követelménye, amelyekben nem tudja alkotmányosan alátámasztani a neutralitás elvetését – azaz, amikor a döntésében (intézkedés, mulasztás) megnyilvánuló preferenciáját nem képes valamely alaptörvényi rendelkezésre visszavezetni. Átfordítva: olyan relációkat jelent, amelyeknél a tételes jog nem tartogat a semlegesség áttörését legitimáló alkotmányos normát. Ebből egyenesen következik, hogy ha az állam a semlegesség követelményétől alkotmányos indok nélkül tér el, alkotmányellenes magatartást tanúsít, amelylyel alkotmány sértő helyzetet idéz elő. Az állam meghatározott viszonyokra

¹²⁹ Kis János: Az állam semlegessége. In: *Az állam semlegessége – Kis János válogatott művei*. Pozsony, Kalligram, 2015, 84.

vonatkozó semlegessége tehát alkotmányossági kérdés, amelynek érvényesüléséért és védelméért az Alkotmánybíróság felel. Végső soron az állam semlegességének követelménye a közhatalom gyakorlásának alkotmányos korlátját jelenti a megadott viszonyrendszerben a hátrányos megkülönböztetés megelőzésének érdekében, a jogállamiság alapelve alapján.¹³⁰

A semlegesség elve szerint az államnak tartózkodnia kell attól, hogy kontroverzális világnézeteket, gyakorlatokat, eszméket helytelenítsen, illetve fordítva: olyanokat helyeseljen, amelyek mások helytelenítését eredményeznék.¹³¹

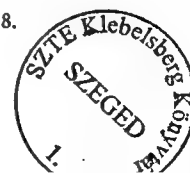
3.3. A művészeti semlegesség elvi alapja

Az állami neutralitás értelmezését követően arra a kérdésre kell választ adni, hogy a művészettel összefüggésben a közhatalomnak miért kell semleges magatartást tanúsítania. Ennek fundamentumát a fenti fejtegetés adja: amennyiben az állam a művészetet a lehetséges beavatkozások részeként kezelné, magát a művészet szabadságát mint alapvető jogot korlátozná. Minden döntés ugyanis közvetetten esztétikai értékítéletet is magában fog hordozni, amely a művészi kifejezések széles spektrumát szűkítheti. A nyilvánvaló művészet-filozófiai kételyeken túl ennek alkotmányjogi aggálya az alapjog-korlátozás általános követelményeivel összefüggésben jelölhető meg. Egyrészt a jogállamiság elvéből adódóan az államnak biztosítania kell az alapvető jogok optimális érvényesülését, amely elvárásnak a művészet szabadsága tartalmának önkényes elhatárolásával nem tesz eleget. Másrészt éppen az alapvető jog önkényes, azaz alkotmányos indok nélküli korlátozásával alaptörvény-ellenes magatartást fejt ki, amelynek eredményeként alapjogsértő helyzetet idéz elő.

A közhatalom és a művészet közötti viszony az állam részéről – a neutralitás hiányában – kizárólag beavatkozásként képzelhető el. Fogalmilag olyan magatartást jelent, amely a közhatalom eszközével lép fel valamely védett autonómia irányába. A hatalmi jelleg már önmagában megpecsételi az intézkedés tartalmát: jelentéséből következik, hogy a kikényszeríthetőség erejével

¹³⁰ Vö. van der Burg, Wibren – Brom, Frans W.A.: In Defense of State Neutrality In: Rippe, Klaus Peter (Hrsg.): *Angewandte Ethik in der pluralistischen Gesellschaft*. Freiburg, Freiburger Universitätsverlag, 1999

¹³¹ Kis: *Az állam semlegessége*. 96–98.

kezeli a beavatkozás tárgyát. Kézenfekvőnek tűnik az a megállapítás, amely ezt az intervenciót a szóban forgó szabadság ellenében értelmezi. *Mivel az állam nem képes olyan módon szabályozni a művészetet, hogy egyúttal ne determinálja az alapjog normaterületét, a semlegesség végső soron szükséges elvárás a művészet fogalmával és tartalmával összefüggésben.*

Az előzőekből következik, hogy az államnak a művészet jogi meghatározására semmilyen muníció nem áll rendelkezésére. Ez alkotmányjogi dimenzióban a következő terminológiával ragadható meg: *a közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs arra nézve, hogy a művészetet definiálja.*¹³² Ismét megjegyzem: a fogalomalkotási szándék minden esetben beavatkozásnak fog minősülni, amely – a fentiek alapján – a szóban forgó alapvető jogot kényszerítőleg korlátozni fogja, és ezáltal megsérti a norma által védett autonómiát. Az autoritás alatt e körben az államnak azt a státuszát értem, amely a (köz)hatalmát testesíti meg. *A művészet azonban ezen a területen kívül esik, ugyanis az állam magatartásának nincs alapító vagy akár alakító ereje az utóbbira nézve.* A kompetencia a jogi lehetőségek összességeként fogható fel. Megállapítható, hogy a közhatalom nem rendelkezik olyan nevesített hatáskörrel, amely a művészet konkretizálását, vagy kritériumainak meghatározását célozná. Ennek hiánya logikusan következik az előzőekből, azaz az autoritás hiányából: kompetenciáról kizárólag akkor beszélhetünk, ha annak alánya az adott tárgykör tekintetében felhatalmazással rendelkezik, vagyis (jogilag) elismert pozícióban van. *Mivel tehát az államnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs a művészet vonatkozásában, ezért a valóság szóban forgó szeletének jog által védett szegmensével összefüggésben semleges hozzáállást kell tanúsítania.*

Fontos ehhez azonban a következő pontosító megjegyzést fűznöm: a definiálási (*Definitions-kompetenz*) és szabályozási kompetencia (*Gestaltungskompetenz*) fogalmai nem értelmezhetők egymás szinonimájaként.¹³³ A művészet állam általi definiálásának kérdése végső soron tartalmi kérdésként jelenik meg, azaz a fogalomalkotás tárgyának alkotóelemeit takarja – amelyek egzakt meghatározása a művészet esetében lehetetlen. Ezért a szóban forgó helyzet-

ben a definiálási követelmény a fogalomalkotás tilalmával lesz azonos. Ettől viszont meg kell különböztetni az állam szabályozási, avagy formáló-alakító kompetenciáját, amely alatt a művészet jogilag releváns aspektusainak körülírása értendő – így az nem szorul kívül az állam legitim jogkörén.¹³⁴

3.4. A jog és a művészet viszonya

Egyértelműnek tűnik, hogy az állam semlegessége a beavatkozás kizárásában ölt testet, amely a tilalom hiányában a jogi normákon keresztül érvényesülne. A jog természetéből adódóan kizárólag azt tudja hatókörébe vonni, amelyet saját eszközeivel képes megragadni. Ez odáig vezet, hogy a művészet jogi szabályozásának kulcskérdése végső soron annak definiálásával lehetséges. Ennek problémáját Koltay szemléletesen fogalmazta meg:

*„A jogász számára ez biztosan lehetetlenség, és bármely ezt célzó kísérlet óhatatlanul nehézkes, izzadságszagú, néhol fájoán szorító, máshol kezelhetetlenül laz a fogalom-meghatározási kísérletekbe torkollik. A művészet ugyanis jóval összetettebb, bizonytalanabb, folyamatosan változó és a társadalmi kontextust nélkülöző jelenség ahhoz, hogy jogi fogalmak béklyójába engedné szorítani magát.”*¹³⁵

A véleményem nem kívánok vitába szállni, viszont néhány kiegészítő megjegyzéssel pontosítanám azt. Mindenekelőtt és csupán utalásként leszögezem, hogy irányadónak tartom a fent vázoltakat – ti. az állami semlegesség fundamentumát – itt is. Ezen túl kiemelem, hogy a művészet a joghoz képest *apriori* fogalom, szellemi objektiváció. *Egyrészt a jog és a művészet egyaránt eltérő társadalmi alrendszerhez kapcsolódik, így mindkettőnek megvan a saját zártsága és szabályrendszere.* Ebből adódik, hogy a jog széles apparátusából egyetlen elem sem tükrözheti vissza a teljesség igényével a művészet esszenciáját – és fordítva. *Másrészt a művészet nem csupán jogon túli, de időben azt megelőző fogalom.* Nézetem szerint, ha a művészet születése kapcsolódott is

¹³² Breunung, Leonie – Nocke, Joachim: Die Kunst als Rechtsbegriff oder wer definiert die Kunst? In: Dankert, Brigit – Zechlin, Lothar (Hrsg.): *Literatur vor dem Richter: Beiträge zur Literaturfreiheit und Zensur*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1988, 235–237.

¹³³ Würkner: i. m. 122.

¹³⁴ Isensee, Josef: *Wer definiert die Freiheitsrechte? Selbstverständnis der Grundrechtsträger und Grundrechtsauslegung des Staates*. Heidelberg, C.F. Müller, 1980, 65.

¹³⁵ Koltay: *A művészet szabadsága: a nem létező alapjog*. 11.

valamilyen társadalmi normarendszerhez, az akkor sem a jog volt: az első műalkotások megjelenésekor ugyanis a közösségi szerveződés nem követelte az állam kialakulását, amelyhez a jog kapcsolódik.¹³⁶ Harmadrészt a művészet metajurisztikus karakteréből adódik, hogy nem a jog hozta létre, konstituálta a művészetet – így pedig annak lényegére sem képes alakító hatást gyakorolni, vagy adott esetben azt eltörölni.

3.5. A konstitucionális gyakorlat Az állam művészeti semlegessége kardinális és megkerülhetetlen, de alapvetően derivatív fogalom. Ez az alkotmányozói tevékenységben is tetten érhető: az alkotmányok a neutralitást két formában kapcsolhatják a művészethez. Egyrészt burkolt terminológiával, amely „az állam tiszteletben tartja” szövegesztételt jelent. A megoldás implicit módon tartalmazza a közhatalom semlegességét, hiszen elismeri a művészet autonómiáját az állammal szemben. Másrészt létezik ennél direkter deklaráció is. Ennek normatípusa a közhatalom számára direkt tilalmat rögzít: azt, hogy nem jogosult művészeti kérdésekben döntést hozni.¹³⁷

A művészet szabadságának alkotmányjogi értelmezése komplex jelentéstartalmat takar. Az alkotmányozó hatalom döntése, hogy a művészetnek melyik eleme, avagy elemei találhatók meg az állam legmagasabb szintű jogforrásában. A művészet szabadságának tételes jogi elismerése három eltérő modellben képzelhető el. Valamennyi alternatíva a művészet alkotmányjogi oltalmának más és más aspektusát ragadja meg, amelyek párhuzamos jelenléte egymásra kiegészítő garanciaelemként hat.

¹³⁶ A vonatkozó kötelező magatartás-szabályokat a vallás képezte. Az ősközösségekben a vallás érdekes hármas karakterét különböztethetjük meg: egyrészt társadalmi normaként szervezte a közösséget, másrészt a kulturális kiteljesedés terepe volt a művészetén keresztül, harmadrészt pedig nevelő funkcióval is rendelkezett.

¹³⁷ Ez a szövegezés a tételes jogban a tudomány szabadságára vonatkoztatottan fordul elő, azonban az alkotmánybíróságok és az analóg jogértelmezés a művészet szabadságára nézve is helytálló rendelkezésnek ismeri el az alaptörvényi tilalmat.

A felvázolt modellek nem csupán teoretikus csoportosításként foghatóak fel: azon túl a művészet tételes jogi tendenciáit vizsgáló részeinek elsődleges módszertanaként alkalmazom.

Harmadik fejezet

MŰVÉSZET A MAGYAR ALKOTMÁNYJOGBAN

A hazai tételes jogi megoldás elemzése a művészet szabadságának tárgyában kulcsfontosságú faktor, mivel ez adja az alkotmánybíróági jogértelmezés gerincét azáltal, hogy a konstitucionális norma tartalmát konkretizálja. Emellett kiemelkedő jelentőségű az alapjogelmélet számára is, mivel az emberi jogok alapvető jogként az alkotmány biztosította formában juttathatóak érvényre.

A fejezetben a magyar alkotmány művészet szabadságára vonatkozó rendelkezéseit vizsgálom, amelynek során a már vázolt hármas modellt használom vonalvezetőként. A szóban forgó jogforrás textualista elemzésén túl azonban az Alkotmánybíróság tárgyban megállapításait is bemutatom, a művészet szabadságának magyar fejlődési folyamatán keresztül.

I. A MŰVÉSZET SZABÁLYOZÁSI MODELLE AZ ALAPTÖRVÉNYBEN

Magyarország Alaptörvénye a modern államokhoz hasonlóan önálló alapjogként nevesíti a művészet szabadságát. Ezt a megoldást a korábbi Alkotmány¹³⁸ is alkalmazta, amennyiben a művészeti élet szabadságának tiszteletben tartását és támogatását az állam kötelezettségeként írta elő.¹³⁹ A 2011. évi új alkotmány, az Alaptörvény a korábbi normaszöveget megváltoztatva, de ugyanúgy megtartotta a művészet szabadságának a véleménynyilvánítás szabadságától független alapjogi minőségét. A szabályozás a „Szabadság és felelősség” című fejezetben található meg a kulturális jogokkal együtt, külön cikkben.

¹³⁸ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

¹³⁹ Ld. Alkotmány 70/G. § (1) bek.

- „(1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.
- (2) Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.
- (3) Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát. A felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket és gazdálkodásukat törvény szabályozza.”¹⁴⁰

1. A művészet szubjektív jogi modellje

A művészet szabadságának alanyi jogi karakterét az Alaptörvény X. cikkének (1) bekezdése nevesíti, amikor kifejezi, hogy „Magyarország biztosítja a [...] művészeti alkotás szabadságát”. Ezt a rendelkezést két aspektusból is érdemes részletesen megvizsgálni: egyrészt az alapjogi minőség szempontjából, másrészt az állam ezzel összefüggő kötelezettségének oldaláról, mintegy kiegészítőleg.

1.1. „[...] a művészeti alkotás szabadságát [...]”

A könyv első fejezetében kifejtettem azt az álláspontomat, amely a művészet szabadságának funkcióját jelöli meg. E szerint a szóban forgó alapvető jog önálló alapjogi minősége a *differentia specificá*jában keresendő – azaz a művészet szabadságát a véleménynyilvánítás jogától elválasztó elemben. E nélkül ugyanis valóban el kellene fogadni Koltay álláspontját, aki szerint az elemzett alanyi jogosultság a szólás szabadságának normaterületén belül érvényesül, önálló alapjogi jellege azonban elképzelhetetlen.¹⁴¹ Ám a művészet szabadsága rendelkezik olyan egyedi tulajdonsággal, amely semmilyen más emberi

¹⁴⁰ Alaptörvény X. cikk

¹⁴¹ Részletesen ld. Koltay: *A művészet szabadsága: a nem létező alapjog*.

jognak sem sajátja. Ez – ahogy korábban vázoltam – a művészeti alkotótevékenység mint az emberi teremtmőerő megnyilvánulása. A művészet alapjogi védelme tehát erre az emberi mozzanatra terjed ki, az azon túli elemek hozzákapcsolása lehet állami igény, de azoknak eredeti „arcéle” megtalálható más alapvető jog hatókörében is.

Az Alaptörvény szövegezése egyértelműen a művészi alkotás szabadságát részesíti alkotmányos oltalomban, amely alkotmányozói döntés megegyezik a művészet szabadsága önálló alapjogként felfogott lényegével. Ezzel a megoldással az alkotmányi terminológia *expressis verbis* rögzíti a jogosultság tartalmát, amelynek érvényesítéséhez közjogi alanyi jogi igényt kapcsol. Az Alaptörvény értelmében tehát a művészeti alkotás mint emberi tevékenység alapjogi védelmet élvez a közhatalmi beavatkozással szemben.

1.2. „Magyarország biztosítja [...]”

Az Alaptörvény X. cikkének kezdő fordulata alapján Magyarország „biztosítja” a művészeti alkotás szabadságát. E megoldás némi nyelvtani, illetve ebből következően tartalmi változást is eredményez az Alkotmányhoz képest.¹⁴² Ez utóbbi ugyanis a „tiszteltetben tarja és támogatja” fordulatot alkalmazta. A korábbi megfogalmazás explicit módon kifejezte az államnak az adott alapvető joggal szembeni kettős tevékenységét: nem csupán tartózkodási („tiszteltetben tartja”), hanem egyúttal tevőleges kötelezettségre is utalt („támogatja”).¹⁴³

Ezzel ellentétben az Alaptörvény egyelemű megszövegezést tartalmaz, és a „biztosítja” kifejezéssel határozza meg az állam feladatát. Bár a megfogalmazás azzal az állami kötelezettséggel kecsegtet, hogy az állam aktívan, tevőlegesen közreműködik a művészet szabadságának érvényesülésében,¹⁴⁴ azonban nem tisztázza ennek a „kezeségvállalásnak” a tartalmát. Meglátásom szerint az új szóhasználat az alkotmányozó leszűkítette az állam intézményvédel-

¹⁴² Vö. Cseporán Zsolt: „A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között”. *Scriptura* 2014. 1. sz. 155.

¹⁴³ Kocsis Miklós: „A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei”. *Közjogi Szemle* 2011. 4. sz. 30.

¹⁴⁴ Ld. Tilki Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: Kocsis Miklós – Tilki Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013, 30.

mi kötelezettsége körébe tartozó feladatokat. A korábbi szövegezés ugyanis komplex módon összekapcsolta a tartózkodási köteleiséget az aktív szerepvállalással, az Alaptörvény viszont csupán az alapvető jog érvényesülésének biztosítását köti ki, amely megfogalmazás nélkülözi az aktív magatartást. Amennyiben a „biztosítás” formája, rendszere, összetevőinek minden vonatkozása pozitív tartalmat jelöl is, az az Alaptörvényből nem vezethető le, így egyes aspektusok konkrét biztosítására senki sem támaszthat alanyi jogot.¹⁴⁵ Arra azonban a művészet képviselői igényt tarthatnak, hogy az állam valamilyen formában eleget tegyen e köteletségének.¹⁴⁶

Az alkotmány vonatkozó kitétele az állam tekintetében nem a kulturális jogi karakterként felfogott intézményvédelmet jelenti, hanem a közhatalom jogbiztonság elvéből következő általános kötelezettségét és minimumstandardját az alapvető jogok tényleges megvalósulásának biztosítására.

2. A művészet és az állam aktív szerepvállalása

A kulturális jogi szerepfelfogás a magyar alkotmányozó részéről sajátos módon realizálódott a tételes jogban. Az államok többsége a művészet szabadságának ezt az elemét vagy nem, vagy csupán áttételesen szokta deklarálni, például a művelődés, illetve az oktatáshoz való joggal összefüggésben. Ezzel ellentétben a magyar Alaptörvény közvetlenül a művészethez kapcsolódó, és attól elválaszthatatlan intézményt hívott életre az alapjog legkiterjedtebb védelmére. Az elemzett cikk (3) bekezdésének első mondata a következő megfogalmazással él: „Magyarország védi [...] a Magyar Művészeti Akadémia művészeti szabadságát.”

Az Alaptörvény tehát a korábbi Alkotmányhoz képest kibővült – többek között – azzal, hogy immár a köztestületekre vonatkozóan is tartalmaz nóvumnak számító rendelkezést. Így – a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) mellett – külön nevesíti a Magyar Művészeti Akadémiát (MMA) is,¹⁴⁷

¹⁴⁵ Ld. Cseporán: *A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között*. 155.

¹⁴⁶ Tilki i. m. 30.

¹⁴⁷ Kucsera Tamás Gergely: „Összegzés a köztestületként működő Magyar Művészeti Akadémia közel két esztendejéről”. *Magyar Művészet* 2013. 1. sz. 12-16.

megszüntette ezzel azt az egyoldalúságot, amely a művészet és a tudomány szabadsága közül csupán az utóbbinak biztosított akadémiai háttérrel.¹⁴⁸

A magyar állam az akadémiák és a művészet (valamint a tudomány) szabadságának alaptörvényi összekapcsolásával nemzetközi viszonylatban is egyedülálló lépést tett a kulturális alapjogok kiteljesítése és védelme irányába. A megoldás implicit módon az állam aktív művészeti szerepvállalásaként fogható fel, mivel az MMA közjogi jogi személyként a művészettel összefüggő közfeladatok megvalósításáért felel.¹⁴⁹

Az állam tevőleges magatartása körében érdemes a Magyar Művészeti Akadémia mellett utalás szinten foglalkozni a felsőoktatási intézményekkel, mivel az Alaptörvény X. cikkének (3) bekezdése *expressis verbis* nevesíti ezeknek az entitásoknak az önállóságát: A felsőoktatási intézmények a művészet szabadsága alapjogának érvényesülésében szintén fontos szerepet játszanak, mivel az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében a művésszé válás jogi lehetőségének elsődleges letéteményesei.

3. Az állam művészeti semlegességének modellje
A X. cikk (2) bekezdésének megfogalmazása sok tekintetben tartalmi azonosságot mutat az Alkotmány 70/G. (2) bekezdésével,¹⁵⁰ ekként az Alkotmány szövegével kapcsolatban korábban megfogalmazott gondolatok¹⁵¹ kétséget kizáróan irányadóak.¹⁵²

3.1. Az analógia alkalmazhatóságának kérdése
A rendelkezés egyértelműen a tudomány területére ír elő elvárásokat, így vizsgálendő, hogy ebből az alaptörvényi szabályból levezethető-e, következik-

e az a kitétel, miszerint: művészeti érték kérdésében az állam nem jogosult dönteni; művészeti alkotások értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak.¹⁵³ Kérdés tehát, hogy jogértelmezés útján kiterjeszthető-e az alkotmányi szintű, tételes jogi szabály.

Analogikus érvelésről van szó, amikor egy jogi norma nyelvtani jelentésének körét olyan esetekre is kiterjesztik, amelyekre annak elsődleges nyelvi jelentéstartalma nem terjed ki.¹⁵⁴ Nem egy korábbi döntés alkalmazását jelenti, hanem az abból általánosítható szabályt veszi alapul, amely azért alkalmazható az új esetre, mert annak tényállási elemei, vagy más lényeges sajátosságai megégyeznek a korábbi ügy körülményeivel. Ez az érvelési mód tehát nem egy korábban alkalmazott értelmezés mechanikus másolása, ellenben olyan kreatív jogalkalmazói művelet, amely az ügyre vonatkozó egyértelmű szabály hiányában is képes megoldást nyújtani.¹⁵⁵ Az alkotmányjogi analógia kapcsán fontos tétel, hogy az alkotmány alatti szintű normákból vett analógia nem alkalmazandó alkotmányos értékek konfliktusainak feloldására, ezért a közjogban az *analógia iuris* használandó – azaz amikor nem konkrét jogszabályt vesznek alapul, hanem a jogrendszer általános elveiből vezetnek le a megoldást. Ebből kifolyólag az alkotmányjogi analógia leginkább a szubsztantív elvek terepe. Végző soron tehát valamely, az alkotmánybíráskodás által kimunkált konstrukció szolgál az analógia alapjául.¹⁵⁶ E körbe sorolandó az állami semlegesség alkotmányos követelménye. Amennyiben tudományos igazság kérdésében – ahogy azt az alkotmányozó is felismerte – az állam nem jogosult dönteni, mivel nem képes alkotmányos indok mentén áttörni a *neutritás* kívánalmát, ez az elv analógia útján a művészeti értékre, és így a művészet szabadságára is egyaránt alkalmazandó.

Az állam alkotmányban rögzített tudományos semlegessége analógiával élve egyaránt alkalmazható a művészetre is – sőt alkalmazandó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként, „testvérjogokként” szabályozza: a két jog normastruktúrája és karaktere azonos vonásokat mutat. Az elv átsügarzását a művészet jogi defi-

¹⁴⁸ Tilki: i. m. 30.

¹⁴⁹ A Magyar Művészeti Akadémiáról részletesen ld. A művészeti élet szabadságának garanciarendszere c. fejezetet.

¹⁵⁰ Eltekintve az Alaptörvény némiképp zavaró szóismétlésétől (jogosult-jogosultak).

¹⁵¹ Kocsis Miklós: „A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól”. *Collega* 2009. 1–2. sz.

¹⁵² Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 32.

¹⁵³ Ld. Tilki: i. m. 31–32.

¹⁵⁴ Szente Zoltán: *Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013, 55.

¹⁵⁵ Szente: i. m. 32–33.

¹⁵⁶ Szente: i. m. 55.

II. A MŰVÉSZET SZABADSÁGA AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG

1. A GYAKORLATÁBAN

A művészet szabadsága tartalmának konkretizálásában jelentős szerepet játszott az Alkotmánybíróság jogértelmező tevékenysége. A testület közel három évtizedes működése során hat alkalommal foglalkozott részletesen a művészet alkotmányjogi védelmének kérdésével, amely esetekből leszűrt megállapításokat az alapvető jog érvényesülésének fejlődési ívé tükrében mutatom be.

1. A vélemény szabadság terjedelme

Az első olyan határozat, amely közvetve rendelkezik a művészetek szabadságáról az a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 269. § (1) és (2) bekezdésének alkotmányosságáról hozott döntés. Ebben a testület a művészet szabadságát a kifejezés szabadságának részeként utalta az alapjogi védelem körébe azzal, hogy kimondta:

„[...] a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságnak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak. [...] Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G. §-ában külön is rendelkezik.”¹⁶⁴

Ezzel az értelmezéssel az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságát a művészet (és a tudomány) szabadságának alapjaként jelölte meg. A magam részéről azonban ezzel a felfogással nem értek egyet. A művészet szabadságának *differentia specificájából* adódik, hogy a vélemény szabadság nem lehet az alapjog eredete, legalábbis az egyedi emberi jogi aspektus tekintetében biztosan nem. El kell ismerni, hogy a művészet nem csupán az alkotó egyén

szempontjából releváns érték, hanem a nyilvános társadalmi folyamatoknak is lényeges eleme. Ebben a minőségében a művészet valóban a szabad véleménynyilvánítás jogának speciális eseteként értelmezhető, mivel ekkor a művészi kifejezés a kommunikációs szféra integráns része. Az a kijelentés azonban, hogy a művészet kizárólag kommunikációs jogként ragadható meg,¹⁶⁵ éppen a művészet szabadságának lényegével szembeni állásfoglalás; így a tétel megszorítások és pontosítás nélküli elfogadását elutasítom.

Mindenesetre az Alkotmánybíróság nézetének helyes értelmezésével nélkülözhetetlen támpontot nyertünk a művészet szabadsága alapjogi rendszerben való elhelyezéséhez. Kijelenthető, hogy a szóban forgó alapvető jog szoros kapcsolatot mutat a véleménynyilvánítás jogával, amennyiben a művészi tartalom a kommunikációs szférában realizálódik.

2. A művészet és az emberi méltóság kapcsolata

Az előző, kommunikációs jogokhoz kapcsoló nézet az Alkotmánybíróság alábbi döntésében is megjelent, azonban az esetjogában az általam hangsúlyozott felfogás nem tudott gyökeret verni. A sorkatonai szolgálat alkotmányosságának kérdését vizsgáló 1994. évi döntésében implicit módon rátapintott a művészet szabadságának *valódi* eredetére.

„A gyakorló művészek esetében azért nem alkotmányellenes a mentesség, mert a művészi pálya megköveteli a folytonosságot, mind a felkészülés; mind a hivatás gyakorlása, a teljesítmények vonatkozásában. A sorkatonai szolgálat – minden lehető kedvezménnyel is – ezen az életpályán helyre nem hozható törést okozhat. Ezért indokolt a személyiség szabad kibontakozásához való jog és a honvédelmi kötelezettség összeütközését ezen a pályán a mentesséssel feloldani; hiszen a művészi fejlődés folyamatosságát a polgári szolgálat is megőrzi.”¹⁶⁶

Ebből az értelmezésből a következő megállapítások vonhatóak le. Először is a művészeti tevékenységet *expressis verbis* összekapcsolja a személyiség szá-

¹⁶⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170–171

¹⁶⁵ Vö. Koltay: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog.

¹⁶⁶ 46/1994. (X. 21.) AB határozat, ABH 1994, 260, 272

bad kibontakoztatásához való joggal, mégpedig a véleménynyilvánítás szabadságának említése nélkül. Ebből a distinkcióból kiolvasható a művészet nem kommunikációs alapú felfogása, mivel közvetlenül az emberi méltósághoz való jog dinamikus oldalára utal. Másodszor ezzel a rendelkezéssel az Alkotmánybíróság a művészeti alkotótevékenység alapjogi védelmének korlátozására is indirekt utalást tett.

3. A művészet szabadságának alaphatározata

A testület a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982. (XII. 29.) MT rendelet alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítványok esetében kifejtette a művészet szabadsága által biztosított jogi védelem terjedelmét, amelyeket a következők szerint határozott meg.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.

[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”¹⁶⁷

Az indokolásból kivehetően két tartalmi összetevőt határoz meg a testület és ruház fel alapjogi védelemmel: az *alkotómunka szabadságát* és az *alkotás nyilvánosságra hozásának szabadságát*. A határozat szövege implicit módon rávilágít egy különbségre a művészet szabadsága és a véleményszabadság relációjában. Az Alkotmánybíróság már a legelső véleményszabadsággal kapcsolatos döntésében kifejtette:

„[...] az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga.

[...] Az általa helyesnek tartott véleményeket mindenki – az állam is – támogathatja, s a helytelennek tartott ellen felléphet, mindaddig, amíg ezzel valamely más jogot nem sért olyan mértékben, hogy az előtt a véleményszabadságnak is vissza kell lépnie.”¹⁶⁸

Az Alkotmány tehát – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint – a szabad kommunikációt biztosította, amely egyéni magatartás és társadalmi folyamat is egyben. A kinyilváníthatóság szempontjából a vélemény tartalma nem számít, mivel a minősítés a kommunikáció eredménye, és csupán a minősítés eredményeként vezethető be külső, utólagos korlátozás.¹⁶⁹ Azaz a véleményalkotás szabadsága a véleménynyilvánítás lehetőségét jelenti, és így azt is részesíti védelemben, nem pedig a véleményt magát. A művészet szabadsága azonban elsődlegesen a művészi alkotást mint tevékenységet oltalmazza, és ahhoz az elkészült mű nyilvánosságra hozatala mint kommunikációs faktor kiegészítő jelleggel kapcsolódik.

4. A művészi vélemény korlátai

A fent már említett 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásában sor került a véleményszabadság korlátozásának meghatározására, amely – a kommunikációs jogok kiindulópontjaként – magára a művészetek szabadságára is vonatkozott.¹⁷⁰ Később azonban a művészi formában megjelenő kifejezést

¹⁶⁸ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179–180

¹⁶⁹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179

¹⁷⁰ „A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178

a 14/2000. (V. 12.) AB határozat kiveszi az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi tényállása alól, és az alábbiakat állapítja meg:

„A Btk. 269/B. § (2) bekezdése rögzíti e cselekmények vonatkozásában a büntethetőséget kizáró okokat. Ennek megfelelően nem büntethető az, aki az (1) bekezdésben rögzített cselekményeket ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból, vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el. Ennek oka, hogy a történelmi tényeket mindenki a valóságnak megfelelően ismerhesse meg, és a tényszerű, hasznos, a közművelődéshez elengedhetetlen információk minél szélesebb rétegekhez jussanak el.”¹⁷¹

Az idézett szövegben foglalt felsorolásból kizárólag a művészeti céllal foglalkozva megállapítható, hogy a testület a fentiekben nem a művészet szabadságának mint komplex alapjognak a korlátait határozta meg, hanem csupán a kommunikációs elemének standardját. Az Alkotmánybíróság által vizsgált bűncselekmények elkövetési magatartása szükségszerűen feltételezi a művészi kifejezés nyilvánosságát, így a kommunikációs folyamatba való becsatornázását. Az idézett *ratio decidendi*-ből az szűrhető le, hogy a művészetek szabadságát mint sajátos kifejezési módot privilegizált hely illeti meg a véleménynyilvánításhoz való jog keretein belül: ott, ahol a véleménynyilvánítás általános módja már nem megengedett (lásd önkényuralmi jelképek használatának esete), még mindig létjogosultsága van a művészi formában megnyilvánuló véleményközlésnek.¹⁷²

Az ezt erősítő álláspont azt hirdeti, hogy a művészet szabadsága az olyan tevékenységek szabadságát is jelenti, amely akár egyes alaptörvényi értékekkel sem áll összhangban. Ennek értelmében, ha a művészi kifejezés – a véleménynyilvánítás szabadsága és a művészet szabadsága között fennálló kapcsolatból kiindulva¹⁷³ – nem ütközik az Alaptörvény IX. cikk (4) és (5) bekezdéseiben foglalt korlátokba,¹⁷⁴ „akkor az alkotó tevékenység szabadsága még abban az

esetben sem korlátozható, ha ez a tevékenység, illetve produktum egyébként az alkotmányos értékekkel nem harmonizál.”¹⁷⁵

5. A művészet szociális jogi karaktere

A kétezres évek derekán az Alkotmánybíróság addigi gyakorlatához képest meglepő álláspontra helyezkedett. Rögzítette ugyanis a művészet szabadságának és a munkához való jog objektív oldalának szinergiáját, amelynek hatása az államra is egyedi köteleességet rótt.

„A művészeti alkotó tevékenység jellegéből adódóan mindig is sajátos jogi kereteket kívánt, mivel ez a tevékenység nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe. Ezért e tevékenység speciális vonásainak figyelembevétele különösen indokolt volt a szociális ellátórendszer kialakítása és működtetése terén.”¹⁷⁶

A testület ezzel a megállapítással megteremtette a művészet szabadságának szociális karakterét, amennyiben a közhatalom részére jogalkotási kötelezettséget fogalmazott meg a foglalkoztatási rendszer kibővítése érdekében. A művészet szabadságának alapjogi védelme az alkotótevékenységre fókuszáló alkotmányban biztosított jogosultság, amelyhez immár az állam részéről nem elegendő a tiszteletben tartás: az objektív intézményvédelmi kötelezettségen túl aktív szerepvállalás is elvárt tőle. Ennek pedig kiemelkedő pillére a művészek megfelelő megbecsülését garantáló ellátórendszer kiépítése.

(5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

¹⁷⁵ Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [45]

¹⁷⁶ 51/2007. (IX. 15.) AB határozat, ABH 2007, 652, 656

¹⁷¹ 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 100.

¹⁷² Zeller: i. m. 592.

¹⁷³ Ld. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

¹⁷⁴ „(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

6. A művészeti élet sokszínűsége¹⁷⁷

A Magyar Művészeti Akadémia megalakulása körüli alkotmányossági kérdéseket tisztázó 18/2014. (V. 30.) AB határozat egy új elemet vezetett be a művészet szabadsága alapjogának értelmezési kereteibe.

„[...] Az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében foglalt követelménynek eleget nem téve, a köztestületi formában működő MMA-nak az Alaptörvény értékrendjét meg nem sértve, a művészeti alkotás szabadságát, sokszínűségét, irányzatait, áramlatait egyaránt védelemben kell részesítenie.”¹⁷⁸

Ezzel a megállapítással nem értek egyet, mivel a művészet pluralitásáról – bár fontos értéknek tekintendő – nem rendelkezik az Alaptörvény: „csupán” a művészi alkotás szabadságát részesíti alapjogi védelemben.¹⁷⁹ Ennek helyesége a művészet fogalma meghatározásának legnagyobb problémájára vezethető vissza: arra, hogy mindennemű definíció esztétikai értékítéletet fog tartalmazni, amely önmagában korlátozhatja a művészek kifejezési szabadságát. Ez pedig adott esetben szűkebb kifejezési lehetőségeket biztosíthat, mint amit az alapjog keretében biztosítani lehetne.¹⁸⁰

„Az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében deklarált művészeti alkotás szabadsága nem azonos a művészeti élet sokszínűségével (pluralizmusával), jóllehet a kettő között szoros korreláció áll fenn.”¹⁸¹

„Azt, hogy a szabadság és a sokszínűség nem tekinthetők alkotmányjogi értelemben (sem) szinonim fogalmaknak, az Alaptörvény IX. cikk (2) beke-

désében foglalt sajtószabadságra vonatkozó rendelkezés is alátámasztja, mely külön említi a sajtó szabadságát és külön a sokszínűségét.”¹⁸²

„A művészet sokszínűsége általánosságban érték, alkotmányos szinten azonban explicit módon sem a rendszerváltó Alkotmány, sem az Alaptörvény nem szól róla.”¹⁸³

Leszögezem, hogy nem a művészet sokszínűségének elvét ellenzem, azt természetesen messzemenőig támogatom. Az alkotmányozó viszont nem véletlenül nem nevesítette a művészet szabadságának tartalmi elemeként a pluralitás követelményét. Az állam művészeti neutralitásának korábban vázolt tulajdonságaiból adódóan erre nem csak kompetenciája, de autoritása sincs. A művészeti sokszínűség biztosítása az állam objektív intézményvédelmi kötelességébe tartozna, amely a következő problémát veti fel: a pluralizmus garantálása szükségszerűen döntések meghozatalát igényli. A sokszínűség ellenben kényszerítőleg tartalmi és nem formális fogalom, így annak megvalósítása is érdemi döntéseket követelne meg a közhatalomtól. A művészet tartalmához kapcsolódó kérdések azonban állami tilalom alatt állnak. A művészet pluralitásának biztosítása az állam művészeti szakértelmét, alkotmányjogi olvasatban autoritását kívánná meg. Ezzel viszont a közhatalom nem rendelkezik, és nem is rendelkezhet. *A sokszínűség követelménye kizárólag közvetetten, az állam művészeti semlegességén keresztül valósulhat meg, mivel a direkt közhatalmi döntés kontraproduktív hatással, és így alkotmányértéssel fenyeget.*

Az Alkotmánybíróság művészeti szabadsággal összefüggő esetjogát teljes ívben szemlélve megállapítható, hogy a testület a nemzetközi és német áramlatot követve a szóban forgó alapjogot a kommunikációs jogok csoportjához sorolja, és sajátos kifejezésként döntően a véleménynyilvánítás szabadságának szabályait rendeli alkalmazni. Ezúttal is jelzem, hogy ezzel a megoldással nem tudok azonosulni. Határozott véleményem, hogy a művészet szabadságának alapjogi lényege az alkotóképessekre fókuszál, amely ismerv létjogosultságát a továbbiakban az alapjogi dogmatika keretein belül kívánom igazolni.

¹⁷⁷ Részletesen ld. Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: „Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról”. *JeMa: Jogesetek Magyarázata* 2014. 4. sz.

¹⁷⁸ 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [16]

¹⁷⁹ „A művészeti élet sokszínűsége a kultúra gazdagságát jelentő érték. A kettő közötti összefüggés első sorban abban valósul meg, hogy a művészeti szabadság sérelme jellemzően együtt járhat a sokszínűség sérelmével, ugyanakkor a sokszínűséggel kapcsolatos esetleges hiányok nem feltétlenül a művészeti alkotás szabadság hiányára vezethetők vissza.” Vö. Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleményével. Indokolás [41]

¹⁸⁰ Súlyom Péter: i. m. 97.

¹⁸¹ Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [41]

¹⁸² Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [42]

¹⁸³ Salamon László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [43]

Negyedik fejezet

A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK ALANYAI

I. AZ ALAPJOGOK FUNKCIÓJÁRÓL

1. Az alanyi jogok

Az alanyi jog fogalmának tisztázása a téma szempontjából kulcsfontosságú, mivel az alapjogi jogalanyiség, azon belül is az alapjogi cselekvőképeség az egyén számára az alkotmányban biztosított jogi igények, illetve azok érvényesítésének előfeltételét jelenti.

A jogosultság sajátos igény valamire, amelyet igazolt alapja okán egy adott közösségben elismernek. Akinek tehát joga – igazolt igénye – van valamire, annak lehetősége van arra, hogy jogával élve, illetve azt érvényesítve meghatározza, miként cselekedjenek mások a vele kapcsolatos viszonyokban, és ezért nem vonható felelősségre.¹⁸⁴ Ez alapján a jogszabályok által megfogalmazott jogosultságok a jogrendszerben érvényesként elismert igényeket jelentenek.¹⁸⁵ A jogtudomány már a múlt században is megkülönböztetett egymástól tárgyi és alanyi jogokat, így szükséges e két terminus vizsgálatára röviden kitérni. Objektív vagy tárgyi értelemben az érvényes és hatályos jogszabályt mint normát, illetve azok összességét tekintjük jognak, szubjektív vagy alanyi értelemben pedig azt az igényt, amit a tárgyi jog elismer. Az alanyi és tárgyi jog viszonyának egyik legfontosabb kérdése, hogy *miért* válik a tárgyi jog alanyi joggá. Ennek megválaszolására két irányzat fejlődött ki: az akarat- és az érdekelmélet.¹⁸⁶ Az alanyi jogok *akaratelmélete* szerint az alanyi jog az a hatalom, amit a jogrendszer ad az akaratnak. A tárgyi jog így parancsot bocsát a jogosított rendelkezésére, és ezzel lehetővé teszi neki, hogy eldöntse:

¹⁸⁴ Sajó András: *Jogosultságok*. Budapest, Seneca Könyvkiadó, 1996, 51.

¹⁸⁵ Szigeti – Takács: i. m. 259–260.

¹⁸⁶ Uo.

kíván-e azzal élni vagy sem.¹⁸⁷ Az érdekelmélet ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy amikor a tárgyi jog elismer valamilyen igényt, azzal az egyéni akarattal magasabb rendű tartalmi célt szolgál: e tan tehát érdekeket mozdít elő.¹⁸⁸

Az emberi cselekvésnek az a köre, amely a jog által sem megparancsolva, sem megtiltva nincs, a jog szempontjából megengedett.¹⁸⁹ Ennek mentén az alanyi jog nem egyéb, mint jogi határok létrehozásának a lehetősége megengedett cselekedetek számára. Minthogy pedig ez a jogi hatás azt jelenti, hogy a jog a szóban forgó megengedett emberi cselekedet bekövetkezésének esetére valamely más egyén számára cselekvést ír elő jogi köteletség gyanánt, az alanyi jog mindig valamely jogi köteletség ellenpólusaként jelentkezik. Az alanyi jog tehát igény valamely jogi köteletség teljesítésének követelésére.¹⁹⁰ Az alanyi jog definiálásakor használt „megengedett cselekvés” kitétel a tárgyi jog által meghatározott magatartás: azaz a jogosultságot a tárgyi jog alapozza meg.¹⁹¹

2. Az alapjogok mint közjogi alanyi jogok¹⁹²

Rögzítendő, hogy az alapjogi alanyi jog nem egyenlő a magánjogi alanyi joggal. A különbség kulcsa az alapjog speciális funkciójában, vagyis – klasszikusan – az egyénnek az állammal szembeni védelmében ragadható meg. Ezzel szemben a *magánjogi alanyi jog* a vagyoni viszonyokban kerül alkalmazásra: mellérendeltségi pozíciójú magánfelek között. Felépítésük szempontjából az alanyi jogoknak két releváns eleme van: a *cél* (az, amit a jog tartalmaz) és a *kereset lehetősége*. Az alanyi jogok lényegi része a kereset lehetősége (érvényesíthetőség). Az alapjogok eredendően az állami szervek relációjában állnak fenn, azok cselekvéseivel szemben nyújtanak védelmet. Az *alkotmányban* alapjog

¹⁸⁷ Vö. Windscheid, Bernhard: *Lehrbuch des Pandektenrechts. I-III.* Frankfurt, Rütten und Loening, 1906

¹⁸⁸ Vö. von Jherig, Rudolf: *Geist der Römischen Recht auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. I-III.* Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1871.

¹⁸⁹ Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába. In Kornis Gyula (szerk.): *Filozófiai Könyvtár.* Budapest, Pfeiffer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, 1923, 206.

¹⁹⁰ Moór: i. m. 208.

¹⁹¹ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 428–429.

¹⁹² Részletesen ld. Drinóczi Tímea: *Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007, 107–112.

képében megfogalmazott *alanyi jog* rendszerint általánosan megfogalmazott, ezzel szemben a magánjogi értelemben vett alanyi jog részletesen körülírt.¹⁹³

II. AZ ALAPJOGI JOGALANYISÁG

Az alapvető jogok gyakorlásának, azaz az egyénekhez köthető jogosultságok *előfeltétele a jogalanyiság elismerése*. Ez a jogképesség és a cselekvőképesség alkotmányjogi értelmezésével ragadható meg.

„Az Alkotmány szerint az emberi jogok »mindenkit« megilletnek, az állampolgári jogok értelemszerűen a magyar állampolgárokat, egyes jogoknál az Alkotmány maga határozza meg a sajátos jogosulti kört (menedékjog, választójog). Az Alkotmány nem él következetesen az alapjogi jogképesség és az alapjog gyakorlásához való jog megkülönböztetésével. (A választójog elvileg az utóbbi körbe tartozó korlátait a 70. § a választójogból való kizárásként, vagyis a jogképesség hiányaként határozza meg.) Az alapjoggyakorlás feltételeit azonban törvények egyes személyi körökre nézve megállapíthatják.”¹⁹⁴

1. Alapjogi jogképesség

A jogképesség azt jelenti, hogy valakit jogviszonyok alanyaként jogok illethetnek meg, és kötelezettségek terhelhetnek. Az alapjogi jogképesség alatt a személynek az a képessége értendő, hogy alapvető jogok hordozója („tulajdonosa/birtokosa”) lehet, vagyis meghatározott alapjogi normához rendelt jogalannyá válhasson.¹⁹⁵ Az ember alapjogi jogképessége teljes és feltétlen, absztrakt értelemben tehát minden ember lehet valamennyi alapjog alanya.¹⁹⁶

¹⁹³ Vö. Tercsák Tamás: *Az alanyi jog újraélesztése – alanyi jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában.* (Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae XXXVIIIXXXIX.) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002, 191–193.

¹⁹⁴ 21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 78.

¹⁹⁵ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 437.

¹⁹⁶ Rüfner, Wolfgang: Grundrechtsträger. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011, 736–737.

Értelemszerűen az emberi jogi karakter e tekintetben egybeesik az alapjogi alanyisággal. Az alapjogok tényleges gyakorlásának képessége az alapjogi cselekvőképesség körében értelmezhető, amely bizonyos státuszokhoz vagy feltételekhez kötheti azt. A természetes személyek fent meghatározott jogalanyisága azonban azt jelenti, hogy minden ember „megszerezhet” valamennyi alanyi jogosultságot.¹⁹⁷

Az alkotmányjogi jogképeség általános fogalmán belül három megszorítás érvényesül. Egyrészt a jogképeség általánossága és egyenlősége nem zárja ki a „megkülönböztetést” az egyes jogok gyakorlóival összefüggésben aszerint, hogy azok az embert, az állampolgárt, a jogi személyt stb. illetik meg. Másrészt az alapjogok címzettjei szerinti „különbségtétel” nem alapulhat nem, nemzetiség, vallási felekezet stb. szerint. Harmadrészt az alkotmányjogban garanciális szerepe van a jogosulti jogképeség, illetve a kötelezett jogképeség (alapjogi kötöttség) közötti elhatárolásnak.¹⁹⁸

Az alapjogi jogképeség birtokában a személy valamely alapvető jog garantálására hiányozhat, azt a maga javára érvényesítheti, azaz az alapjog igényjogosultja lehet.

2. Alapjogi cselekvőképesség

Az alapjogi jogképeségtől szokás megkülönböztetni az alapjogi cselekvőképességet: míg előbbivel valamely alapvető jog „birtoklása” azonosítható, addig utóbbi az alapjog gyakorlásának tényleges képességét jelenti. Az alapjogi cselekvőképesség akkor áll fent, ha valaki jogi helyzeténél fogva képes arra, hogy valamely alapvető jogot a saját nevében ténylegesen gyakorolja, annak önálló érvényt szerezzen, és amennyiben szükséges, jogi igényét bírói úton kikényszerítse.¹⁹⁹ Ez a képesség a személyt belátási és döntési képességei függvényében illeti meg, vagyis analóg a polgári jogi cselekvőképességgel. Az alap-

¹⁹⁷ Majtényi Balázs: Jogképeség. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 2046.

¹⁹⁸ Sári János: Jogképeség. In: *Az Alkotmány magyarázata.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 2003, 549.

¹⁹⁹ Petrétei: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei.* 437–438.

jogok mindenkit megilletnek, azonban azokat nem mindenki gyakorolhatja közvetlenül.²⁰⁰

Az alapjogi cselekvőképesség kiterjedése az alapjog jellegétől függ, mivel az egyes alapjogok gyakorlása esetében nem húzható meg olyan éles határ, mint a polgári jogi jogviszonyokban. Ennek indoka kettős. Egyrészt tartalmilag az emberi jogok az emberi mivolthoz fűződő, tehát az emberként születéshez kapcsolódó jogosultságok, amelyek – néhány kivételtől eltekintve – alapvetően nem köthetők további feltételhez. Másrészt formai okok is felhozhatók a tétel mellett: az alapjogok köre nem lezárt katalógus, így a jövőben megjelenő alapjog esetében nem állapítható meg, hogy pontosan kiket illet meg.²⁰¹

A jogképeséggel rendelkezők cselekvőképességét tehát bizonyos esetekben – az egyes alapjogoktól függően – valamilyen jogi vagy nem jogi esemény, tény vagy annak hiánya éleszti fel.²⁰²

III. A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK ALANYI KÖRE

1. Művészeti jogképeség

Az alapjogi jogalanyiség komplex problémáját minden esetben a konkrét alapjog vonatkozásában szükséges szemlélni. E körben az alapkérdés az, hogy a vizsgált alapjog tekintetében a természetes személyek mellett a jog által konstituált személyeknek van-e alapjogi jogképesége.

1.1. A természetes személyek jogképesége

A korábbiakban utaltam arra, hogy a jogok címzettje elsődlegesen az ember, azaz jogi terminussal élve a természetes személy. Ez a tétel a kulturális jogokkal összefüggő jogalanyiség kérdésére is feltétlenül alkalmazandó.

²⁰⁰ Sári – Somody: *i. m.* 55.

²⁰¹ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: *i. m.* 25.

²⁰² E tekintetben az alapjoggyakorlás feltételeit törvény meghatározhatja. Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: *i. m.* 25.

Az elvi fundamentumon túl megjegyzendő, hogy a magyar Alkotmánybíróság arra az értelmezésre jutott, mely szerint a kulturális alapjogok – ti. a művelődéshez való jog szubjektív aspektusa, a tudomány és a művészet szabadsága – az egyén önkifejeződésének jogaként az emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jogként írható le, rámutatva ezzel az alapjog személyiség szabad kibontakozásával való kapcsolatára.²⁰³ Ez az Alkotmánybíróságnak ahhoz a megállapításához kapcsolódik, amely – hol kifejezetten, hol pedig implicit módon – rögzítette, hogy az alkotmányban szereplő alapvető jogok gyökere az emberi méltóságban jelölhető meg.²⁰⁴ Ezzel szoros összefüggésben pedig az emberi személyiség szabad kibontakoztatásához elengedhetetlen a véleménynyilvánítás szabadsága, a lelkiismeret és vallás szabadsága, a gyülekezéshez és az egyesüléshez való jog, a tudományos és művészeti élethez való jog, valamint a tanszabadság biztosítása.²⁰⁵

1.2. A jogi személyek kulturális jogi jogalanyisága

A jogi személyeket csupán annyiban illeti meg a jogalanyiség, amennyiben a vonatkozó jogok és köteleességek jellegükből adódóan nem kizárólag az emberhez fűződhetnek.²⁰⁶ Az Alkotmánybíróság előbbieken ismertetett nézete alapján a kulturális jogok funkciója az önkifejezés szabadsága, a személyiség kibontakoztatása. A személyiség kifejeződése és annak fogalma pedig kizárólag az egyénhez, azaz a természetes személyhez kapcsolódhat. Ebből adódóan a kulturális jogokból eredő szubjektív igények a jog által elismert, keletkeztetett szerveződések nem illethetik meg – legyenek azok akár magánjogi szervezetek, akár közjogi jogi személyek.

²⁰³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110–111

²⁰⁴ Vö. Tóth: *Túl a szövegen...* 115.

²⁰⁵ Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170–171

²⁰⁶ Vö. Isensee, Josef: Anwendung der Grundrechte auf juristische Personen. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011, 912–915.

Rögzítendő, hogy a magyar jogrendszerben – ellentétben például a német alkotmányjogi dogmatikával²⁰⁷ – a művészet szabadságának kizárólagos jogosultja a természetes személy, a jogi entitások pedig kívül rekednek a jogalanyiság határán.

A fenitek alapján kijelenthető, hogy az Alaptörvény szövege az MMA művészeti szabadsága terén – ti. „Magyarország védi [...] a Magyar Művészeti Akadémia művészeti szabadságát”²⁰⁸ – pontatlannak minősíthető, így célszerű lenne a köztestületet – az alapjogi jogképességre utaló megfogalmazás mellőzésével – az alapjogi védelem objektív oldalán, az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében rögzíteni.²⁰⁹

2. A művészet szabadsága és az alapjogi cselekvőképesség

Az alapjogi jogképesség kérdéséhez képest az alapjogi cselekvőképesség komplex probléma; ugyanis nem csak arra kell választ adni, hogy a vizsgált alapjog gyakorlása megilleti-e a jogi személyeket, avagy sem. Ebből adódóan a kulturális jogok tekintetében – a jogcsoport hasonló tulajdonságai ellenére is – az alapjogi cselekvőképességet valamennyi szabadságnál külön-külön kell elemezni.

Mindenekelőtt rögzítendő, hogy az alapjogi cselekvőképesség fogalma szükségszerűen csak a természetes személyek esetében vizsgálendő. Ennek oka az alapjogi jogképesség és cselekvőképesség viszonyában jelölhető meg: az alapjog ténylegesen birtoklására való képességnek előfeltétele az adott személyi kör jogképességének megléte. Ebből következik, hogy a művészet szabadságának alanyai vizsgálatakor kizárólag az ember mint jogalany képezheti az oltalom hatályát, mert a jogi személyek – adottságuknál és az alapjog lényeges tartalmánál fogva – nem rendelkeznek művészeti jogképességgel, így alapjogi cselekvőképességgel sem.

²⁰⁷ A német jog a kulturális jogok közül a művészet szabadságának alanya (pontosan az alapjogi cselekvőképességgel rendelkezők) közé sorolja például a kiadókat, színházakat mint jogi személyeket is. Vö. Arnould: *i. m.* 1134.

²⁰⁸ Ld. Alaptörvény X. cikk (3) bek.

²⁰⁹ Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának szabályozási modellje az uniós és hazai jogban. In: Tilk Péter (szerk.): *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és jogtudományi Kar, 2016, 52–53.

Ahogy a tudomány szabadságánál, a művészet szabadságának alanya is csak az lehet, aki művészi tevékenységet ténylegesen végez. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a művészet szabadságának tartalma a következő elemekre bontható: a szabad alkotómunka és a nyilvánosságra hozás szabadsága.²¹⁰ Ezzel közvetett módon a testület meghatározta az alapvető jog funkcióját: *a művészet szabadságának oltalma alapján az alapjog birtokosát (egyén/művész) a szabad művészi alkotófolyamat illeti meg.* Ebből adódóan a művészet szabadságának alapjogi védelme szubjektív jogosultságként azt illeti meg, aki alkotómunkát azzal a céllal végez, hogy valamilyen véleményt művészien formáljon meg.²¹¹

2.1. A művészet szabadságának alanyi státuszai

A fentiek alapján a művészet szabadságának alapjogi cselekvőképessége a művészeket illeti meg mint az alapvető jog által védett tevékenység tényleges gyakorlóit. Ebben a meghatározásban a jogalkalmazó tehetetlenségével szembesülünk, ugyanis a művészet szabadságának jogosultjait a művészekkel azonosítja az Alkotmánybíróság. Ez azonban azt jelentené, hogy a jogalkalmazónak az alapjogi cselekvőképesség megállapítása előtt arra az előkérdésre kellene választ adnia, hogy az adott személy művésznek minősül-e. Ezzel összefüggésben fontos megjegyezni, hogy a jogalkalmazóra mint a közhatalom egyik kiemelt letéteményesére egyaránt vonatkozik az állam művészeti semlegességnek jogállami, alkotmányos követelménye. Ugyanúgy, ahogy az alkotmányozónak vagy a jogalkotónak, a jogalkalmazónak sem autoritása, sem pedig kompetenciája sincs a művészeti érték megítélésében. Az a definíció tehát, amely a művészet szabadságának alanyait a művészekkel azonosítja, bár pontos, mégsem kellően konkrét körülhatárolása a jogosulti körnek.

Egyes alapjogok esetében, a joggyakorlás feltételeként az alkotmányi vagy törvényi szabályozás meghatározott tárgyi, illetve személyi feltételek meglétét vagy hiányát írja elő.²¹² A művészet szabadságának esetében a tételes jog nem

tartalmaz olyan kritériumot, amely a jogalanyiság elvárása lenne, ezzel ellentétben – a fenti probléma megoldására – mégis szükséges bizonyos feltételekhez kötni az alapjogi cselekvőképességet. Ennek kulcsa végső soron az egyén által végzett tevékenység művészeti minőségében rejlik, amelynek foka – az egyes műalkotásokat összehasonlítva – a gyakorlatban széles skálán mozoghat. Ebből adódóan az alapjogi jogosultságnak is igazodnia kell a művészeti élet sokszínűségéhez, így az alapjogi cselekvőképesség differenciált státuszokra bomlik a művészet szabadsága esetén.

Garanciális szempontból rögzítendő, hogy az alanyi körre vonatkozó követelmények meghatározásakor minden esetben szem előtt kell tartani a közhatalmi neutralitás jogállami értékét. Ezzel párhuzamosan pedig a művészi érték tárgyában hozott döntésnek, és így a jogalanyiság biztosításának visszavezethetőnek kell lennie a szakmára mint az egyedüli autoritással rendelkező intézményre.

A továbbiakban a művészet szabadsága heterogén alanyainak konkretizálását kísérem meg olyan lépcsőzetesen egymásra épülő státuszrendszer kialakításával, amely egyrészt valamennyi művészeti értéket felmutató alkotó jogvédelme, másrészt az állam objektív kötelessége körében minden helyzetben egyaránt alkalmazható modellként szolgálhat. Ennek jelentősége az alapjogi cselekvőképesség fogalmából adódik: *a cselekvőképesség végső soron az alapjog saját jogon való érvényíthetőségét jelenti, amelynek azonban előfeltétele, hogy az egyén a vonatkozó alapvető jog tényleges alanya, azaz gyakorlója legyen.*

2.1.1. A művészet szabadságának ex lege alanyai

Az állam intézményvédelmi kötelezettsége a művészet szabadsága tekintetében a művésszé válás jogi lehetőségének garantálását is előírja. Ennek tipikus institutionális megtestesítője az oktatási rendszer. Az első alapjogi alanyi kör kézenfekvően ehhez a tételes jogi biztosítékhoz kapcsolódik: amennyiben az állam jogalkotói hatáskörében olyan intézményrendszert hoz létre, amelynek funkciója a művészi státusz elnyerése, akkor alkotmányjogi szempontból a művészet szabadságának legitim jogosultjaiként kell kezelni az előírt követelményeket teljesítő személyeket. Ez azt jelenti, hogy a meghatározott

²¹⁰ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

²¹¹ Erről részletesen ld. Cseporán: *A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon*, 58–59.

²¹² Chronowski – Drinóczi – Petrétel – Tilk – Zeller: *i. m.* 26.

kimeneti kritériumok, azaz a képzés abszolválása és az oklevél megszerzése esetén a természetes személy – alkotmányjogi értelemben – *ex lege* művésznek minősül.

Az állam művészeti semlegességének az oktatási rendszerben is érvényesülnie kell, így a művésszé válás útján a művészeti szakma konstitutív döntését biztosítani szükséges. A művészeti értékről és a művészi kvalitásról hozott döntés azonban az oktatási rendszer keretei között, annak intézményes jellegéből adódóan kizárólag jogszabályban előírtak szerint hozható meg. Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy oktatási rendszer alatt mi értendő: alap-, közép-, avagy felsőfokú képzések? Véleményem szerint az oktatási rendszer által garantált szakképesítés a művészet szabadsága tekintetében kizárólag a felsőoktatásban képes jogi hatás kiváltására. Ezt az álláspontomat a művelődéshez való jog jellegére és a felsőoktatás szerepére alapozom. Előbbi kapcsán utalok arra, hogy a művelődéshez való jog a demokratikus jogállam működésének előfeltétele, mivel alpműveltség nélkül az állampolgárok képtelenek jogaik és szabadságaik teljes körű gyakorlására, valamint a társadalomban való érvényesülésre.²¹³ Utóbbinál az alkotmányozó meghatározására hivatkozom, amely szerint a felsőoktatás mindenki számára *képességei alapján* hozzáférhető.²¹⁴ Ez a kitétel nem csupán a felsőoktatás alanyi jogi minőségének elvetését tartalmazza, hanem a művészet lényegével is egybecseng. A művészi tevékenység jogon túli fogalomként ugyanis elválaszthatatlan a tehetségtől, amely az *alkotásra való képességgel* mint a művészet konstitutív elemével azonosítható. A művészet és a felsőoktatás közös jellemvonása és így kapcsolódási pontja tehát a *képességorientáltság* mint lényegi ismérv. Ennek értelmében *minden olyan felsőfokú stúdium, amely a képzés kimeneti oldalán a személy művészeti kvalitását igazoló oklevelet ad ki, biztosítja az alapjogi jogalanyiságot*.

A következő kérdés, hogy a felsőoktatás milyen képzési és jogilag szabályozott eljárásai eredményeznek alapjogi jogalanyiságot a művészeti életben. Elsőként mindenképp szükséges meghatározni, hogy kizárólag a művészeti alkotómunkára épülő képzések alkalmasak a kívánt joghatás kiváltására. Ez a hatályos jogszabályi környezetben két felsőfokú szintet jelöl ki: egyrészt az alkotásorientált graduális (alap- és mesterképzés), másrészt a doktori kép-

zést.²¹⁵ Utóbbi esetében szükséges megjegyezni, hogy kizárólag a DLA fokozatot biztosító stúdiumok sorolhatók e körbe, a tudományfókuszú PhD képzések nem. Ez azt jelenti, hogy ha a hallgató felsőoktatási végzettséget szerez, vagy a doktori eljárás keretében sikeresen megvédi a doktori értekezését és prezentálja az ahhoz kötődő mesterművét, attól kezdve az alkotó jogilag is művésznek tekintendő. Az oklevél megszerzésének feltétele az elsajátított képességek ellenőrzése, megítélése, amelyre a graduális képzésben a záróvizsga és a szakdolgozat vagy diplomamunka intézményei hivatottak.²¹⁶ A művészeti képzésben speciális szabály, hogy a záróvizsga része művészeti alkotás elkészítése, előadás létrehozása, bemutatása és megvédése.²¹⁷ A doktori cím megszerzése hivatalos bírálók véleménye alapján, bizottság előtt történik, ahol döntés születik a fokozat odaítéléséről.²¹⁸ *Mindkét képzési szinten az oklevél megszerzése tehát formális, jogilag szabályozott eljárás keretében, az autoritással és kompetenciával rendelkező szakmai grémiumtól (minősített oktatók, kutatók, alkotók)²¹⁹ függ – biztosítva ezzel az állami semlegesség alkotmányos követelményét, valamint a művészeti minőség legitimitását.*

Fontos megjegyezni: ez nem azt jelenti, hogy aki az alapjog alanya kíván lenni, annak minden egyes létrehozott művével felsőfokú oklevelet kell szereznie – az egyaránt fennáll az összes jövőbeli alkotása kapcsán, ami művészileg értékelhető.²²⁰

Ez a megoldás azonban hátrányos lehet azokra az alkotókra nézve, akik csupán azért nem sorolhatók a művészek körébe, mert felsőoktatási tanulmányok hiányában nem szereztek a művészi alkotóképességet (szakképesítést vagy doktori címet) igazoló oklevelet. A művészet szabadságának emberi jogi érvényesülése végett szükséges erre az esetre kiegészítő szabályt alkotni.

²¹⁵ Ld. a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációs eljárásról szóló 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet (a továbbiakban: Doktori Korm. rendelet)

²¹⁶ Ld. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) 50. § (4) bek.

²¹⁷ Vö. Nftv. 101. § (6) bek.

²¹⁸ Ld. Doktori Korm. rendelet 16. § (1) bek.

²¹⁹ Vö. Doktori Korm. rendelet 16. § (2) bek.

²²⁰ Attól, hogy valaki felsőoktatási végzettséggel vagy doktori fokozattal rendelkezik, még alkothat olyan művet, aminek művészi értéke kisebb, vagy éppen hiányzik. Meglátásom szerint e joghatás alkalmazása könnyen visszaélésekhez vezethet e tekintetben, ezért a művészi érték meglétét minden alkotásnál külön-külön vizsgálni kell, de nem formális eljárás kereteiben.

²¹³ Horváth Enikő: A művelődéshez való jog. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. III. kötet. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 2644.

²¹⁴ Ld. Alaptörvény XI. cikk (2) bek.

2.1.2. A művészet szabadsága alanyi körének vélelméről

A művészvilág sajátosságaira figyelemmel megállapítható, hogy jelentős azoknak az alkotóknak a száma, akik nem rendelkeznek művészi kvalitást igazoló felsőfokú oklevéllel – ennek ellenére mégis *elismert* szereplői a művészeti életnek. E körben emlékeztetni szükséges arra az alaptörvényi követelményre, amely szerint „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”²²¹ Ez a tétel egyaránt alkalmazandó a művészetre, azaz a művészeti alkotókra mint a jogosultság hordozóira is. Ebből adódóan a fenti megfogalmazásnak – ti. a művészeti élet *elismert* szereplői – fontos jelentéstartalma van: a művészvilág közössége felsőfokú szakképesítés hiányában is művészként tekinthet egyes alkotókra. Az *ex lege* státusz alapján ilyen esetben azonban nem beszélhetnénk alapjogi értelemben művésről. Ez viszont *alaptörvény-ellenes korlátozása lenne a művészet szabadságának, mivel ezáltal éppen a citált alkotmányban rögzített követelmény mint jogállami érték sérülne.*

Ez a probléma a *művészi státusz vélelmével* mint kiegészítő szabállyal orvosolható. Azaz abban az esetben, ha egy alkotó művét más, művészi jogalánysággal rendelkező egyének, formális eljáráson kívül, véleményükben művészileg és szakmailag értékelhetőnek tartják, vélelmezni kell azt, hogy az adott művészeti ágban az alkotó művészileg elismert személynek, azaz művésznek számít.

Értelemszerűen ez a vélelem – alkotmányjogi szempontból – nem egyenértékű a felsőoktatási eljárásban kiérdemelt legitimitással, azonban ez a különbség a gyakorlatban általában nem mérvadó, mivel a művészvilágban nem az alkotó végzettsége, hanem tehetsége a meghatározó. Fontos ezen kívül megemlíteni, hogy *a vélelem egyáltalán nem megdönthetetlen*, azonban csupán jogilag szabályozott eljárásában (diploma- vagy doktori védés során) mondható ki a vélelemmel ellentétes, mindenkivel szemben érvényes megállapítás. Ehhez természetesen az alkotó magatartása is szükséges: jelentkeznie kell felsőoktatási képzésre.

A művészet szabadsága második alanyi körének sajátossága tehát eltér az *ex lege* művész intézményének jellemzőitől: *míg utóbbi jogilag konkrétan kö-*

rülírt és megragadható státuszhoz kötődik, addig előbbi a művészvilág informális értékítéletén alapul, éppen ennek a státuszának a hiányát pótlandó.

2.1.3. A művészi tevékenység fikciója

Fennállhatnak olyan helyzetek is, amikor egy alkotó tevékenységét vagy művét a szakma semmilyen formában nem ismeri el, a művészetnek azonban egy kis „szikrája” mégis jellemzi magatartását – és így szűkebb jogi oltalomban is részesíthető.²²²

Ebben az esetben a személy alapjogi értelemben nem minősül a művészet szabadsága alanyának, mivel a művészvilág nem ismerte el alkotása művészi kvalitását. Ahogy már korábban részletesen kifejtettem, a művészet definiálására, egyúttal értékelésére nem csak az állam, de a jog – autoritás és kompetencia hiányában – sem képes, ebből adódóan csupán azt határozhatja meg, hogy kinek az ítéletét fogadja el legitimként. Ezzel összefüggésben az Alaptörvény analóg értelmezésével jogállami értékként rögzítendő a művészet „művelőinek” kizárólagos kompetenciája a művészeti minőség tárgyában. Az *alapkijog dogmatika keretében ez azt jelenti, hogy a művészet szabadságának nem lehet alanya az, aki nem rendelkezik a művészvilág elismerésével. Az ilyen kifejezések tehát művészi jellegük ellenére sem a művészet szabadságának védelmi területe alá, hanem a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog oltalmi körébe tartoznak.*

Ezzel olyan fikciót²²³ állítunk fel, ahol az alkotó – bár nem hozott létre szakmai-művészi értelemben vett produktumot – tevékenységét személyisége sajátos esztétikai kifejeződéseként fogadjuk el. Ez a jogtechnikai megoldás az alkotó oldalán *kvázi művészi státuszt* eredményez, amelyhez csekély mértékben, de ugyanúgy fűződik alapjogi védelem az emberi méltóság dinamikus oldalát képező szabadságjog révén. Rögzítendő, hogy ez csupán *szubszidiárius jogi státusznak* minősül: ha a szakmának az alkotás művészi értékéből eredő

²²² Ld. Fischer, Hermann Josef: Die Freiheit der Kunst nach dem Grundgesetz. In: Fischer, Hermann Josef – Reich, Steven A. (Hrsg.): *Der Künstler und sein Recht – Ein Handbuch für die Praxis*. München, C.H. Beck Verlag, 2007, 6-8.

²²³ A fikció a jogi norma célzott hatásának érdekében alkalmazott jogalkotás-technikai megoldás, amikor egy tudottan valótlan tényállást valóságosnak fogad el a jogszabály, norma.

²²¹ Alaptörvény X. cikk (2) bek.

en lehetősége lenne akár az *ex lege* státusz, akár a művészi vélelem megállapítására, akkor a fikció nem alkalmazható – ekkor ugyanis az egyén a művészet szabadsága alanyának tekintendő.

3. Az alapjogi jogalanyiség és a művészeti önigazgatás kapcsolata

Korábban részletesen kifejtettem az alapjogi jogalanyiség kérdését a jogi személyek tekintetében, azonban nem mehetünk el egyes, a művészeti szférában jelenlévő jogi személyek jogállása és funkciója mellett, ugyanis alkotmányjogi közegben is értelmezhető tényezőknak minősülnek. Ezek a szervezetek bár alapjogi jogalanyisággal nem rendelkeznek, művészeti szempontból mégis releváns kompetenciák birtokosai. Utóbbit művészeti önigazgatáshoz való jogként jelölöm, amelynek a művészeti intézmények az alanyai.

A művészeti entitások önállósága az alapvető jog – ti. a művészet szabadsága – jogosultjai által átruházott jogösszességként írható le. Az autonómia fundamentuma tehát az egyének szabadságjogából ered, közvetetten. Ez alapján *a művészeti intézmények autonómiája az entitást alkotó egyének önkéntesen átruházott részjogosultságaiból álló önigazgatáshoz való jog.*²²⁴ Ugyanezt támasztja alá az Alkotmánybíróság korábbi állásfoglalásában.

„Kivétel esetében előfordulhat ugyan, hogy valamely állami szervet alapjogi sérelem ér. Ez azonban csak akkor fordulhat elő, ha az állam által fenntartott szerv az alapjog gyakorlásával szoros kapcsolatban áll, különösen ha kifejezetten azzal a céllal jön létre, hogy az egyén alkotmányos alapjoga gyakorolható legyen (illetve az alapjog gyakorolhatóságának mintegy feltételeként jött létre, pl. egyetemek és az oktatáshoz való jog, tudományos élet szabadsága; a Magyar Tudományos Akadémia és a tudományos élet szabadsága; múzeumok, színházak és a művelődéshez való jog; stb.). Az állami szerv alapjogséremlének azonban minden esetben visszavezethetőnek kell lennie az egyének jogaira.”²²⁵ (kiemelés a szerzőtől)

Klebensberg Kuno, a második Magyar Királyság vallás- és közoktatásügyi minisztere egyik beszédében 1918-ban is hasonlóképpen vélekedett a tudományos világ tekintetében: „Tévedés lenne azt hinni, hogy tudományos egyesület maga tudományt űzhet. A tudományos munka az egyén legszemélyesebb megnyilatkozása. Az egyesület csak kedvező előfeltételeket teremthet, s egyik főfeladata, hogy szervezze a tudományos munkát.”²²⁶

Az alapjogi jogalanyiség körében fontos leszögezni tehát, hogy magát a művészeti intézményt nem illeti meg az alapjogi jogosultság, csak a derivatív jellegű önigazgatáshoz való jog: előbbi ugyanis kizárólag az egyénnek mint az alapjog birtokosának a joga. Az alapjogok alanyai tehát teljes szabadságukból átruháznak bizonyos elemeket olyan szervekre vagy testületekre, amelyek ebből a forrásból eredeztetik saját autonómiájukat. Mindezekből levonható az a következtetés, hogy *a művészeti jogi jogalanyiség a művészeti intézmények önigazgatásának fundamentuma: anélkül a jogi személyi státuszú intézmények sem rendelkezhetnének művészeti autonómiával.*

²²⁴ Cseporán – Kocsis: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. 6.

²²⁵ Ld. 198/D/2008. AB végzés, ABH 2009. 2961, 2962.

²²⁶ Ld. Grófi Klebensberg Kuno politikai hitvallása. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1935

Ötödik fejezet

A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK TARTALMA

Valamennyi jogi norma szabályozása során a társadalmi valóság egy szeletét jelöli ki, amelyet normaterületnek hívunk. Ez határozza meg a norma programját, vagyis a társadalmi valóságra vonatkoztatott alakítási igényét, amely kényszerítőleg értékelési terület is.²²⁷ Ezáltal pedig a normaterület – értéktartalma miatt – védelmi zónaként is értelmezhető. Az alapvető jogok jogként történő megfogalmazása azt jelenti, hogy azt tényállásszerűen kell meghatározni: azaz védelmi területének konkrét tárgyi és tartalmi hatósugárral kell rendelkeznie.²²⁸ Az alapjog ugyanis csak olyan terjedelemben nyújt garanciát, ameddig védelmi szférája terjed. Minden alapjog normaterülete – tulajdonságukból adódóan – magában foglalja az egyén és az állam érdekei közötti konfliktusokat, amelyeket az előbbiek javára kell eldönteni.²²⁹

Ebből adódóan a művészet szabadsága tartalmának meghatározása kiemelt jelentőségű: ez mutatja meg az egyén jogi igényének keretét, az állami szerepvállalás minőségét, végső soron pedig az alapvető jog alkalmazását.

I. KIINDULÓPONT:

A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK LÉNYEGES TARTALMA?

A művészet szabadságának tartalma az Alaptörvény szövegéből nem, illetve csupán részben derül ki, ezért az Alkotmánybíróság értelmezési tevékenységére kell támaszkodni. Ahogy korábban már vázoltam, a testület az alapjogot két részszabadságra bontva határozta meg a norma védelmi területét.

²²⁷ Vö. Stein, Ekkehart – Frank, Götze: *Staatsrecht*. Tübingen, J.C.B. Mohr-Siebeck, 1995, 209.

²²⁸ Ld. Katz: i. m. 293.

²²⁹ Petrétai: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. 434–435.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.”

[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”²³⁰

A részjogosultságok tekintetében határozott álláspontom, hogy azokat nem egységben, hanem külön-külön kell kezelni. Ennek indoka a művészet szabadságának az alapjogi rendszerben érzékelhető sajátosságában jelölhető meg. *A művészeti élet szabadságának normastruktúrája duális jellemvonásokat mutat: egyrészt a szorosan az individuumhoz kötött kifejezéshez való jog, másrészt a kommunikációs alapú jogosultságok egyaránt fellelhetők.*²³¹ Az alapvető jog védelmi funkciójának terjedelme is attól függően érvényesül, hogy melyik szabadságjogi elem válik az alapjogi jogviszony tárgyává.

II. A SZABAD ALKOTÓFOLYAMAT

A művészet szabadságának mint alapvető jognak az alkotmányjogi funkciója, és tartalmi esszenciája a szabad művészi alkotómunka biztosítása az egyén számára. Ahogy korábban kifejtettem, ez a tartalmi elem a művészeti élet szabadságának *differentia specificája*: az a releváns és egyedi védendő érték, amely kiemeli azt a véleménysszabadság kereteiből.

²³⁰ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

²³¹ Vö. Müller, Friedrich: *Freiheit der Kunst als Problem der Grundrechtsdogmatik*. (Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 102.) Berlin, Duncker & Humblot, 1969, 103–106.

1. A szabad alkotófolyamat alapjogi jellege

A szabad művészi alkotómunka szoros összefüggésben áll a művészet lényegével, vagyis az emberi alkotóképességgel. Ez az alapvető jogok szférájában – ahogy erről már korábban volt szó – a személyiség kifejeződésével kapcsolható össze, amely az emberi méltóság integráns részét képezi. A személyiség szabad kibontakozásához való jog mint legfőbb szabadságjog tartalmazza az önrendelkezés, az önmeghatározás szabadságát, az akarat és a döntés szabadságát, valamint a cselekvés és a szellem szabadságát.²³²

Következtetesként levonható, hogy a művészet szabadságának szóban forgó eleme az alapjog lényege, amelynek struktúrája önmagában nem kommunikációs jellegű, hanem az emberi teremtképességből adódóan a személyiség szabad kibontakoztatásának speciális megnyilvánulása. Ez a művészet szabadságának kreatív, alkotói folyamatát védelmezi (*Werkbereich*).²³³

2. Az alkotómunka meghatározása

A szakirodalom általánosságban az alkotómunka szabadsága alá sorolja a mű elkészítéséhez nélkülözhetetlen előkészületek megtételét, így például a műhely fenntartását, a szükséges anyagok beszerzését, avagy a mű terveinek elkészítését.²³⁴

Ennél bővebben vizsgálva a kérdést rögzíthető, hogy a művészet szabadságának esszenciális eleme két aspektusból írható le: beszélhetünk alkotásról egyrészt materiális, másrészt formális értelemben.

Az alkotómunka materiális olvasata tovább osztható szubjektív és objektív oldalra is. Előbbi az alkotómunka alanyánál értelmezhető, és két feltételt tömörít: az embert magát, valamint az embernek azt az egyedi képességét, hogy teremtő erővel rendelkezik. Utóbbi ennek az egyedülálló alkotóerőnek a tárgyát jelenti, azaz azt a jelenséget, amely során a műalkotás nem-létezőből létezővé válik – vagyis, hogy az emberi képesség új valóságot hoz létre, vagy a meglévő valóságot alakítja.

Formális értelemben az alkotás folyamatként mutatható be: azaz egy időben és célzatában is meghatározható tevékenység. Az időbeliség az alkotás „megszületését” fogalmazza meg: a valóság azon két állapota közötti különbséget, amikor az egyikben a műalkotás még csupán szellemi igényként, míg a másikban már létezőként érzékelhető. Az alkotómunkának ugyanis szükségszerűen kezdő- és végpontja van, így linearitásának első szakasza a mű létrehozása szándékának megfogalmazódása, míg záró momentuma a befejezett alkotás objektiválódása. Az alkotófolyamat – és így a művészet szabadsága védelmének – kiindulópontja az alkotói szándék megjelenése, azaz a témaválasztás szabadsága. Ezen túl a szóban forgó jogosultság temporális meghatározottsága implicite azt is jelenti, hogy az alkotófolyamat és az elkészült mű (főszabály szerint) azonos időpontban összeegyeztethetetlen fogalmak, hiszen az alkotófolyamat célja a művészeti produktum életre hívása. A mű megszületésével az alkotás mint folyamat tehát elérte célját, és így okafogyottá vált létjogosultsága. Megfordítva pedig rögzíthető, hogy – ismét főszabály szerint – értelmezhetetlen az alkotómunka fogalmának beemelése a kész műalkotás létszférájába: éppen a célban rejlő tartalom hiányában – amennyiben ez mégis megtörténne, az előzőtől elváló alkotótevékenységről lenne szó, amely új művet határoz meg céljaként. Az alkotófolyamat funkciója tehát a célzatossága, azaz valamilyen műalkotás létrehozása, amelynek nélkülözhetetlen és szükségszerű feltétele az akaratlagosság.

A részszabadság alanyi jogi karakteréből adódóan fontos kitérni a joggyakorlás módjára. Az alkotófolyamat lehet egyelten személy, de akár személyek összességének (pl. csoport, társulat, kar stb.) tevékenysége. Ebből adódik, hogy a folyamat alapjogi védelme is az alkotók számától függ: lehet egyénileg, de ugyanúgy csoportosan gyakorolható jogosultság. Ennek csupán egyetlen feltétele van: a személynek vagy személyeknek az adott alkotómunka során legyen alapjogi jogalanyiséga.

A részszabadság funkciójával kapcsolatban két tétel rögzítendő. Egyrészt az alkotófolyamatnak kizárólag aktív emberi mozzanatok lehetnek részei. Ez alatt minden olyan tevőleges cselekvést értek, amely alkotói hatással is rendelkezik – ebbe pedig a nem ember által generált közrehatások, vagy a passzív (mulasztás) magatartás nem fér bele. Másrészt nem elegendő, ha az emberi tevékenységek sora csupán közvetetten irányul műalkotás életre hívására. Az alkotómunka célzatosságából egyenesen következik a gondatlanság elvetése,

²³² Chronowski – Drinóczi – Petrétai – Tilk – Zeller: i. m. 60.

²³³ Vö. Würkner: i. m. 132.

²³⁴ Láncoz: i. m. 2669.

azaz műalkotás véletlen létrejötte – alapjogi értelemben – fogalmilag kizárt. Emellett azonban az alkotófolyamatnak közvetlenül kell valamilyen mű életre hívására irányulnia, az esztétileges szándék nem elégséges. Fontos azonban leszögezni, hogy az alkotómunka alapjogi védelme független a művészeti alkotás tényleges létrejöttétől: sikertelen alkotófolyamat esetén és mű hiányában is megilleti a művészt az állam távolmaradása.

Utalok az alkotómunkának arra a sajátosságára, hogy a művész belső, kreatív kifejezési szférájának része. Ez azt jelenti, hogy az alkotótévékenység – főszabály szerint²³⁵ – a külvilágtól elzártan zajló folyamat, tehát a társadalmi-kommunikációs tér számára nem érzékelhető procedura. Ennek indoka abban jelölhető meg, hogy a „művészi eredmény” önmaga és alkotója közt hat elsősorban, így ez a zóna általában nem jelent megközelíthetőséget a közönség számára.²³⁶ Az alkotómunkának ez a sajátossága biztosítja a művész személyiségének teljes és zavartalan kiteljesedését, valamint a műalkotás külső – adott esetben káros – hatásoktól mentes megformálását. A művészeti tevékenység szóban forgó szakaszának tehát kulcsfontosságú tényezője az izoláltság, ugyanis ennek köszönhető a művészet szabadságának *differentia specificá*jaként értelmezett alkotói kreativitás tényleges lenyomata, kifejeződése.

Az alkotófolyamat ezen túl esztétikai és művészi értelemben számos eltérő sajátossággal, eszközzel rendelkezhet, akár művészeti ágak szerint is, azonban ezek (alap)jogi relevanciával nem rendelkeznek.

Összegezve: művészi alkotófolyamatnak minősül minden olyan mozzanat, amely a művész tényleges magatartásának következménye és közvetlenül műalkotás létrehozását célozza.

3. Szabadság és a hatalmi jellegű befolyástól való mentesség

Az Alkotmánybíróság az alkotófolyamat meghatározásakor annak a „minden hatalmi jellegű befolyástól mentes” gyakorlására tette a hangsúlyt. Az általánosnál bővebb tartalom alapja a részjogosultság jellegében keresendő: a személyiség szabad kibontakozása ugyanis fogalmilag összeegyeztethetetlen

bármilyen külső, különösen hatalmi beavatkozással. Ennek rögzítése az alapjogi dogmatika körében szokatlan megoldás, így a tétel tartalma kibontásra szorul.

A korábbi Alkotmány és az Alaptörvény egyaránt szabadságjogként deklarálja a művészetet az alapjogi rendszerben. Ehhez igazodik az Alkotmánybíróság is, mivel az alapvető jog tartalmi elemeinek konkretizálásakor részszabadságokról beszél: az alkotófolyamat és az elkészült mű nyilvánosságra hozásának szabadsága. Ez a megoldás az alapjogok elhárító jogként való konstituálása, amely klasszikus jogtechnikai modell: a szabadságjogok olyan individuális alkotmányjogi pozíciót nyújtanak, amely az egyén szabadságszféráját hivatott garantálni a közhatalmi beavatkozással szemben.²³⁷ Megállapítható, hogy a szabadságjogi karakter minden esetben viszonyt feltételez, így önmagának való autonómiaként nem értelmezhető. Felfogható tehát a szabadság egyrészt az államhoz való viszonyként: ebben a hagyományos struktúrában az alapjog meghatározza azt a védelmi területet, amely az állam távolmaradását követeli meg. Másrészt ennek szemközti pólusán felfogható az alapjog valamiért való szabadságként: az egyén magánszférájának védelmeként mint a személyiség kibontakoztatása. Harmadrészt a modern alkotmányos demokráciákban az állam általi szabadság aspektusa is markánsan előtérbe kerül, amely az egyéni jogok állami derivatív elméletéhez vezet el.

Ehhez képest az Alkotmánybíróság meghatározása a szokványos szabadságjogi dogmatikán túlmutat. A művészi alkotómunkához kapcsolt „szabad” jelző egyben alapjogi minőséget is jelöl, amely további magyarázatra nem szorul. A testület mégis konkretizálta ennek a szabadságnak a tartalmát – megteremtve ezzel a részjogosultság védelmi területe kitégítésének elvi lehetőségét. A „minden hatalmi jellegű befolyástól mentes” kitétel ugyanis értelmezhető akként is, hogy ezzel a részjogosultság túllép az alapjogelmélet keretein, és más jogviszonyokat is a szabadságjog védelme alá szubsumál.

A „hatalmi jellegű befolyás” megfogalmazás alapvetően a közjog világához köti a részszabadság normaterületét, ugyanis a szubordinációs elmélet alapján a közjog lényege, hogy a felek között alá- és fölérendeltségi viszony dominál, amellyel párhuzamosan a parancs- vagy kényszerjelleg figyelhető meg. Ez a felfogás azonban mereven és egyoldalúan kezel olyan jogviszonyokat is,

²³⁵ Kivétel ez alól az előadó-művészet, amelynek művészeti ági sajátossága, amikor az alkotófolyamat a nyilvános próba keretében a közönség (külvilág) számára megismerhető válik.

²³⁶ Hadi: i. m. 75.

²³⁷ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 443–444.

amelyekben az egyén és az állam egyenrangúként vesz részt, így célravezetőbb az alanyi megközelítés alapján differenciálni. Ennek értelmében azt szükséges vizsgálni, hogy a jogi relációban igénybe vehet-e valamelyik fél olyan hatalmi eszközöket a másikkal szemben, aki ezeknek engedelmeskedni köteles.²³⁸ Az utóbbi konstrukció azonban azzal járhat, hogy nem kizárólag az alapjogi viszonyok esetében, hanem olyan egyéb jogi kötelekekben is érvényesülne az alkotófolyamat szabadságának jogi oltalma, amelyeknek a hatalmi jogi pozíció a sajátja.²³⁹ Szerencsésebb lett volna a minden hatalmi jellegű befolyástól mentes joggyakorlás követelményét az alapjogi dimenzióban hagyni, és a szóban forgó befolyás minőségét a közhatalomra korlátozni – elkerülendő a többirányú jogértelmezés lehetőségét.

III. A NYILVÁNOSSÁGRA HOZATAL SZABADSÁGA

Az Alkotmánybíróság értelmezésében a művészet szabadsága lényeges tartalmának másik eleme az elkészült műalkotás nyilvánosságra hozatalának szabadsága. Bár az alapjog esszenciája és egyedisége egyértelműen a szabad alkotófolyamatban jelölhető meg, a művek közösség elé tárásáról való döntés szükségszerűen védelemben részesítendő, ez biztosítja ugyanis a művészi kifejezés megismerhetőségét, amely az alkotómunkának is hatékonyabb jogi oltalmat garantál.

1. A nyilvánosságra hozatal szabadságának alapjogi jellege

A mű nyilvánosságra hozatala a művészet szabadságának szekunder alapjogi karakterét képezi. A vonatkozó részjogosultság a művészet szabadságának kommunikációs aspektusát ragadja meg, amennyiben az alkotás társadalmi térben való megjelenését biztosítja. Ebből adódóan a művészeti élet alapjogi védelme az alapjogi hierarchiában csak a közönség elé tárás szabadsága eseté-

²³⁸ Petrétei: *Magyarország alkotmányjoga I.*, 10. fejezet, 10. §.

²³⁹ Ilyen lehet tipikusan a munkajogi jogviszony, mivel annak premisszája az a sajátos alá-fölrendeltségi pozíció, amely a munkáltató széleskörű utasítási jogából eredve hatalmi státuszt eredményez. Vö. Kiss György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Pécs, Justis Kiadó, 2010, 219.

ben kezelhető a véleménynyilvánításhoz való jog speciális fajtájaként. Kizárólag ettől a pillanattól rendelkezik a műalkotás a véleménysszabadság tárgyához hasonló tulajdonságokkal és funkcióval. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog elsődlegesen nem annak tartamát, hanem a szabad kommunikációt biztosítja.²⁴⁰

Leszögezhető, hogy a szóban forgó szabadságjogi elem funkciója – az alkotómunka szabadságához képest – elsődlegesen nem a személyiség kibontakoztatása, hanem a művészeti tevékenység, illetve produktumának integrálása a társadalmi térbe, ezért kommunikációs jogként jellemezhető. Az alkotótevékenységnek ez a mozzanata (részszabadsága) sajátos „hídként” funkcionál az ember kreációs képessége és a társadalmi interakció között, azaz közvetítő csatornaként fogható fel (*Wirkbereich*).²⁴¹

2. A nyilvánosságra hozatal fogalma

Minden alkotó alapvető személyes érdeke a műve feletti rendelkezés, mivel az életre hívott művészi produktum a személyiségének kifejeződése, szellemiségének objektiválódása. Ennek az individuális köteleknek az egyik legjelentékenyebb aspektusa annak eldöntése, hogy nyilvánosságra akarja-e hozni művét, avagy sem – azaz titokban tartja-e.²⁴² A jogosultság azt jelenti, hogy valamennyi mű nyilvánosságra hozásához az alkotójának hozzájárulása szükséges – azaz megfordítva: a művészeti produktumot kizárólag annak létrehozója tárhatja a közönség elé, senki más nem illet meg ennek szabadsága. Az érintett művésztől eltérő személyek kívül esnek a jogosult körön; ezért a művészet szabadságának a vonatkozó aspektusa abszolút szerkezetű jogviszonyt generál. Megjegyzendő, hogy ez a jellemvonás zárja ki a jogi személyek alapjogi jogalanyiságát a szóban forgó részszabadság kapcsán is: amennyiben a nyilvánosság elé tárás a művész jogosultsága, és a művész – az alkotómunka individuumhoz kötöttségéből adódóan – kizárólag természetes személy lehet, úgy a helyes értelmezés szerint a jogi entitások nem lehetnek a nyilvánosságra hozásnak sem alanyai. Az alapjogi dogmatikában ez azt jelenti, hogy szabad-

²⁴⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179.

²⁴¹ Müller: *l. m.* 101–103.

²⁴² Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: *l. m.* 64.

sági jogi karaktert nyer a nyilvánosságra hozás joga, amelynek kizárólagosságát az államnak is tiszteletben kell tartania. Ezen túl az alapjoggyakorlás módja ugyanúgy megvalósulhat egyetlen személy vagy csoport magatartásaként, mint az alkotómunka szabadságánál.

A mű nyilvánosságra hozatalához mint döntéshez további két megjegyzés fűzendő. Egyrészt a döntés csak akkor rendelkezik alapjogi értelemben joghatással, ha az érzékelhetővé válik a külvilág számára. Amíg a nyilvánosság elé tárás csupán szándék formájában az elhatározás szakaszában van, azaz a művész belső akarati szférájában, addig az alkotás nem lép ki a nyilvánosság terébe. A döntésnek szükségszerűen egyértelműnek kell lennie. Meg kell jegyezni, hogy az egyértelműség és érzékelhetőség kritériuma megvalósulhat nyilatkozat formájában, írásban, szóban vagy akár ráutaló magatartással is. Másrészt a nyilvánosságra hozásról szóló döntés kényszerítőleg szándékos magatartást követel. Ennek oka a részszabadság célzatossága, amely kizárja a mű véletlen vagy eshetőleges nyilvánosságra hozását.

Az érintett jogosultság vizsgálatakor elkerülhetetlen a nyilvánosság jelentésének konkretizálása. A jogrendszer tekintve megállapítható, hogy az egyes jogágak szabályozása eltérő módon határozza meg a nyilvánosság jogi fogalmát. Az is rögzítendő, hogy az alapjogi dogmatika – ahogyan a tételes jog és a szakirodalom is – a mai napig adós a szóban forgó definícióval. A téma szempontjából különösen jelentős tételről van szó, így a művészeti élet szabadsága körében a következő nyilvánosság-fogalmat alkalmazom. Nyilvánosság alatt azt a helyzetet értem, amikor az alkotás a vonatkozó társadalmi valóság kommunikációs szférájában megjelenik. Azaz a releváns személyi kör bármely tagja számára hozzáférhetővé válik a mű, így annak tartalmát megismerheti. A meghatározásban a megismerés alanyánál egy megszorítást kell beiktatni: az alkotó személyétől eltérő egyének részére kell a hozzáférést garantálni. A releváns kommunikációs közeg konkretizálása viszont tárgyi értelmezendő, azaz beleérthetőek az általános (hétköznapi) interakciós szférák, valamint a művészeti élet egyaránt. Fontos azonban megjegyezni, hogy a nyilvánosságra hozatalnak nem kritériuma a mű mások általi tényleges megismerése, annak csupán lehetőségét kell biztosítani.²⁴³

A nyilvánosságra hozatali szabadság tárgyának meghatározása fundamentális eleme a jogosultság pontos tartalmának konkretizálásakor. Ennek körülírásához a művészet szabadsága egyes aspektusai – ti. az alkotómunka és a mű nyilvánosságra hozásának szabadsága – közötti reláció szolgál alapul. Az alkotófolyamat definiálásakor utaltam arra, hogy annak közvetlen célja valamilyen mű elkészítése. Ez implicite megmutatja az alkotómunka záró mozzanatát, amely az alkotás létrejöttével azonosítható. Azt is kifejtettem, hogy az alkotótévékenység lineáris folyamat. Ebből pedig egyenesen következik az alkotómunka szabadságának és a nyilvánosságra hozatal szabadságának viszonya. Egyrészt a két részjogosultság bár egymástól elválasztható szakaszai a művészeti teremtőtévékenységnek, azok mégis szoros kapcsolatban állnak egymással. Az alkotómunkának ugyanis szükségszerűen meg kell előznie a nyilvánosság elé tárás mozzanatát. Ez tehát felállít a két jogosultság között egyfajta sorrendiséget. Másrészt a nyilvánosságra hozatal szabadsága értelmezhetetlen alkotómunka hiányában. Ennek oka abban rejlik, hogy nyilvánosság elé csupán az tárható, amit létrehozta – ehhez viszont az alkotófolyamat nélkülözhetetlen. Ez pedig azt jelenti, hogy a művészet szabadsága elsődlegesen és feltétlenül a szabad alkotómunkát részesíti ortalomban, a nyilvánosságra hozatal pedig másodlagosan, az előbbihez járulékosan kapcsolódó védendő érték. Harmadrészt a művészeti tévékenység lineáris és célzatos mivoltából következik, hogy a két szakasz találkozási pontja részletesen vizsgálható. Ez a találkozás az alkotómunka záró-, és a nyilvánosságra hozás kezdőpontjaként is leírható. Előbbinek az utolsó mozzanata a mű befejezettsége, vagyis amikortól az alkotás megszületik; míg utóbbinak a döntés realizálódása. Ebben a metszetben azonban beékelődik egy különálló tényező, amely egyik szakaszhoz sem sorolható egyértelműen. Ez az elkészült műalkotás. A mű egy adott időben független létezőként része a valóságnak, ugyanis már az alkotófolyamat lezárását követően, de még a nyilvánosság elé tárás előtti pillanatban önmagában álló. Előbbihez nem kapcsolódik, mivel a folyamat befejeződött, utóbbinak pedig azért nem része, mert még nem kezdődött meg. A teljesség igényével végül utalok arra, hogy a művészeti életnek ez a pillanata az, amikortól

²⁴³ Ebből adódóan nyilvánosságra hozatalnak minősül az is, ha az alkotó a művét internetes blogján teszi közzé, de a bejegyzést senki sem tekintette meg. A feltöltéssel a szerző lehetővé tette a mű szabad

hozzáférést a nyilvánosság számára, csupán annak tényleges megismerése maradt el – amely azonban alapjogi szempontból irreleváns.

a mű (szellemi) tulajdoni minőséget is nyer, így annak alapjogi – illetve az arra épülő szerzői jogi – védelme egyaránt kiterjed rá.²⁴⁴

Az ismertetett viszonyból már könnyedén meghatározható a nyilvánosságra hozatal szabadságának tárgya. A jogosultság előfeltétele az elkészült mű. Ebből adódik, hogy a nyilvánosság elé tárásról való döntés szabadságának tárgya (főszabály szerint) a kész műalkotás.

A nyilvánosságra hozatal szabadságának elemzésekor utalok annak jogviszonyként megjelenő sajátosságaira. Ez alapján – az alapjogi minőségből adódóan – a nyilvánosság elé tárás szabadságának mint jogviszonyinak a felépítése a szabadságjogokéval azonos: jogosulti oldalon az egyén (a művész mint az alapjog hordozója), kötelezetti pozícióban pedig az állam áll. Ez azt jelenti, hogy az alapjog alanya a mű nyilvánosságra hozása korlátozásának vagy akadályozásának tilalmát követelheti a közhatalom gyakorlójától. Az alapvető jogok rendszerében ez a normatartalom nem ismeretlen: a szólás-, de azon belül is különösen a sajtószabadságnak lényeges eleme. A szóban forgó állami kötelezettség a cenzúra tilalma.²⁴⁵ A *status negativus* karakterű aspektus fogalma a következő: a közlésre szánt vélemény kötelező jellegű, előzetes, közhatalmi ellenőrzése és a minősítés eredményeként a közlés megtiltása.²⁴⁶ Amennyiben a nyilvánosságra hozatal jogát a művészet szabadságának kommunikációs (*Wirkbereich*) aspektusaként fogjuk fel, akkor a művészetek cenzúrája, aránytalan korlátozása éppúgy megengedhetetlen, mint más kifejezési formáknál.²⁴⁷

3. Nyilvánosságra hozatal kontra nyilvánossághoz közvetítés

Kiemelten fontos elválasztani a nyilvánosságra hozataltól a nyilvánossághoz közvetítés mozzanatait, ezek ugyanis egyrészt nem szinonim fogalmak, másrészt alapjogi karakterük is eltérő.

Az Alkotmánybíróság az idézett határozatában a „művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása” megfogalmazást használja a szóban forgó részjogosultság konkretizálásakor. Ebben a kontextusban a hangsúly a „kinyilvánításra” mint magatartásra helyeződik, hiszen ahogy fentebb részletesen elemeztem, a nyilvánosságra hozatal szabadsága egy konkrét döntés realizálódását védi. Az elkészült műalkotás társadalmi-kommunikációs térben való megjelenése tehát minden esetben kizárólag a művész diszkrecionális jogán múlik, amely sajátos döntési jogkörként értelmezhető.

Ezzel ellentétben a nyilvánossághoz közvetítés más jelentéstartalmat hordoz. Ennek meghatározása és lényege a „közvetítés” fogalmának a nyilvánosságra hozataltól való elszakításában rejlik. A közvetítés ebben az értelemben sajátos aktív kommunikációs viszonyként fogható fel. Megköveteli ugyanis az interakció valamennyi feltételét, azaz annak tárgyát, de főleg a reláció mindkét alanyát: a közlőt és a befogadót. Ennek szükségszerű előfeltétele az adott műalkotás nyilvános volta. A két fogalom szorosan kapcsolódik egymáshoz, amikor a nyilvánosságra hozatalt a közvetítés nélkülözhetetlen alapjaként definiáljuk. Ebből következik, hogy a nyilvánossághoz közvetítés tárgya is eltérő az előzőhöz képest: míg a fent részletezett részszabadságnak az elkészült mű, addig a szóban forgó magatartásnak a már nyilvánosságra hozott műalkotás a tárgya. A nyilvánossághoz közvetítés a nyilvánosság elé tárással azonos módon egyaránt kommunikációs karakterű tevékenység.

A fogalmi elhatárolás mellett szükséges a jogi jellegek és hatások összevetését is elvégezni. Egyrészt mivel a nyilvánosságra hozatal szabadságát a művészet szabadságának részeként határozta meg az Alkotmánybíróság, annak gyakorlására kizárólag az alapjog alanyai – azaz a művészek – jogosultak. Ebből egyenesen következik a nyilvánossághoz közvetítés jogi karaktere is: az előbbihez képest a vonatkozó tevékenység nem élvezi a művészet szabadsága védelmét, mivel nem minősül a vonatkozó alapjog részelemének. Szükséges viszont megjegyezni, hogy ez nem azt jelenti, hogy a nyilvánossághoz közvetítés joga egyáltalán nem részesül alapjogi oltalomban: más alapvető jog körében ugyanis védelmet élvezhet a tevékenység.²⁴⁸ Másrészt ez azt is jelenti, hogy a nyilvánossághoz közvetítésre kényszerítőleg nem áll az a tétel, hogy kizárólag a művészek – azaz a művészet szabadságának jogosulti köre – lehetnek ala-

²⁴⁴ Vö. Schack, Haimo: *Kunst und Recht. Bildende Kunst, Architektur, Design und Fotografie im deutschen und internationalen Recht*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2009, 83–109.

²⁴⁵ A művészet szabadsága és a cenzúra tilalma kapcsán bővebben ld. Knies, Wolfgang: *Schranken der Kunstfreiheit als verfassungsrechtliches Problem*. (Münchener Universitätschriften – Reihe der juristischen Fakultät. Band 4.) München, C.H. Beck'sche Verlag, 1967, 238–243.

²⁴⁶ Vö. Halmi Gábor: „Az előzetes vizsgálat eltöröltetvén örökre...”? *Fundamentum* 1997. 1. sz. 58.

²⁴⁷ Koltay András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 187.

²⁴⁸ Alapjogi védelmet nyújthat különösen a szabad véleménynyilvánítás joga és a sajtószabadság.

nyai. Ez a dogmatikai szétválasztás közvetetten beemeli a művészeti életbe azokat az aktorokat, amelyek nem az alkotói fázis során, hanem azon túl fejtenek ki nélkülözhetetlen tevékenységet. Ennek következtében megállapítható, hogy *a műalkotások tényleges társadalmi megismertetésében a művészen kívül más szereplőknek is lényeges érdemük van – ilyenek különösen a kiadók, színházak, galériák, illetve végső soron az egyetemek és főiskolák.* Harmadrészt a nyilvánosságra hozatal és a nyilvánossághoz közvetítés viszonyában rögzítenem szükséges, hogy *míg előbbiről – jellegéből adódóan – az alkotónak csupán egyszer szükséges döntenie, illetve gondoskodnia, addig utóbbi esetében a közvetítés számtalan alkalommal megvalósulhat.* Több ízben és időpontban nyilvánosságra hozni ugyanazt az alkotást fogalmilag kizárt. A közvetítés viszont akár korlátlan számban vagy folyamatos módon is megvalósulhat. Egyetlen feltételt kell kiemelni: *a nyilvánossághoz közvetítés is az alkotóművész engedélyétől függ. Ebben az esetben azonban az egyén már nem mint a művészet szabadságának jogosultja, hanem mint (szellemi) tulajdonos jelenik meg.* Ezzel a témakör immár új – ti. szerzői jogi – jogviszony tárgyaként fogható fel,²⁴⁹ amely alapjogi értelemben a tulajdonhoz való jog alanyaként nevesíti a művészt. Fontos megjegyezni, hogy *a nyilvánosságra hozatal szabadsága az alkotó erre irányuló szándékát, döntését védi, ennek a megvalósítását azonban nem szabályozza. Így elképzelhető az a helyzet is, hogy adott mű nyilvánosságra hozását technikailag nem a művész végzi, hanem azzal megbíz valaki mást.*²⁵⁰

Az alkotóművész jogi helyzetéről bővebben a következő fejezetben foglalkozunk.

IV. MÁS MŰVÉSZI TEVÉKENYSÉGÉNEK MEGÍTÉLÉSE²⁵¹

Korábban már kifejtettem, hogy a művészet szabadsága védelmi területe értelmezésének kulcsa a művészet (alkotmány)jogi fogalmának meghatározásán múlik. Rögzítendő, hogy az alapvető jogok biztosítása és érvényesítése az állam általi elismeréstől függ. Ezzel kapcsolatban alkotmányos, jogállami érték-

ként deklarálható az állam művészeti semlegessége. Ennek indoka a művészet metajurisztikus karakterére vezethető vissza: a művészet az állam hiányában is létező emberi tevékenység, így a jog szempontjából *apriori* fogalomnak minősül. A közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs művészeti érték megítélésére: ennek joga – az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmezéseként – kizárólag a művészeti élet szereplőit, közelebbről pedig a művészeket illeti meg.

1. Az értékítélet másodlagos minősége

A harmadik részsabadság elemzéséhez az alkotmányjogi szabályozás szolgált kiindulópontot: az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmében a művészeti érték megítélésére kizárólag a művészet „művelői” jogosultak. Ez a meghatározás – a jogosultság alanyain keresztül – *implicit* rávilágít a jog *komplementer* és *járulékos*, és így *másodlagos jellegére*.

A művészet szabadságának elsődleges funkcióját az alapjog lényeges tartalma adja meg, amely az Alkotmánybíróság értelmezésében az alkotómunka és mű nyilvánosságra hozásának szabadságát jelenti. A *más művészi teljesítményének megítélése csupán ezek mellett, kiegészítésként illeti meg a szabadságjog alanyait, hiszen a művészet szabadsága és a művészek érdeke is az alkotótevékenységre fókuszál.*

Az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdése, illetve annak művészeti interpretációja *expressis verbis* megjelöli a jogosultság alanyait: más művészi tevékenységének értékelésére kizárólag a művészek rendelkeznek kompetenciával. Ez a meghatározás a jogosultságot *járulékos elemként definiálja*, mivel annak gyakorlásához megköveteli a személytől, hogy *a művészet szabadságának alanya legyen.* A harmadik részsabadság tehát az alapjogi művésztátuszokhoz tapadó sajátos jogosultságként írható le.

Összegezve megállapítható, hogy más művészi munkásságának megítélése a művészet szabadsága tartalmát képezi, azon belül a harmadik szabadságjogi aspektus kiegészítő és járulékos jellege *az alapjog alanyainak másodlagos jogosultságát adja.*

²⁴⁹ A kérdéskör a szerzői jogn belül a felhasználási jog intézményét jelöli.

²⁵⁰ Ennek iskolapéldája, amikor a művész konkrétan kifejezett publikációs szándékkal juttatja el kéziratát egy kiadóhoz: a nyilvánosságra hozatal mint döntés megvalósult a nyilatkozattal, a *tényleges* nyilvánosságra hozatal – technikailag, nem alapjogi értelemben – azonban a kiadó általi közzétételkel valósul meg.

²⁵¹ Ld. Cseporán Zoltán: „A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság”, *Jura* 2014. 2. sz. 189–195.

2. A jogosultság alapjogi karaktere

A művészet szabadságának harmadik eleme alapjogi értelemben egyedi sajátosságokat mutat, ugyanis a művészi tevékenységhez közvetetten kapcsolódó aspektusokkal rendelkezik. Ezek a jellemvonások pedig markánsan két eltérő alapjog lényeges tartalmának résztulajdonságait kölcsönzik.

Rögzítendő, hogy a fenti alkotmányértelmezéssel a művészeti élet szabadságának alapjogához olyan új részaspektus csatlakozik, ami már nem tisztán művészi tevékenységet részesít védelemben, mivel nem művészi alkotás létrehozása a célja. *Egyrészt a másodlagos jogosultság egy már megalkotott mű művészi voltának megítélése, ezért inkább a véleménynyilvánítás szabadságához áll közelebb.* Másrészt a kommunikációs jogi karakter mellett körvonalazhatóak a részvételi jogokra²⁵² jellemző tulajdonságok is.

A részvételi jogok általános értelemben az alanyi közjogoknak azt a csoportját jelentik, amelyek biztosítják az egyén (közvetlen vagy közvetett) közreműködését az állam politikai akaratképzési és döntéshozatali folyamataiban.²⁵³ A művészet szabadságával összefüggésben azonban az állam semlegességének követelménye kerül előtérbe a döntéshozatal területén. Ebből adódóan az alapjog harmadik részsabadsága sajátos részvételi jogként is felfogható, amennyiben a művészeti élet befolyásolását teszi lehetővé,²⁵⁴ amelyhez alakító erővel rendelkező joghatásokat is kapcsol. Ezen keresztül az alapjoggyakorlás az állami döntések meghozatalát alapozza meg azzal, hogy kijelöli és konkretizálja a művészet szabadsága esetében fennálló alapjogi jogviszony jogosult pozícióját – amely végső soron a közhatalom-gyakorlásba való indirekt (korlátozó) beavatkozás.

A más művészi munkásságának megítélése ezáltal duális alapjogi karakterrel rendelkezik, amely nem a művészi tevékenységből származik. A kettősség egyszerre képezi a jogosultság kommunikációs és részvételi jogi jellegét, amely egyedi normastruktúrát kölcsönöz az alapjognak.

²⁵² E jogok a normatartalom szempontjából *status activus* ismérvekkel rendelkeznek. A legfontosabb részvételi jog a választójog.

²⁵³ Petrétei: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*, 446.

²⁵⁴ Ennek jelentősége szociológiai értelemben kiemelkedő. Erről részletesen ld. a művészeti mezők elméletét. Bourdieu, Pierre: *A művészet szabályai – Az irodalmi mező genezise és struktúrája*. Budapest, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013

3. A részsabadság tartalma

Az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének értelmezésekor (*per analogiam*) nem nehéz megállapítani, hogy a művészi érték megítélésének jogát az alkotmányozó a művészet „művelőinek”, azaz a szakmának kezébe helyezte.²⁵⁵ Ebből adódóan a művészet szabadsága az alkotófolyamat és a nyilvánosságra hozás szabadsága mellett a más alkotásának a művészet kritériumainak való megfeleléséről szóló döntést is magába foglalja. Legteljesebb oltalmában tehát a művészet szabadságának alapjoga kiterjed a művészi érték megítélésére is.

A művészet szabadságának védelme ebben az esetben azzal magyarázható, hogy a művésziség elismerése, bár csupán véleményalkotás, mégis valamely alkotás művészi formájáról – és így közvetve a művészi státusz létéről – dönt. Ennek az alapja az állam művészeti semlegességére vezethető vissza. A részsabadság a művészeti tevékenységet ténylegesen gyakorlókat illeti meg. E körben azonban fel kell hívnom a figyelmet arra a megszorító kitételre, amelynek értelmében a másodlagos jogosultság – a művészet szabadságának lényeges tartalmaként megjelölt alkotómunka és nyilvánosságra hozás szabadságával ellentétben – kizárólag együttesen gyakorolható szabadság. Az állam semlegessége mellett ugyanis egyetlen személy értékítélete sem lehet konstitutív hatású a művészi kvalitás, és ezen keresztül az alapjogi cselekvőképesség tekintetében.²⁵⁶ A művészek – azaz az alapjog alanyainak összessége vagy meghatározott csoportja – alatt a művészeti élet/szakma, illetőleg annak egy meghatározott, egyedi esetekben releváns része értendő. Garanciális szempontból fontos megjegyezni, hogy a művészet szabadságának két aspektusa – ti. az alkotás létrehozása, valamint annak megítélése – nem fűződhet azonos személy magatartásához.

A szóban forgó jogosultság lényege abban áll, hogy a művészeti értékre vonatkozó döntés eredményeképpen művészi alkotás keletkezik. Alapjogi dimenzióban ugyanis – az állami semlegességből adódóan – az alkotótevékenység produktumának művésziségét a szakma jóváhagyó véleménye fejezi ki. Ez

²⁵⁵ „Jogállamban nem lehet szabad és szabadabb, a hatalom által különösen kedvelt, udvari művészet. Ezért is kell távoltartani a közhivatalnokokat a műalkotások véleményezésétől, mindenfajta művészeti fórum engedélyezésétől.” Kondorosi: i. m. 38.

²⁵⁶ Itt az alapjogi cselekvőképesség alatt az alanyi kör kapcsán tárgyalt hármas státuszrendszert értem. Ld. A művészet szabadságának alanyai c. fejezetet.

a döntés természetéből adódóan utólagos aktus, amelynek jellege míg esztétikai értelemben irreleváns, de legalábbis deklaratív, addig alkotmányjogi vonatkozásban konstitutív jogi ténynek minősül. Feltétlenül meghatározásra szorul a járulékos szabadság tárgya – azaz az, hogy a szakmának mit kell, mit lehet megítélnie. Az Alaptörvény idevágó rendelkezése a tudomány szabadsága vonatkozásában a következő terminológiával él: „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”²⁵⁷ Átfordítva a művészet szabadságára, a rendelkezés így hatna: „a művészi alkotások értékelésére kizárólag a művészek jogosultak”. Ez a megfogalmazás magában hordozza a jogosultság tárgyának megjelölését: „művészi alkotások”. A szóban forgó alanyi jog tehát kizárólag a már elkészült műre vonatkoztatható. Ez a megállapítás illeszkedik a védelemben részesített bírálat jellegéhez, ugyanis megalapozott értékítéletet csak a kész műről lehet alkotni: az alkotómunka során a művészi kifejezés folyamatosan formálódik, azaz még nem nyerte el végső alakját. Ebből adódóan az első szakaszban meghozott vélemény nem az elkészült műre vonatkozik, hanem az adott alkotói pillanatra – így joghatás kiváltására sem lesz az alkalmas.

Emellett az elemzett bekezdés „jogosultak” megfogalmazásából explicit jelentéssel tölti meg a jogi tényként is értelmezhető döntési magatartást. Ennek nyomán arra az eredményre jutunk, hogy a szakmát alkotó művészek nem kötelezettek – azaz nem kötelesek megítélni más alkotásának művészi voltát. A művészet szabadságának alanyisága tehát a másodlagos jogosultság kapcsán lehetőséget, diszkrecionális szabadságot jelent: a művész saját maga döntheti el, hogy állást foglal-e más alkotó művészi tevékenységéről, avagy sem.²⁵⁸

4. A jogosultság joghatása²⁵⁹

A szóban forgó döntési jogosultság kapcsán vizsgálandó, hogy milyen feltételek kellenek ahhoz, hogy egy művész más alkotását megítélje. Közlebbbről:

arra keresem a választ, hogy másodlagos jogosultság megilleti a művészi oltalmat élvező mindegyik státuszt, vagy azoknak csak meghatározott csoportjait.

4.1. Az ex lege művész státusz döntésének feltétele és joghatása

E körbe azok a művészek tartoznak, akik alapjogi cselekvőképességüket jogilag szabályozott eljárás során szerzett felsőoktatási oklevélre vezetik vissza. Az azonban, hogy ők milyen módon dönthetnek más alkotásának művészi jellegéről, már az alapjog másik oldala. Itt az értékítélet formális kereteit, azaz magát a jogszerű eljárást szükséges vizsgálni annak feltételrendszere miatt. Ez azt jelenti, hogy az ex lege státusz megszerzésének két konjunktív feltétele van: egyrészt a bírálók is ex lege minősüljenek a művészet szabadsága alanyainak, másrészt az, hogy az értékítéletnek egyaránt a már jelzett jogilag szabályozott eljárások valamelyikének keretében kell megszületnie. Ahhoz pedig, hogy egy művész a szakképesítést igazoló felsőoktatási eljárás (záróvizsga és diplomamunka, illetve doktori nyilvános védés bírálója) résztvevője legyen, meg kell felelnie a vonatkozó jogszabályok által támasztott kritériumoknak.

Más művészi teljesítményének megítélése jogilag szabályozott eljárás nélkül is megvalósulhat, azonban ez esetben csupán vélelmezendő az adott alkotónak a művészi státusza. Megjegyzendő, hogy itt is – az ex lege eljárásban meghatározott bizottság mintájára, *mutatis mutandis* – több művész egyetértése szükséges a döntés joghatásának, a vélelemnek a kiváltása érdekében. Azaz a művészi érték – és azon keresztül a művészet szabadságának alanyisága – megítélése minden esetben csoportosan gyakorolható jogosultság, egyedül nem jár semmilyen joghatással.

A művészet szabadságának ex lege alanyai tehát komplex másodlagos jogosultsággal rendelkeznek: értékítéletük egyrészt jogilag szabályozott eljárás keretében, másrészt azon kívül is jogi hatást vált ki.

4.2. A művészi státusz vélelme kapcsán felmerülő döntési jogosultság

Azokat az alkotókat, akik nem részesültek a jogszerű és szabályozott eljárás végén odaítélt művész státuszában, a másodlagos jogosultság is korlátozottan

²⁵⁷ Vö. Alaptörvény X. cikk (2) bek.

²⁵⁸ Amennyiben kötelezettségként fognánk fel, ez nem lenne lehetséges, mert az negatív jogkövetkezménnyel járna (pl. ő maga elveszíti művészi státuszát) – ez azonban a művészetet védelmező alapjog szabadságjogi elemével összeegyeztethetetlen lenne.

²⁵⁹ Vö. Csepőrány Zsolt: „A művészet szabadságának jogosultjai és a joggyakorlás alternatívái”. *Scriptura* 2015. 1. sz. 65–78.

illeti meg. A vélelmezett művészek ugyanis nem ítélik meg művésztársaik munkáját formális eljárásban, mert az ahhoz megkövetelt feltételeknek nem tesznek eleget.²⁶⁰ Ez szükségessé teszi a művészet szabadsága harmadik eleme tartalmának bővítését. A szóban forgó szabadság főszabálya szerint ugyanis – a magánjogból ismert „*Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet*” elvéhez hasonlóan – senki sem ruházhat át több jogot másra, mint amennyivel ő maga rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy ezek a művészek kizárólag olyan eljárás keretei között dönthetnek más művészi jogosultságáról, amilyenben őket is megítélték: azaz a művészeti élet szabadságának védelméből csak annyi „jogot” ruházhatnak át, amennyi őket is megilleti. Következésképpen az ő értékítéletük is legfeljebb a művészi státusz véelmét vonja maga után.²⁶¹

A művészet szabadságának tartalmának elemzésekor szükséges kitérni az egyes művészi kifejezési formák, azaz a művészeti ágak eltérő alapjogi sajátosságaira. Bár a művészet szabadságának normaterülete valamennyi művészi tevékenység esetében megegyező kvalitatív elemeket rejt, léteznek olyan alkotói formák, amelyek ezeken túl egyéb, alkotmányjogi szempontból is értékelhető, így releváns aspektusokat emelnek a jogvédelem körébe.

V. A MŰVÉSZETI ÁGAK ELTÉRŐ ALAPJOGI VONÁSAI

A művészet szabadsága tartalmának elemzésekor szükséges kitérni az egyes művészi kifejezési formák, azaz a művészeti ágak eltérő alapjogi sajátosságaira. Bár a művészet szabadságának normaterülete valamennyi művészi tevékenység esetében megegyező kvalitatív elemeket rejt, léteznek olyan alkotói formák, amelyek ezeken túl egyéb, alkotmányjogi szempontból is értékelhető, így releváns aspektusokat emelnek a jogvédelem körébe.

Áttekintve az egyes művészeti ágak kifejezési módjainak sajátosságait, megállapítható, hogy két olyan forma létezik, amelyik kézzelfogható és alapjogi értelemben is észlelhető tulajdonságokkal rendelkezik: az előadó-művészet és a tárgyalkotó művészetek. A következőkben ezek megkülönböztető ismérveinek alkotmányjogi körülírására teszek kísérletet.

A művészet szabadságának tartalmának elemzésekor szükséges kitérni az egyes művészi kifejezési formák, azaz a művészeti ágak eltérő alapjogi sajátosságaira. Bár a művészet szabadságának normaterülete valamennyi művészi tevékenység esetében megegyező kvalitatív elemeket rejt, léteznek olyan alkotói formák, amelyek ezeken túl egyéb, alkotmányjogi szempontból is értékelhető, így releváns aspektusokat emelnek a jogvédelem körébe.

A művészet szabadságának tartalmának elemzésekor szükséges kitérni az egyes művészi kifejezési formák, azaz a művészeti ágak eltérő alapjogi sajátosságaira. Bár a művészet szabadságának normaterülete valamennyi művészi tevékenység esetében megegyező kvalitatív elemeket rejt, léteznek olyan alkotói formák, amelyek ezeken túl egyéb, alkotmányjogi szempontból is értékelhető, így releváns aspektusokat emelnek a jogvédelem körébe.

²⁶⁰ Vö. Doktori Korm. rendelet 2. § (3) bekezdésének c) pontjával

²⁶¹ A teljesség igénye végett utalok arra, hogy azokat a személyeket, akiknek a tevékenységét a művészvilág nem ítélte művészinak, de alkotásukat mégis jellemzi a művészség minimális szikrája, nem illeti meg a másodlagos jogosultság.

1. Az előadó-művészet alapjogi meghatározása²⁶²

Az előadó-művészet, nyilvános előadás kereteiben, a művek közönséghez juttatásának legrégebbi formája (gondoljunk csak az ókori görög színházakra), amelynél az előadó és a befogadó (közönség) egy helyen van. Éppen ezért a leginkább „leülepedett” szabályozás ezen a területen található, amelyet magánjogi keretek között a szerzői jog²⁶³ ölel fel.²⁶⁴

Tekintettel arra, hogy az előadó-művészetre a művészetek szabadságának alkotmányjogi védelme is kiterjed (mivel művészi értékkel rendelkező kifejezési formáról beszélünk itt is), érdemes – a szerzői jog mellett,²⁶⁵ illetve azzal karöltve – alapjogi szempontból is megvizsgálni a témát.

A szerzői jog az előadó-művészet fogalmának definiálásánál a szerző magatartásából, pontosabban a szerző és az előadó közti különbségből indul ki. Ha szerzői jogi szempontból nézzük, nem nehéz elkülöníteni egymástól az alkotó és az előadóművész mibenlétét: a szerző művet, egyéni-eredeti alkotást hoz létre, míg az előadóművész azt csupán közvetíti, reprodukálja.²⁶⁶ Ez a határ azonban elmosódní látszik olyan esetekben, amikor az előadóművész magatartásával eltér a műtől (pl. improvizáció, azaz rögtönzés), és ezzel a mű átdolgozott formában történő felhasználása kerül a közönség elé.²⁶⁷

Ezek alapján előadó-művészet az irodalmi vagy művészeti művek, szellemi alkotások más személyek számára élvezhető megjelenítése.²⁶⁸ Az előadó-mű-

1.1. Az előadó-művészet lényege: a nyilvánossághoz közvetítés

A szerzői jog az előadó-művészet fogalmának definiálásánál a szerző magatartásából, pontosabban a szerző és az előadó közti különbségből indul ki. Ha szerzői jogi szempontból nézzük, nem nehéz elkülöníteni egymástól az alkotó és az előadóművész mibenlétét: a szerző művet, egyéni-eredeti alkotást hoz létre, míg az előadóművész azt csupán közvetíti, reprodukálja.²⁶⁶ Ez a határ azonban elmosódní látszik olyan esetekben, amikor az előadóművész magatartásával eltér a műtől (pl. improvizáció, azaz rögtönzés), és ezzel a mű átdolgozott formában történő felhasználása kerül a közönség elé.²⁶⁷

Ezek alapján előadó-művészet az irodalmi vagy művészeti művek, szellemi alkotások más személyek számára élvezhető megjelenítése.²⁶⁸ Az előadó-mű-

²⁶² Részletesen ld. Csepörán Zsolt: A művészet szabadsága – Az előadó-művészet alapjogi megközelítésben. In: Drinóczi Tímea – Naszalai Georgina – Novák Barnabás (szerk.): *Studia Iurisperitorum* 7. – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 175–196.

²⁶³ Magyarországon a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény

²⁶⁴ Szinger – Tóth: *i. m.* 100.

²⁶⁵ Monografikus jelleggel ld. Sági Edit: *A színpadi művek szerzői joga*. Budapest, Trocinium, 2019

²⁶⁶ Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: *i. m.* 137.

²⁶⁷ Ha az átdolgozással nem jön létre új mű, akkor csupán személyhez fűződő jogosultságokról beszélhetünk az alkotó oldalán, azonban ha új mű jön létre, akkor vagyoni jogok is megilletik.

²⁶⁸ A szomszédos jogi védelem alapintézménye, az 1961-es Római Egyezmény értelmében (1999. évi XLIV. törvény) szűken kell értelmezni az előadóművész fogalmát: „előadóművészek: a színészek, énekesek, zenészek, táncosok és más olyan személyek, akik irodalmi vagy művészeti műveket megjele-

vészet tárgya más műve vagy saját alkotás is lehet, sőt: nemcsak a védett vagy már nem védett szerzői alkotások megjelenítése előadó-művészet, hanem a folklór vagy egyéb műsoroké is.²⁶⁹

Mivel azonban a szerzői jogi definíció – tulajdonjogias fundamentumból adódóan – speciálisan a tárgyra orientált, azaz az „irodalmi vagy művészeti műveket, szellemi alkotásokat” hangsúlyozza, és a szerző tárgyhoz való viszonya meghatározott: a művel kapcsolatos érdekeit szabályozzák a személyhez fűződő és vagyoni jogai. Ehhez képest pedig meghatározott a kapcsolódó jogi oltalomra jogosultak köre – és így az előadó-művésze is –, és ezáltal a szerzői jog számára csupán annyiban értékelendő a művész „teljesítménye”, amennyiben az a szerzői művel kapcsolatos.

Alapjogi szempontból a szerzői jogi meghatározás három fogalmi eleme irreleváns: a tárgy, az állítmány, valamint a módhatározó. A tárgy, bár teljesen nem marad el, mégis javarészt megváltozik az alapjogi kontextusban: az „irodalmi vagy művészeti művek, szellemi alkotások” megfogalmazást indokolt elhagyni. Ennek oka, hogy az előadó-művészet esetében nem a tárgy, a „hozott anyag” a releváns, hanem a máshoz közvetítés, azaz a megjelenítés, az előadás; továbbá a szerzői jogi meghatározás alkotmányjogilag túl szűknek bizonyul, mivel valamely előadás alapját nem csak egy irodalmi vagy művészeti mű, szellemi alkotás képezheti, hanem egyéb, művészi értékkel éppen nem rendelkező (szellemi) objektíváció is. A módhatározó megváltoztatása egyaránt fontos aspektusa az alkotmányjogi megközelítésnek, mert az „élvezhető” megfogalmazás szubjektív és emocionális töltetű jelentést feltételez. Az állítmány kapcsán az alábbiak rögzítendők. A szerzői jog a „megjelenít” kifejezést használja, amely szintén nem kellően szabatos. A megjelenítés mint magatartás felmerülhet más esetkörben is, amely nem előadó-művészethez kapcsolódik (pl. képzőművészet, vagy akár irodalmi művek esetén nyomtatás útján) és így zavaró, megtévesztő lehet a meghatározásban.

Az előadó-művészet alapjogi meghatározásának kulcseleme az előadás mint sajátos magatartás, amely kizárólag az előadó-művészet esetén értelmezhető, nem használható más kontextusban: a megjelenítéssel ellentétben olyan magatartás, amely az előadó és a befogadó (közönség) egyazon helyen való tartózkodásán alapul.

nítenek, énekelnek, elmondanak, szavalnak, eljátszanak vagy bármely más módon előadnak”. Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 137.

²⁶⁹ Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 137.

dását, valamint minden esetben egyszeri, jelen idejű és személyes megjelenítést feltételez (hic et nunc). Az előadó-művészet differentia specificája tehát a művészet szabadsága második részszabadságával kapcsolható össze: a szóban forgó művészeti kifejezésforma esetén a kész mű nyilvánossághoz közvetítése sine qua non elem, mivel az „előadás” következtében a mű a kommunikációs tér részévé válik, amely ismérv az alapjogi dogmatikában a nyilvánosságra hozatallal azonosítható.

Az alkotó-folyamat sajátossága: az alkotó-folyamat sajátossága az alkotó-folyamat sajátossága, az alkotó-folyamat sajátossága, az alkotó-folyamat sajátossága.

1.2. Az alkotó-folyamat sajátossága:
a befogadó (közönség) hiánya

Az alkotó-folyamat sajátossága: az alkotó-folyamat sajátossága, az alkotó-folyamat sajátossága, az alkotó-folyamat sajátossága.

Az előadó-művészetnél nem csak a nyilvánosságra hozatálnak mint lényegi elemnek van jelentősége, mivel az alkotó-folyamat is sajátos jellemvonásokkal rendelkezik. Ennek kibontásához azonban szükséges egy előkérdés megválaszolása: a befogadó alkotmányjogi státuszának konkretizálása.

Mielőtt a befogadói „státusz” jellemző ismérveit összegyűjtve, megpróbálnék egy fogalmilag tiszta és a gyakorlatban is működő meghatározást adni, az alábbi kérdés tisztázása elkerülhetetlen a továbbiakban: szükség van-e közönségre, feltétele-e a közönség az előadó-művészetnek – és így az előadásnak?

Első ránézésre egyszerű és felesleges kérdésnek tűnhet, hiszen a művészet célja elsősorban a máshoz közvetítés;²⁷⁰ ennek hiányában nem is beszélhetünk művészetről, mivel így a művek titokban maradnának – irodalmi alkotás esetén például az íróasztal fiókjában porosodnának – akár az idők végezetéig. Mondhatjuk-e tehát, hogy a művészet kapcsán előtérbe kerülő „befogadó-kényszer” odáig vezet, hogy az a művészet *conditio sine qua non*ja? A válasz abban a tényben rejlik, hogy a művészet szabadsága az alkotómunka szabadságát is védelemben részesíti. Ebből azonban az következik, hogy mivel az alkotó-folyamat rendszerint a nyilvánosságtól távol, izoláltan zajló tevékenység, a befogadó sem lehet nélkülözhetetlen feltétele a művészetnek.

Az Alkotmánybíróság a művészet szabadsága részelemeit – ti. az alkotómunka és a nyilvánosságra hozás szabadsága – elemző határozatában mellé-

²⁷⁰ Vö. „A művészet sajátosságaiból fakad, hogy a művészeti alkotást szerzője rendszerint a nyilvánosságnak (közönségnek) szánja.” 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1992, 107, 110.

kesen utal a befogadó státuszára, amikor kimondja, hogy az általános cselekvési szabadság védelmének csorbulását jelenti a művek megismerhetőségének korlátozása.

„Az előírás, amely szerint művészeti alkotást kizárólag művészeti szempontból előírt elbírálás után lehet beszerezni (...), az általános cselekvési szabadság sérelmét jelenti. (...) Az általános cselekvési szabadság egyik megnyilvánulási formájának tekinthető a jogügyletek létrehozásának szabadsága, az önálló, minden hatalmi befolyástól mentes döntési jog az ilyen ügyletekben. Az általános cselekvési szabadság alkotmányos követelményéből fakad az a lehetőség is, hogy művészeti alkotást bárki a kifogásolt véleményeztetés kötelezettsége nélkül vásárolhasson. (...) A művészeti alkotásokhoz való hozzáférhetőség szabadságának korlátozása azonban – a kötelező műbírálat beszerzésének általános előírásával – alkotmányosan nem indokolt, tehát önkényes korlátozás.”²⁷¹

Ez minősül a művészet szabadsága másik oldalának, ami a kultúrához való jogból levezetve a művészeti vívmányokhoz, alkotásokhoz való hozzáférést jelenti – azaz a befogadói oldalon értelmezhető.

Összességében megállapítható, hogy a befogadók köre az alkotás nyilvánosságra hozásához kapcsolódik, és a megismerési jogosultságuk is ennek a szabadságjogi elemnek a másik oldala, azaz a művészet szabadsága alapjogának a körülhatárolásában implicit módon megtalálható a befogadó megjelenése. Ez alatt azonban nem azt kell érteni, hogy a közönséghez közvetítés és ezen keresztül a befogadó személye elválaszthatatlanul kapcsolódik a művészethez,²⁷² illetve annak szabadságjogához, mivel a művészet szabadsága legszűkebb meghatározásban az alkotómunkát védi, ahol még csak nagyon ritkán értelmezhető a nyilvánossághoz közvetítés, és így a befogadó szerepe.²⁷³

²⁷¹ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1992, 107, 111

²⁷² A művészet általános fogalmához elválaszthatatlanul nem kapcsolódik, azonban az előadó-művészetnek mint részhalmozatnak a fogalma, véleményem szerint, szükségszerűen, *expressis verbis* tartalmazza a befogadói elemet: előadó-művész az a személy, aki valamilyen tényt vagy véleményt mások számára művészi formában ad elő.

²⁷³ Ahogy már azt az előző fejezetekben is említettem, lehetőség van arra, hogy a művet az alkotófolyamat alatt megismerhesse a nyilvánosság, de ezen esetek köre ritkán és meghatározott művészeti ágakban releváns (pl. színpadi előadás nyílt próbája).

Az előadó-művészetnél az alkotófolyamat elhatárolása a művészet szabadságának többi jogosultságától végső soron a befogadóhoz kötődik – illetve pontosabban annak hiányához. Az így kapott szituációt ugyanis próbának hívják, amikor kizárólag az alkotók és az esetleges segédszemélyzet van jelen.²⁷⁴ Természetesen a próba nem minősül előadásnak, de egyetlen és legfontosabb célja, hogy az előadók a jövőbeni előadáson a lehető legtökéletesebben tudják a művet előadni.

Az alkotómunka megnyilvánulása az előadó-művészetnél sajátos jellemvonást mutat, amennyiben az alkotókon kívüli személyekhez kötődik. Ezt pontosítva: negatív definíciós technikával élve, bizonyos személyi kör hiányában állapítható meg az alkotófolyamat: *Befogadó nélkül tehát próbáról beszélünk, amely az előadó-művészet esetében az alkotómunkának felel meg – így ez a szituáció részesül alapjogi védelemben.*

2. A tárgyalkotó művészetek alkotmányjogi tartalma²⁷⁵

A tárgyalkotó művészetek klasszikus formája a képzőművészet, így az előbbi sajátosságainak meghatározásához utóbbi elnevezésének szóösszetételéből indokolt kiindulni, azaz a „képző” megfogalmazás jelentéstartalmából. A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározásában a képzőművészet a következőt jelenti: „A síkban v. térben való ábrázolás művészete (festészet; grafika és szobrászat).”²⁷⁶ Emellett „képez” címszó alatt többek között a következők találhatók: „2. rég alakít, alkot.”, illetve „4. rég irod (Képszerűen ábrázol).”²⁷⁷ Természetesen, ez a jelleg megtalálható minden művészeti kifejezésben, azonban *expressis verbis* csak a képző-, illetve tárgyalkotó művészetek esetén használatos.²⁷⁸ Ez alapján a tárgyalkotó művészetek a látható alkotásokat létrehozó

²⁷⁴ Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény Értelmező rendelkezésének 44. §-ának 35. pontja értelmében „színpadi próba: minden olyan próba, amely színpadi körülmények között zajlik, jelmezzel, díszlettel, világítással, hanggal vagy ezek nélkül úgy, hogy a próba közvetlen célja az alkotás színpadi körülmények között történő előadásának valamennyi művészi, szakmai és technikai feltételének együttes kialakítása és összehangolása”.

²⁷⁵ Vö. Cseporán: *A művészet szabadsága a képzőművészetben*. 353–362.

²⁷⁶ Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2003, 648.

²⁷⁷ Magyar Értelmező Kéziszótár, 646.

²⁷⁸ A német nyelvben „bildende Kunst”, a latinban „figuralis” (alakot ábrázoló)

kifejezési módok: tehát a művészi érték kimondottan az alkotásban, a tárgyasult műben jelenik meg.²⁷⁹ Ebből pedig következtetésként levonható, hogy a szóban forgó művészeti forma lényegi ismérve a tárgyalakító tulajdonsága, amely sajátos aspektusa a többi művészeti formától megkülönbözteti.²⁸⁰ Az alkotás dologi joga tehát a tárgyalkotó tulajdonságának jogi kifejezése.

2.1. A tárgyalakító aspektus jellemzői:

A polgári jog és járulékos alapjogi jelleg a művészi alkotás jogi természetét meghatározza. A fent meghatározott fogalomnak sajátos eleme a „közvetlen anyagságban” való megformálás, amely a képzőművészet egyedi tárgyalakító tulajdonságát fejezi ki. E jellemvonás azonban magyarázatra és kibontásra szorul annak tükrében, hogy jogi szempontból milyen vonatkozásai lehetnek egy tárgynak. Ennek értelmezésekor azonban túl kell lépni az alapjogok, valamint az alkotmányjog határain, és ágazati jogi szinten, a polgári jog térréumában is meg kell vizsgálni a jelenséget.

A polgári jog a dolgok csoportosításával számos kategóriát különböztet meg: elhasználható és elhasználatlan, helyettesíthető és helyettesíthetetlen, fajlagosan meghatározott vagy egyedi, értékkel rendelkező és érték nélküli, osztható és oszthatatlan, egységes és összetett, valamint ingó és ingatlan (az élő-élettelen csoportosítási szempont a képzőművészet viszonyában a fentiek alapján kizárt). Az elhasználhatóság kérdésére a tárgykör kapcsán egyértelmű a válasz, mivel a tárgyasult alkotások lényeges eleme, hogy az objektumban testesül meg a művészi érték – így ha a tárgy elpusztul, véglegesen megsemmisül maga a művészi jelleg is. A helyettesíthetőség problémája kizárólag az iparművészet függvényében lehet érdekes: mivel az iparművészet gyűjtőfogalma azokat a művészi tevékenységeket öleli fel, amelyek használati vagy dísz tárgyakat hoznak létre, lehetőség van az elhasználódott, megsemmisült dolog pótlására. Ez alapján a klasszikus értelemben vett képzőművészet abszolút helyettesíthetetlen, míg az iparművészet többnyire relatíve helyettesít-

²⁷⁹ Vö: Hegel művészet-filozófiáját a szobrászat kapcsán: „A szobrászat a szellemnek a közvetlen anyagságban való megjelenése.” Hegel: *I. m.* 284.

²⁸⁰ „A képzőművészetek, tárgyalakító művészetek specifikumainak és kutatásuknak a lényegi eltérése más művészeti ágazatoktól nagyrészt abból adódik, hogy a materiájukban létező, látható és tapintható, helyhez és térhez kötött alkotások (...)” Aradi Nóra: *Műfaj a képzőművészetekben (Téma, technika, funkció)*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1989, 54.

hető alkotást hoz létre. A *genus-species* közötti különbségtétel a művészet esetében egyszerű, mivel a műalkotásnak minden esetben egyedisége van,²⁸¹ így alapesetben a fajlagos meghatározásuk nem lehetséges.²⁸² Az alkotás dologi jogi értelemben vett értéke vagy értéktelensége irreleváns, mivel a piaci érték nem feltétele egy művészi alkotásnak.²⁸³ Az oszthatóság lehetősége a képzőművészetek esetében legfeljebb a több dolog közti kapcsolat viszonyában mérülhet fel; alapesetben viszont oszthatatlan alkotásoknak minősülnek. Végül *dologösszességről* akkor beszélhetünk, ha több különálló, alkotórészi és tartozéki kapcsolatban nem lévő, azonban ugyanazon funkcionális cél szolgálatára rendelnek több dolgot²⁸⁴ – például egy galéria képei vagy egy szobrász alkotásainak gyűjteménye. Legvégül, de nem utolsó sorban az ingó-ingatlan elhatárolás lehetőségeit kell áttekinteni, amely a dolog legfontosabb felosztását képezi. A szóban forgó művészeti kifejezésnél mindkét forma lehetőség, tehát az alkotás ingó vagy ingatlan volta is fennállhat. Ingó dolognak minősül különösen a festmény, a grafika, a fotó, míg ingatlan például az épület vagy a közteret díszítő szobor.

Először a polgári jogi tulajdonnal összevetve elemzem a tulajdonhoz való jogot a képzőművészetnél, azt követően térek ki a közjogi eredetű jogosultságok körére.

A fenti meghatározásból – és az Alkotmánybíróság idevágó gyakorlatából – egyértelművé válik, hogy a tulajdonhoz való jog alkotmányjogi oltalma kiterjed szinte minden polgári jogi jogosultságra (a dologi mellett a kötelmi jogira is).²⁸⁵ A tárgyalakító művészetek esetében, annak jellegéből adódóan ez a védelem csak a fenti polgári jogi vizsgálat során cizellált alkotásokra vonatkozik – azaz kizárólag a tárgyasult, közvetlen anyagi dolgokra, az immateriális javakra nem. Meg kell említeni a tulajdonhoz való jogra épülő, művészi al-

²⁸¹ Ezzel összhangban ld. a szerzői jogi oltalom feltételét: az egyéni-eredeti jelleg.

²⁸² Kötelmi viszonyokban, amennyiben szerződés tárgyai, előfordulhat a fajlagos kijelölés (pl. egy adásvétel során nem egyedileg határozzák meg a szerződés tárgyát, hanem fajlagosan rendelkeznek róla: 10 db tájkép).

²⁸³ „A dolog piaci értéke önmagában a dologi jog szabályozása szempontjából irreleváns. Mivel a dolog értéke nem csak objektív (általános piaci érték, mint például a tőzsdei ár), hanem szubjektív (valaki mennyit hajlandó adni érte, tekintettel a dolog számára való hasznosságára) elemet is hordoz, nem képzelhetünk el önmagában és eleve értéktelen dolgot.” Menyhárd Attila: *Dologi jog*. Budapest, Osi-
ris Kiadó, 2007, 59.

²⁸⁴ Uo. 315.

²⁸⁵ A kötelmi jogi aspektusokról a képzőművészet esetében csak közvetve és áttételesen beszélhetünk, így azokra nem térek ki.

kötásokat védő szerzői jogi konstrukciót, amelynek oltalma máshogy jelenik meg a témában. A különbség az általában vett művészet és a tárgyalkotó művészetek között, hogy utóbbi mindenképp – *differentia specificájából* adódóan – egy közvetlen anyagságban tárgyasult alkotást eredményez, amely a művészi értéket magában hordozza. A szerzői jogi védelem igazodik saját művészet-fogalmához, amelyet korábban ismertettem. A szerzői jog tehát a művészi értéket oltalmazza, úgy, hogy alapjogi kötődését nézve a tulajdonhoz való jogból eredeztethető. Az elemzett alkotásokra így – a művészet szabadsága mellett – kiterjed a tulajdonhoz való jog, illetve annak egyik részaspektusából, a polgári jogi értelmezésből kivált és külön szabályozott, dologi jogra – és azon belül is a (szellemi) tulajdonra – épülő szerzői jog is. Még közelebbről vizsgálva az oltalom azon alapul, hogy a szerzői jog részjogosultsága – a személyhez fűződő jogok elemei mellett – a vagyoni jogokat öleli fel, amelyek közvetlenül is kapcsolódnak a tulajdonhoz való jog polgári jogias oldalához. Ezek névlegesen a felhasználás és a hasznosítás, azaz a mű fölértékelés joga – ami a tulajdonjog egyik legfontosabb eleme. Ezek alapján levonható az a konklúzió, hogy az alkotás tárgyasult művészi jellegét a szerzői jog, míg az objektív, dologias felfogást a tulajdonhoz való jog részesíti jogi védelemben.

A közjogi eredetű jogosultságoknál fontos leszögezni, hogy a jogalanyok közjogi igénye az állammal szemben a tulajdonra való hivatkozást alapozza meg.²⁸⁶ Ez azt jelenti, hogy az államnak alapvetően és főszabályként tartózkodnia kell az alapjog alanyának tulajdonosi pozíciójába való behatolásától.²⁸⁷ Továbbfűzve ezt a gondolatot, két lényegi kapcsolódási ponthoz lehet eljutni a művészet szabadságának viszonylatában, amelyek a művészt megillető jogosultság formájában jelennek meg. Egyrészt az alkotóművészt főszabályként²⁸⁸ alanyi jogként megilleti a tulajdonjog az elkészült alkotáson. Másrészt az állam tartózkodási kötelezettsége egyfajta „híd-szabályként” átvezethet a művészet szabadságának jogi védelméhez, mivel a két alapvető jog közös eleméről van szó.

A fentieket összegezve elmondható, hogy a képzőművészeti alkotásokat sajátos, hármas védőháló veszi körül. A „külső” az ágazati jogon keresztül érve-

²⁸⁶ Drinóczi: A tulajdonhoz való jog helye az alapjogi rendszerben. 340.

²⁸⁷ Uo.

²⁸⁸ Előfordulhat olyan eset, amikor olyan kötelmi jogi ügyletet köt a művész valakivel, hogy a tulajdonjog rögtön a „megrendelőt” illeti meg (pl. megbízás, vállalkozás, munkaszerződés).

nyesül, hiszen a szerzői jog a tárgyasult művészi jelleget oltalmazza. Az egygyel szűkebb védelmet a tulajdonhoz való alapvető jog biztosítja, azáltal, hogy magát az objektíven létező dologi alkotást óvja, valamint hogy a tulajdonjog főszabályként az alkotót illeti meg.²⁸⁹ Végül a legszorosabb jogi védelmet itt is a művészsíseget mint tevékenységet garantáló művészet szabadsága jelenti.

2.2. Az alkotófolyamat

A tárgyalkotó művészetek esetében, kiváltképp annak sajátosságaként megjelölt tárgyalkotó aspektusa miatt, a művészi jelleg mellett egy másik alkotókomponensről is beszélni kell: a technikai tényezőről.

Először is a technikát az adott vonatkozásban pontosan kell értelmezni, ugyanis a technika a művészethez való viszonyában kettős jelentéssel rendelkezik. A művészet kapcsán a technikai faktor alatt általában a művészi technika, a művészi alkotás, kifejezés, ábrázolás értendő.²⁹⁰ Ebben az esetben azonban a technikának a művészet szempontjából másodlagos jelentését kell előtérbe helyezni: azaz a technikát mint „a tudományos-technikai forradalom által teremtetett új viszonyoknak a művészet fejlődése szempontjából játszott szerepét”.²⁹¹

„A technika, mint a művészi ábrázolás tárgya, tartalma, témája természetesen nagyon eltérő a különböző művészetekben. Egyes művészetekben a technikai viszonyok szerepe közvetlenebb, ezek nagyon érzékenyen reagálnak a technika hatására, másokban viszont kevésbé közvetlenebbül érvényesülnek e hatások. Vannak művészetek, amelyek tárgyük tekintetében is legközvetlenebbül a technikai haladáshoz kapcsolódnak, s létükben is függnek a technikai haladás eredményeitől, új anyagoktól, eljárásoktól, szerkezetektől, technikai eszközöktől stb., az új technikai berendezésekkel elérhető, eddig ismeretlen effektu-

²⁸⁹ „(...) az új Alaptörvény biztosított valódi alkotmányjogi panasz révén a jövőben a magánjogi jogvitákban az Alkotmánybírósághoz fordulóknak számára viszonylag kényelmes és magától értetődő hivatkozási alapot nyújt majd a tulajdonhoz való jog sérelmére történő hivatkozás, ugyanakkor megfontolandó, hogy az Alkotmánybíróság mennyire érvényesítse gyakorlatban a tulajdonhoz való jog és a többi alapjog (közvetlen vagy közvetett) horizontális hatályát.” Téglási: i. m. 332.

²⁹⁰ Aradi – Fukász: i. m. 90.

²⁹¹ Uo.

soktól. Más művészetek ugyanakkor látszólag teljesen közömbösek a technikai átalakulások iránt, vagy legalábbis nem mutatható ki az előzőkhöz hasonlóan direkt összefüggés a művészet léte, fejlődése, valamint a technikai viszonyok között. A technikával szembeni közömbösség nyilván azzal függ össze, hogy egyes művészetek valóban kevésbé támaszkodhatnak a technika által nyújtott új eszközökre. Pl. az irodalom, a költészet nem sokat változott a technikai haladás nyomán.²⁹²

A művészet és a technika kapcsolatáról, illetve viszonyáról megannyi elmélet született: köztük van, amelyik szembeállítja a kettőt egymással, és az egyik fontossága mellett érvel; míg van olyan, amelyik megkísérli összehozni a két fogalmat. Álláspontom szerint ezt az esztétikai vitát Mumfordnak az a meglátása oldja fel, miszerint: „[m]ind a művészet; mind a technika az ember alkotó képességének megnyilvánulása.”²⁹³ Ezen a ponton kívánom beemelni az alapjogi dogmatikából ismert tudomány szabadságát, amit a jogalkotó – talán nem véletlenül – az Alaptörvényben a művészet szabadságával egy cikkben szabályoz.²⁹⁴ A tudomány szabadsága a „testvérjogához”, azaz a művészet szabadságához hasonló felépítésű alapvető jog: amellet, hogy az Alaptörvény azonos szinten szabályozza őket, a részsabadságok is *mutatis mutandis* megegyezők a két jog tekintetében.²⁹⁵ Az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) AB határozatában a művészet szabadsága kapcsán kifejtette: „a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.” Míg a tudomány szabadságának vonatkozásában leszögezhető, hogy a tudományos élet szabadságának általános tartalma a tudományos ismeretek megszerzésének (kutatás szabadsága), illetve ezek terjesztésének jogát (tudományos ismeretek, eredmények, nyilvánosságra hozása) jelenti.²⁹⁶ Ezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a mű-

vészet az emberi alkotóképeség szubjektív oldalát fedi le, míg a tudomány ezzel ellentétben az emberi alkotóképeség objektív oldalát képezi: „[a] technika főleg abból a szükségletből ered, hogy az élet külső adottságait kezeljük és magunknak alárendeljük a természet erőt.”²⁹⁷ Ez ahhoz a szembeállításhoz vezet, amely művészet és technika, „szépség” és „hasznosság” között alakult ki a XIX-XX. századra.²⁹⁸ A szóban forgó esetben azonban ez az ellentét nem hogy még élesebbé válik, hanem ellenkezőleg: a képzőművészet alapjogi olvasatában kiegészítik egymást – vagyis a művészet és a tudomány szabadsága összefonódik. Ezek alapján célszerűbb a szóhasználatot pontosítani: azaz a technika kifejezést elvetni, és helyette a továbbiakban a *mesterségbeli tudás* terminust használni.²⁹⁹

A tudomány szabadságának oltalmát élvező mesterségbeli megoldások elősegítik a tárgyiasult alkotások megszületését, sőt: sok esetben nem csupán kisegítő jellegűek, hanem *sine qua non* elemmé lépnek elő, hiszen mesterségbeli tudás nélkül nem is jöhetne létre műalkotás. Ekként megállapítható, hogy a tárgyalkotó művészetek esetén a művészet szabadságának védelmét a tudomány szabadsága által már oltalomban részesített mesterségbeli tudás alapozza meg. Emellett pedig a szóban forgó művészeti kifejezés alapjogi védelméhez többletfeltétel szükséges: az alkotómunka művészet szabadsága általi védelméhez nélkülözhetetlen egy előzetes mesterségbeli tudás, amit a tudomány szabadsága oltalmaz.

2.3. A nyilvánosságra hozatal

A tárgyalkotó művészetek sajátos ismérve, hogy a művészi formát egy kézzelfogható, látható, érzékelhető tárgy hordozza (pl. egy szobor, egy festmény, egy épület stb.). Míg az irodalomnál a művészi érték a költeményben van; nem pedig a papírban, amire leírták, a képzőművészet esetében a művészi töltet kimondottan a közvetlen tárgyban jelenik meg.

²⁹² Uo. 97.

²⁹³ Mumford: i. m. 41. Idézi: Aradi – Fukász: i. m. 51.

²⁹⁴ „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)” Magyarország Alaptörvénye X. cikk (1) bek.

²⁹⁵ A tudomány szabadságának alaptörvényi szabályozásáról bővebben ld. Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 29–39.

²⁹⁶ Vö. Zeller: i. m. 597. és Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 78.

²⁹⁷ Mumford: i. m. 41.

²⁹⁸ Ld. Aradi – Fukász: i. m. 49–85.

²⁹⁹ Mesterségbeli tudás alatt művészi talentum nélkül elsajátítható ismeretanyagot értek.

„A képzőművészetekben e folyamatok vagy változások nemcsak azért speciálisak, mert az egykori alkotás materiájában adótt és kötött, hanem azért is, mert a befogadásban nincs és nem is lehet szerepe külön interpretáló-közvetítő művészetnek, nincs előadás vagy korszerű olvasat. A néző mindig a valaha létezőre, a létrejött, materiában megvalósult, eredeti és egyszeri alkotással szembesül, amelynek csak a közege, a környezete változhatott meg. (...) Ez a különleges közege a képzőművészet és a közönség viszonyának legjellemzőbb, az alkotás léte, sorsát meghatározó tényezője, s a többi művészeti ágazattal összevetve ismét csak azért speciális fontosságú, mert évezredek hozzáférhető alkotásainak értelmezését, jelentését határozza meg; ez olyan időtartam és mennyiség, amire más ágazatban nincs lehetőség.

A befogadó közvetlenebbül vagy legalábbis látszatra közvetlenebbül érintkezik a látható alkotással, mint például az olvasandó irodalmi művet, aminek nyelvezete, annak esetleges archaizmusa akár nehezítheti is a végigolvasást, nem szólva a világirodalom megannyi nyelvének kínálatáról, a közvetítő fordításokról stb.”³⁰⁰

A tárgyalkotó művészetek esetében is irányadó az általánosságban vett művészet és a művészet szabadsága kapcsán tett okfejtés, miszerint nyilvánosságra hozni csak kész művet lehet, ami azt feltételezi, hogy az alkotófolyamat véget ért. Az eltérés a közzététel módjában rejlik, ami a fentiekhez igazodva más művészeti ágakkal összehasonlítva ütközik csak ki: vagyis a tárgyalkotó jellegéből adódóan fizikai valójában kell eljutnia a közönséghez a művészi tartalomnak.

2.4. A tárgyalkotó művészetek sui generis csoportja

A művészetek esetében, azok sokszínűsége és változatossága miatt megannyi kifejezési forma létezik, amelyeket megkísérlünk rendszerezni, csoportokra, pontosabban művészeti ágakra, stílusokra bontani.³⁰¹ Előfordulhat azonban olyan helyzet, amikor valamely alkotótevékenység vagy mű esetében nem olyan egyértelmű a döntés: a művészet melyik ágába tartozik. Ebbe a prob-

³⁰⁰ Aradi: i. m. 114.

³⁰¹ Ld. McCutcheon, Jani: „Designs, Parody and Artistic Expression — A Comparative Perspective of Plesner v Louis Vuitton”, *University of Western Australia Faculty of Law Research Paper* 2015. 15. sz.

lémába ütközünk a tárgyalkotó művészetek bizonyos csoportjainál is. Ez legmarkánsabban az építészetnél és az iparművészetnél merül fel.

Már az építő- és iparművészeti alkotások művészeti mivolta kérdésének megválaszolásában is akadályokba ütközünk, mivel problémás művészetként tekinteni olyan tárgyra, aminek funkciója csak nehezen egyeztethető össze más művészeti formákkal. Éppen ezért az elemzést innen kiindulva kell megkezdeni. Az eltérő jellemvonásuk a többi művészi kifejezéshez képest, hogy a művészi érték nem egyedüli lényeges ismertető jegyük a műveknek: mindkét művészeti ágban létezik egy másik, ún. *elsődleges funkció* a művészi mellett. Ezeknek az alkotásoknak a célja elsősorban egy hasznossági faktor, mivel mindkét művészi stílus esetében a rendeltetésük a használati tárgyként való funkcionálás: azaz a hétköznapi szükségletek kielégítése.³⁰² Ez az építészet esetében építményeket eredményez, amelyeknek funkciója klasszikusan a lakhatás, illetve egyéb közösségi infrastruktúrával kapcsolatos szükségletek megoldása (pl. parlament, amfiteátrum, híd, templom stb.). Míg az iparművészetnél az elsődleges funkció keretében használati és dísz tárgyak jönnek létre (pl. kerámia, ruha, ékszer stb.). Ami megkülönbözteti a két művészeti ágazatot az egyrészt a gyakorlati funkció *differentia specificája*: azaz míg az építész elsősorban építményeken keresztül, addig az iparművészet használati tárgyakkal elégíti ki a szükségleteket. Másrészt fontos elhatárolási aspektus a mű tárgyasululásának dologi jogi osztályozása: amennyiben ingatlan alkotás jön létre, építészetről, ha pedig ingó dolgot eredményez az alkotómunka, iparművészetéről van szó. Ami azonban közös, hogy csak ezen felül jelenik meg a művészi érték: tehát *levonható az a következtetés, hogy az építő- és az iparművészetben a művésziesség járulékosan kapcsolódik az elsődleges funkcióhoz.*

A más képzőművészeti területek és az építészet, illetve az iparművészet közötti átjárhatóság, illetve elhatárolás problémája ezek alapján már könnyen feloldható ütközőpont. A kérdéses helyzetek nyilvánvalóan egyedi esetekben fordulnak elő, a kollízió feloldásának kulcsa azonban a fenti megállapításokban rejlik. Az építőművészetnél kézenfekvő – ha úgy tetszik – alternatíva a szobrászat lehet egy mű esetében. Az építészet egyik sajátos jellemvonása, hogy mindig ingatlan dolgot eredményez – ez azonban nem mindig képes fel-

³⁰² Vö. Aradi: i. m. 56. és 73.

oldani a dilemmát, mivel adott szobor is minősülhet ingatlannak.³⁰³ Még kell azonban jegyezni, hogy ha az alkotás elveszíti elsődleges funkcióját, akkor már nem az építészet vagy az iparművészet alá tartozik, hanem más művészeti ágak közé sorolandó.³⁰⁴ Mindenezek alapján tehát a tárgyalható művészetek közül kiemelendő az építő- és iparművészet, annak sajátos tulajdonsága, az elsődleges gyakorlati funkció miatt. Le kell azonban szögezni, hogy ez nem azt jelenti, hogy az említett művészeti formák nem egyenértékűek a többi ágazattal, sőt: kiemelkednek a képzőművészetek közül abból a szempontból, hogy a mesterségbeli faktorról megelégedhetünk „hasznossági” funkciót (objektív elem) egyesítik a művészet által képviselt „szépség” jelenséggel (szubjektív elem).³⁰⁵

A művészet szabadsága tartalmi elemei általánosságban megegyező alapjogi védelmet biztosítanak valamennyi jogalany, azaz művész számára. Emellett azonban a művészi kifejezések sokszínűsége miatt felrajzolhatóak olyan konstrukciók is, amelyekben – az adott művészeti ág sajátosságai végett – mutatódik a generáldefiníció. Az egyik esetben valamely részszabadság az általánoshoz képest hangsúlyosabban kerül előtérbe, de olyan tulajdonságok is kiemeltelődnek, amelyeknél más alapvető jog mögöttes oltalma gyakorol hatást a művészet szabadságának normaterületére.

³⁰³ Ld. a Hősök tere Budapesten

³⁰⁴ Mintaként szolgálhatnak erre a római vízvezetékek, az aquaeductus pompás építményeinek sorsa: gyakorlati funkciójukat átvette a csatornázás és a víztorny – ezért „csupán” szobrászati rémeknek minősülnek. Aradi: i. m. 58.

³⁰⁵ A művészi jellegüknek a meglétét igazolja egyrészt az MMA struktúrája, amely külön nevesített tagozatokat állított fel e két művészi formának; másrészt a felsőoktatás keretében is külön képzésként jelennek meg.

Hatodik fejezet

A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK KORLÁTOZÁSA

Az alapjogok garantálásának nem lehet az a következménye, hogy az egyén jogosultsága korlátlan legyen. Az alapvető jog állam általi biztosítása tehát sohasem vezethet valamely konkrét jog individuális védelmi területének abszolút érintetlenségéhez.³⁰⁶ Éppen ezért az alapvető jogok érvényesülésének egyik nélkülözhetetlen feltétele a korlátozás lehetőségének, kritériumainak és határainak egzakt meghatározása.³⁰⁷ Az alapjog-korlátozás emellett az alapvető jog normaterületének meghatározásában is fontos szerepet játszik: a korlátozás végső határa ugyanis közvetett módon körülrajzolja az adott norma tartalmi hatókörét – konkretizálva ezzel az alapjog lényeges tartalmának kontúrait. Ebből adódóan az alapjog-korlátozás önmagában nem vizsgálható, csakis adott alapvető jog tárgyával és tartalmával együtt.³⁰⁸

Ahhoz, hogy a művészet szabadságának *tényleges* tartalmát meghatározzuk, illetve az alapjog érvényesülését optimalizálhassuk, a szabadságjoghoz kapcsolódó korlátozási standardok nevesítése és elemzése szükséges.

I. EXKURZUS: ALAPJOG-KORLÁTOZÁS, ALAPJOGI KOLLÍZIÓ ÉS ALAPJOGSÉRTÉS

Az állami beavatkozáshoz kapcsolódó fogalmak együttesen az *alapjogi dogmatika sajátos triászát* alkotják. A következőkben e három intézmény – ti. az alapjog-korlátozás, az alapjogi kollízió és az alapjogsértés – definíciójának, különbözőségeinek, valamint egymáshoz való viszonyának meghatározására törekszem. Az alkotmányelméleti rendszerezést követően erre a vázra építem fel a művészet szabadsága korlátozásának részletszabályait.

³⁰⁶ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 452.

³⁰⁷ Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 54.

³⁰⁸ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 452.

1. Az alapjog-korlátozás³⁰⁹

Az alapvető jogokkal összefüggésben mindenekelőtt tisztázandó a *beavatkozás fogalma*. Az alapjogba való beavatkozás akkor áll fenn, ha az egyénnek az alapjog védelmi területére eső magatartását megnehezítik, illetve lehetetlenné teszik, vagy ha a normaterületen korlátozó hatást gyakorolnak, és ezzel az alapjog lényeges tartalmát csökkentik, vagy csorbítják. Röviden: *a közhatalomtól származó, az alapjoggal ellentétés aktus*. Ez a definíció a fundamentuma mindhárom intézménynek. *A beavatkozás minőségétől függ, hogy az alapjog-korlátozást vagy alapjogsértést fog-e eredményezni.*

Alapjog-korlátozás alatt az államhatalomnak az alkotmányban szereplő felhatalmazását értjük, amely a védelmi területből adódó alapvető jog garantálásának a korlátozására, vagyis az alapjogba való állami beavatkozásra irányul. Az *alapjogok korlátozására kizárólag az állam jogosult*. E körben konkretizálni szükséges a korlátozás formáit. Egyrészt maga az alkotmány meghatározhatja adott alapjog korlátait – ez esetben alkotmányozó hatalom által legitimizált és az alaptörvényben konstituált beavatkozásról beszélhetünk. Másrészt az alapjog-korlátozásra irányuló felhatalmazás származhat a törvényhozástól is: ezzel az alapvető jog gyakorlása más érdekre és jogi értékre tekintettel korlátozható. Harmadrészt az alkotmánybíráskodást végző szerv is jogosult az alapvető jogok normaterületének csökkentésére, szűkítésére.³¹⁰

Az alapjog-korlátozás fogalmának kulcseleme annak mértéke: azaz a beavatkozás határának kijelölése. Ezt a korlátozás korlátozásaként szokás említeni. Általános követelményként rögzíthető, hogy az alapvető jog korlátozása nem vezethet a jog kiüresítéséhez, illetve lényeges tartalmának csorbításához. Emellett a korlátozásnak alkotmányos elv, cél, alapjog, valamint más alkotmányi érték érvényesítése szolgálatában elengedhetetlennek, vagyis feltétlenül szükségesnek, alkalmasnak és arányosnak kell lennie.³¹¹

³⁰⁹ Részletesen ld. Hillgruber, Christian: Grundrechtsschranken. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre. Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011, 1033-1074.; Bumke, Christian: *Der Grundrechtsvorbehalt – Untersuchungen über die Begrenzung und Ausgestaltung der Grundrechte*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1998

³¹⁰ Petrétai: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. 455–457.

³¹¹ Ádám: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. 55.

Emellett utalok arra, hogy az alapjog-korlátozás sohasem önmagában álló beavatkozás: minden esetben összehasonlítás eredménye. Azaz adott alapjogot mindig valamely más alkotmányi értékkel szemben korlátoz az állam. Ez utóbbi a korlátozásnak *ultima ratio* jelleget kölcsönöz: csak akkor alkotmányos, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el.

A korlátozás tehát csökkenti az alapjog védelmi hatását, és így egyrészt legitimálja az alapjogba való állami beavatkozást egyéb alkotmányos érték érdekében, másrészt szűkíti a jogosult igényeit.³¹²

2. Az alapjogi kollízió

Az alapjogok kollíziója, avagy ütközése a legtöbb esetben az állami beavatkozás indokaként szokott megjelenni. A kollízió fennállhat alapjogok, valamint adott alapjog és más alkotmányos érték között is. A kötet keretében csupán előbbire térek ki, amelynek definíciója: *két alapjog ütközése olyan módon, hogy az egyik érvényesítése/érvényesülése a másik rovására történhet csak meg*.³¹³ Ez szűk értelemben azt jelenti, hogy egy alapjog azonos korlátozási szinten akadályozza egy másik alapjog gyakorlását. Tágra szemlélve alapjogi kollíziónak minősül az is, ha az ütköző jogok nem azonos szinten szabályozottak, azaz a jogrend egyértelműen megmutatja valamelyik alapjog elsőbbségét.³¹⁴ Az alapjogi kollízió fogalmi feltétele, hogy az érintett alapjogok lényeges tartalmukban ütközzenek. Amennyiben ez a követelmény akár csak az egyik jog esetében nem valósul meg, ún. látszatkollízióról (*Scheinkollision*) beszélhetünk. Ekkor az alapjogok nem védett tartalmukban ütköznek, azaz eltérő alkotmányjogi pozíciók találkoznak.³¹⁵

Az alapjogi kollíziót és annak feloldási módszereit prioritási elvek határozzák meg, amely az adott állam alkotmányától függ. Az ütközés hatástalanításakor meghatározó szerepet az alkotmány értékrendszere, az alapjogok

³¹² Ádám: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. 54.

³¹³ Stern, Klaus: *Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Band I. Grundbegriffe und Grundlagen des Staatsrechts. Strukturprinzipien der Verfassung. München, C.H. Beck, 1984, 629.

³¹⁴ Kiss: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. 211–212.

³¹⁵ Stern: i. m. 629.

rangsora és korlátozási kritériumrendszere játszanak.³¹⁶ Az államnak tehát a valódi alapjogi kollíziók során cselekvési kötelessége éled fel, amennyiben az összeütközést valamilyen módon fel kell oldania. Ezt számos esetben az egyik alapjog arányos korlátozásával tudja csak elérni. Ezzel megteremtettük a kapcsolatot az alapjog-korlátozás és az alapjogi kollízió között. Utóbbi feloldása többnyire előbbi alkalmazásával lehetséges.

3. Az alapjogsértés

A jogsértő vagy jogellenes cselekedet a jogkövetés mellett az emberi magatartások másik nagy csoportja – ebből adódóan minden magatartás jogsértő, ha nem minősül jogszerűnek. A jogsértés definitíve minden esetben jogi normák konkrétan meghatározott tartalmával ellentétes magatartás.³¹⁷

Az alapjogsértés a jogellenes magatartásoknak az a köre, amely valamilyen alapjogi norma tartalmába (védelmi területébe) ütközik. Ezen a ponton vizsgálándóak a jogsértés alanya, tárgya és a jogsértés tényéhez kapcsolódó következmények, igények. Az alapjogi jogsértés alanyát az alapjogi jogviszony határozza meg. Az alapvető jogok normastruktúrája az állam számára tiltott területként jelenik meg, amelynek következtében kötelezetti pozícióba kerül – ezt a tartózkodást az egyén alanyi igényként követelheti a közhatalomtól. Ebből egyenesen következik, hogy az alapjogsértés alanya – főszabály szerint – az állam lesz. A jogsértés objektív kategória, így független a magatartás alanyának tudatállapotától. Emellett az alapjogsértésnél az elkövető tudati helyzete nincs hatással a jogkövetkezményre, azaz a szándékosság és gondatlanság fogalmai az állam oldalán alapjogi viszonyokban irrelevánsak. A jogsértés formája az alapvető jog körében kétféle lehet: egyrészt olyan állami beavatkozás, amely az adott alapjog védelmi területét alkotmányellenesen szűkíti; másrészt az alapvető jog lényeges tartalmát csorbitja. Az állam jogsértő beavatkozásának a tárgya értelemszerűen konkrétan meghatározott alapjog lesz. Ezzel összefüggésben megjegyzem, hogy fogalmilag csak olyan alapvető jog megsértése lehetséges, amelyet az állam az alkotmányban védendő alanyi jogként ismert el.

³¹⁶ Rüfner, Wolfgang: Grundrechtskonflikte. In: Strack, Christian (Hrsg.): Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, 454.

³¹⁷ Szilágyi: i. m. 328.

Végül az alapjogok jogellenes beavatkozásának következményeként az egyén – mint az alapjog alanya – a megsértett jog tartalmát bírói úton érvényesítheti az állammal szemben.³¹⁸

Mindezek alapján az alapjogi dogmatika triászának kapcsolata tehát sajátos rendszert alkot. Elsőként rögzítendő, hogy mindhárom fogalom az alapjogi jogviszony kötelezettjével, azaz az állam magatartásával van összefüggésben. Másodszor a három fogalom közül központi jelentősége az alapjog-korlátozásnak van. Emellett azonban a triász egyes elemeit sajátos kapcsolat fűzi össze, amelyet linearitás jellemez. Ez azt jelenti, hogy minden esetben az első kitapintható intézmény az alapjogi kollízió, a többi pedig csak ezt követően realizálódik. Ennek oka kettős. Egyrészt az alapjogi jogviszonyban való beavatkozás nem öncélú aktus, azt mindig megelőzi valamely indok. Ez az alapjogi kollízió kialakulása. Másrészt a három fogalom közül csupán az alapjog-korlátozás és az alapjogsértés minősül állami beavatkozásnak, az egyes jogok konfliktusa még nem – az csupán tényhelyzet. Ez azt eredményezi, hogy az egyes elemek között lineáris viszony áll fent: a korlátozás és a jogsértés mindig adott kollíziós helyzetre reagál. Harmadszor vizsgálándó, hogy az ütközés feloldása mikor minősül jogsértőnek, és mikor korlátozónak. Az alapjog-korlátozás a konfliktust kizárólag alkotmányosan oldja fel, ezzel ellentétben az alapjogsértés mindig alkotmányellenes módszert takar. Ebből adódik, hogy az az alapjog-korlátozás, amelyik túllépi az alkotmányosság határát, alapjogsértésnek fog minősülni.

Összegezve megállapítható, hogy az alapjogi kollízió feloldásának eredményeként legalább az egyik alapvető jog vagy korlátozódik, vagy sérül. Látzat-kollíziós helyzetben azonban nem állapítható meg alapjogsérelem, mivel az alapjogok nem is találkoznak egymással az eltérő alkotmányjogi pozíciók miatt. Végezetül hangsúlyozandó, hogy mindhárom fogalom pontos meghatározása – ti. alapjog-korlátozás, alapjogi kollízió és alapjogsértés – általánosan, absztrakció útján nem, kizárólag konkrét esetekben lehetséges.

³¹⁸ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 428.

II. A MŰVÉSZET SZABADSÁGA KORLÁTOZÁSÁNAK ALAPTÉTELEI

A művészet szabadsága korlátozásakor mindenképp két alaptételt szükséges rögzíteni, amely az állami beavatkozás terjedelmének általános határt szab.

Elsőként rögzítendő, hogy az alapjog-korlátozás az alanyi jogosultságok esetében lehetséges. Ez a megállapítás különösen jelentékeny a második generációs jogok körében; és így a művészet szabadságánál. *Ennek értelmében a művészet szabadsága szabadságjogként (Abwehrrecht)³¹⁹ igen, kulturális jogi elemeiben (Leistungsrecht) – jellegéből fakadóan – viszont nem korlátozható.* Ez az alapjogi jogviszony klasszikus felépítésére vezethető vissza; azaz a jogi norma elhárító jogként funkcionáló védelmi területére. Megfordítva, az állam oldaláról szemlélve ez a *status negativus* követelményeket jelenti.³²⁰ A kulturális jogi aspektus az egyénnek az állammal szembeni szolgáltatási igényét jelöli: az államnak az egyén szellemi és anyagi jólétének biztosítására irányuló felelősségén alapul.³²¹ Ezt azonban az egyén nem veheti alanyi jogként igénybe. Így nem is korlátozható a művészet *kulturális jogi oldala: E körben legfeljebb az állam mulasztása merülhet fel mint az alapjog tartalmát szűkítő helyzet, amely ha megállapítást nyer, alkotmányellenesnek minősül.*

Másodízben kiemelkedő jelentősége van a művészet szabadsága korlátozásakor annak, hogy az állami beavatkozás melyik részsabadságot érinti. Ahogy korábban részletesen kifejtettem, a szóban forgó szabadságjog három jogosultságra bontható, amelyek mindegyike eltérő alapjogi karakterrel rendelkezik. Az alkotófolyamat szabadsága az alapvető jog kreatív oldalaként fogható fel, amely a személyiség szabad kibontakozásának különös, egyedi esete (*Werkbereich*). Ez adja a művészet szabadságának mint önálló alapjognak a lényegét, és a véleménynyilvánítás szabadságához képesti *differentia specificáját*. Mindebből adódóan ez a részjogosultság az emberi méltósághoz való joggal szorosabb kapcsolatban áll, mint a többi szabadságjogi elem. A nyilvánosságra hozás szabadsága az alapjog kommunikációs megnyilvánulása (*Wirkbereich*), így a véleményssabadsághoz áll közelebb. Végül az Alaptör-

vény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmezéséből levezetett jogosultság, a mások művészi munkásságának megítélése sajátos jellemzőkkel rendelkezik: egyszerre tapasztalhatóak kommunikációs és részvételi jogi komponensek, míg a direkt művészeti ismertetőjegyek hiányoznak. Összességében ezek a megállapítások arra engednek következtetni, hogy a művészet szabadsága nem csak tartalmában sokszínű jogok komplexuma, de a korlátozásakor is. Az állami beavatkozás tehát eltérő standardok mentén valósul meg az egyes részsabadságok tekintetében. Ennek köszönhetően a korlátozás határát jogosultságokként külön-külön kell vizsgálni. *Ebből pedig indirekt módon következik, hogy a művészet szabadságának megszorítása az alapjog egységében nem elképzelhető: célszerűbb az egyes szabadságok korlátozásáról beszélni.*

III. A MŰVÉSZET SZABADSÁGA RÉSZJOGOSULTSÁGAINAK KORLÁTOZÁSA

A következőkben bemutatom a művészet szabadsága egyes jogosultságainak korlátozását. Ezzel kapcsolatban rögzítem: *azokra az esetekre szorítkozom, amikor a művészet szabadsága – pontosabban annak valamelyik komponense – másik alapvető joggal konkurrál.*³²² *Teszem mindezt azért, mert véleményem szerint minden más helyzetben – amikor tehát a szóban forgó valamelyik szabadságjog nem alapjoggal ütközik, hanem egyéb alkotmányos értékkel – csupán látszatkollízióról beszélhetünk, ugyanis nem azonos alkotmányjogi pozíciók találkoznak – ezáltal pedig a konfliktus könnyedén feloldható az Alaptörvény értékrendje alapján.*³²³ A részletes elemzés előtt kiemelem, hogy a vizsgált helyzetek nem foghatóak fel alapjogi kollíziókként, mivel nem az állam-egyén viszonyban vázolom őket: *azokat a szituációkat ismertetem, amelyekben egyes alapvető jogok normaterülete a művészet szabadsága valamely részjogosultságának védelmi térréumával érintkezik. Ezek alapjogi dimenziója így abban nyilvánul*

³¹⁹ Vö. Poscher, Ralf: *Grundrechte als Abwehrrechte*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2003

³²⁰ A *status positivus* karakter korlátozása fogalmilag kizárt, mivel az az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségének oldalát képezi.

³²¹ Petrétei: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. 447.

³²² Vö. Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: „Művészet – szabadság – humor – erkölcs”. *Magyar Művészet* 2015. 2. sz. 158–162.

³²³ Ld. még Hempel, Heinrich: *Die Freiheit der Kunst: Eine Darstellung des schweizerischen, deutschen und amerikanischen Recht*. (Zürcher Studien zum öffentlichen Recht.) Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag, 1991, 60–61.

meg, hogy az egyén követelheti az államtól az ütközés feloldását – amelynek a közhatalom közvetlenül, avagy közvetetten (pl. jogági eszközökkel) tesz eleget.

1. Az alkotófolyamat szabadságának korlátozása

A korábbiakban részletesen kifejtettem az alkotófolyamat szabadságának alapjogi jellegét. A szóban forgó jogosultság az emberi teremtképességgel azonosítható, így az az emberi méltósághoz való jog nevesített eleméhez, a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jogból ered. Ez a tény nem csupán az alapjog tartalmának konkretizálásakor nyújtott segítséget, hanem a korlátozhatóság terjedelmét is meghatározza. Emellett a művészet szabadságának korlátozása tárgyában releváns tétel, hogy azt privilegizált hely illeti meg a véleménynyilvánításhoz való jogon belül, hiszen bizonyos helyzetekben, ahol a véleményszabadság gyakorlása már nem megengedett, a művészi kifejezéseknek még mindig létjogosultságuk van. Egyes szerzők ebből vezették le, hogy a művészet szabadsága a kifejezési módok legszabadabb területe.³²⁴ Az ismertetett állásponttal a magam részéről csupán részben értek egyet, így azt pontosítanom, árnyalnom szükséges. Egyrészt elfogadom, hogy a művészet szabadságának markáns kommunikációs jogi karaktere van, amely a szabad véleménynyilvánításhoz való jogra vezethető vissza. Másrészt helyeslem azt a nézetet, hogy az elemzett alapjog tágabb körben érvényesül, mint a véleményszabadság. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a művészet szabadságának felépítése duális karakterű. Az alkotófolyamat szabadsága nem kommunikációs természetű, csupán a nyilvánosságra hozatalhoz való jog. Ennek következtében a citált nézet elnagyolt: helyesen csak külön a nyilvánosságra hozatal szabadságára érvényes a megállapítás. A szabad alkotómunka az emberi méltósághoz kapcsolódik, így annak korlátozása is ennek megfelelő standardokat kíván.

Az alkotómunka szabadságával számos alapvető jog konkurálhat, azonban valódi kollíziót csupán az emberi méltósághoz való jog személyiséget védő statikus oldala, valamint a tulajdonhoz való jog eredményez.

1.1. A személyiséget védő jogok

A művészi alkotómunka szabadsága elsődlegesen a személyhez fűződő jogokkal, különösen a magánszférával és a jó hírnév védelmével kerülhet ütközésbe.³²⁵ Utóbbi jog öltalmának jelentőségét igazolja, hogy azt a jogalkotó nem csupán alkotmányjogi, hanem büntetőjogi eszközökkel is védelmezi.³²⁶ A konkurráló normák az emberi méltóság személyiségvédő funkciójának megnyilvánulásai, és így az általános személyiségi jog egyes részjogosultságai.³²⁷ Ezek az értékek az emberi méltóság statikus oldalán megjelenő, nevesített alapvető jogoknak minősülnek. A művészet szabadságának az alkotófolyamatot biztosító funkciója az emberi méltósághoz való jog dinamikus, aktív aspektusának speciális formájaként értelmezhető. Az alapjogok ütközésének feloldása ebben a helyzetben szükségszerűen a személyiségi jogok javára történhet csak meg.³²⁸ Ennek indoka, hogy ezek a jogok az egyén belső szféráját részesítik védelemben (status negativus), amelynek hatálya a cselekvési autonómia általi beavatkozásra is kiterjed. A személyiség védelmének minden esetben – így a művészi kifejezéssel szemben is – előnyt kell élveznie.

1.2. A tulajdonhoz való jog

A tulajdon alapvető jogként való elismerésének funkciója fundamentális jelentőségű az egyén szempontjából. A tulajdon a személy materiális létének alapját jelenti, e nélkül ugyanis az individuum kiszolgáltatott lenne.³²⁹ Az alkotmányos tulajdonvédelem dogmatikai struktúrájának sajátosságánál kiemelendő, hogy a tulajdon tartalma alkotmányos szinten is – hasonlóan a magánjoghoz – elsősorban kizárólagossággal, azaz a külső behatásokkal

³²⁵ Zeller: i. m. 601.

³²⁶ Különösen ilyen a becsületsértés és rágalmazás bűncselekmények tényállása. Ld. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 226. és 227. §-ait.

³²⁷ Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és emberi méltósághoz való jog. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. III. kötet. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 1952–1953.

³²⁸ Schulze, Marcel: Verfassungsrechtliche und internationale Grundlagen. In: Ebling, Klaus – Schulze, Marcel (Hrsg.): Kunstrecht. München, C.H. Beck Verlag, 2012, 22–26.

³²⁹ Drinóczi Tímea: A tulajdonhoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Az alapvető jogok. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008, 494.

³²⁴ Zeller: i. m. 592.

szembeni védettség biztosításával és a tulajdon tárgyával való rendelkezés szabadságával határozható meg.³³⁰

A művészet szabadságának alkotómunkát garantáló jogosultsága a tulajdon alkotmányos védelmével valódi – nem feltétlenül alapjogi – kollízióba kerülhet,³³¹ így szükséges meghatározni a konfliktus feloldásának módszerét. A vizsgált szabadságjogi elem érvényesülése semmi esetben sem terjeszkedhet odáig, hogy más tulajdonába tartozó „dolgra” is kiterjedjen. A tulajdon minősége abból a szempontból irreleváns, hogy az állam vagy magánszemélyek (beleértve a jogi entitásokat is) tulajdonáról van szó: *a művésznak egyaránt tartózkodnia kell a köztulajdon vagy nemzeti vagyon, valamint a magánosok tulajdonának művészi felhasználásától.*

A művészi alkotófolyamat szabadságának korlátozása egyben meghatározta a részjogosultság határait is. A jogosultság terjedelmé és az állami beavatkozás találkozásához azonban a következő megjegyzést kell hozzáfűznöm. Rögzítendő, hogy *a hivatkozott alapjogok, amelyekkel szemben a szóban forgó szabadság háttérbe kényszerül „csupán” főszabály szerint tekinthetők az alkotómunka valódi konkurenciáinak.* Az érintett alapvető jogok birtokosainak magatartása ugyanis döntő szerepet tölt be az ütközés természetének minőségében. Amennyiben az ellentétes irányú alapjogok alanya az alkotó magatartását nem ítéli a magánszféráját sértőnek, avagy hozzájárul ahhoz, hogy a tulajdona a művészi tevékenység tárgya legyen, csak látszatkollízióról beszélhetünk. Ezzel pedig az alapjog-korlátozás – megfelelő indok hiányában – alkotmányos formában nem lehetséges.

2. Alapjog-korlátozás a nyilvánosságra hozatal szabadsága körében

Az alkotófolyamat szabadságánál már utaltam arra, hogy a nyilvánosságra hozatal joga eltérő alapjogi háttérre vezethető vissza. Utóbbi jogosultság kommunikációs jogi karaktere döntő befolyást gyakorol a részszabadság korláto-

zásának feltételeire és terjedelmére. Mivel a vizsgálandó jog funkciója a mű társadalmi megismerhetővé tétele, az alkotást is sajátos véleményként kezeli. Ebből következik, hogy *a szóban forgó szabadság, a véleménynyilvánításhoz való jog jellegzetességeit tudja magáénak, és így az állami beavatkozás is a véleményszabadság mércéje szerint, azzal megegyező módon választható fel.* Ezzel összefüggésben utalok az Alkotmánybíróság idevágó megállapítására:

[A] nemzeti jelképeket illető negatív tartalmú vélemények, a jelképek története, értéke, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása, értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.³³²

A *ratio decidendi* két elemét emelem ki: egyrészt a mondat első felének aktív cselekvését megjelölő „hangoztatás” és „kifejezésre juttatás” szóösszetételeket; másrészt a testület által levont következtetést, rendelkezést. Előbbi igazolja a korábbi elemzésemet, valamint a szóban forgó részszabadsághoz kapcsolt hipotézisemét: a művészet szabadságának csupán a kommunikációs aspektusairól értekezik az Alkotmánybíróság. Utóbbi rögzíti, hogy a művészi kifejezések „hangoztatása” – azaz a nyilvánosság elé táráshoz való jog lényege – a véleménynyilvánítás alapjogának része. Ez a megállapítás leegyszerűsítő, azonban implicit utal a vonatkozó művészi jogosultság korlátozhatóságára. Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár a művészet szabadságát – annak *differentia specificájából*, a szabad alkotómunkából adódóan helyesen – az Alaptörvény külön cikkben és önálló alapjogként szabályozza, a nyilvánosságra hozás szabadságának korlátozásáról nem rendelkezik, vagyis annak határai megegyeznek a kommunikációs „anyajogként” értelmezett véleményszabadságéval.

Ebből adódóan – egy részbeni, de annál lényegesebb korrekció mellett – egyetértek Koltay álláspontjával, miszerint *a művészi vélemények nem lehetnek mentesek a véleménynyilvánítás szabadságának általános korlátozásaitól.*³³³

³³⁰ Menyhárd: i. m. 25.

³³¹ Ennek tipikus példája, amikor a művészet szabadságának alanya (művész) más tulajdonába tartozó dolgot von be az művészi alkotófolyamatba.

³³² 13/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 61.

³³³ Koltay: A szólásszabadság alapvonalai... 188.

A tételt pedig azzal pontosítom; hogy az nem a művészet szabadságára, azaz az alapjog egészére, hanem csupán a nyilvánosságra hozás szabadságára igaz. Ennek indokát a szabad alkotófolyamat elemzésénél már részletesen kifejtettem: a nyilvánosságra hozás jogával ellentétben az alkotómunka során nincs olyan produktum, amely kész és nyilvános véleményként kezelhető lenne; így a szólás szabadságának korlátozási módszerei sem alkalmazhatóak az alapjognak arra az elemére. A nyilvánosságra hozás és a véleménynyilvánítás jogának individuális funkciója viszont megegyezik. Alapjogi normaként azt biztosítják, hogy mindenki szabadon nyilváníthassa ki véleményét.³³⁴ A nyilvánosságnak van kiemelt jelentősége, nem a kifejezés tárgyának – azaz annak, hogy az vélemény, értékítélet vagy műalkotás-e. Ez pedig azt eredményezi, hogy a mű nyilvánosságra hozásának korlátai általánosságban korrelálnak a vélemény-szabadság alaptörvényben rögzített határaival. A jogosultság gyakorlása nem irányulhat más egyén emberi méltóságának, avagy a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.³³⁵

A művészi alkotások nyilvánosságra hozása szabadságának terjedelme a jogalkotás és a joggyakorlat tendenciái alapján semmivel sem tágabb, mint a véleménynyilvánítás szabadságáé. A vonatkozó bírósági eljárásokban az alapjog határait a vélemény-szabadsággal kapcsolatban kialakult elvek és szabályok szerint húzzák meg. A művészi kifejezőmód kétségtelenül rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek a döntést befolyásolhatják, azonban ez a nyilvános kommunikációs térben „csupán” sajátos véleményként kezelendő – mint ahogy a véleménynyilvánítás jogának más egyedi, nem-művészi formái egyaránt megkülönböztethetők.³³⁶ A művészet szabadsága nem biztosít eleve szélesebb védelmet a vélemény-szabadságnál: míg az alkotómunka tekintetében eltérő és így tágabb, addig a nyilvánosság elé tárás jogánál a szólásszabadsággal megegyező oltalom állapítható meg.³³⁷

³³⁴ Koltay András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánossága. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 2278.

³³⁵ Ld. Alaptörvény IX. cikk (4)-(5) bek.

³³⁶ Koltay András: A művészet szabadsága, a nem létező alapjog. In: Csepőrány Zsolt (szerk.): *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. (Fundamenta Profunda 1.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2016, 45.

³³⁷ Vö. Kairys, David: Freedom of Speech. In: Kairys, David (ed): *The Politics of Law: a progressive critique.* New York, Pantheon, 1982

3. Korlátozhatatlan elem:

más művészi munkásságának megítélése³³⁸

A művészet szabadságának sajátos kiegészítő eleme az a döntési jogosultság, amely alapján az alapjog alanyai más művészi tevékenységének, produktumának kvalitását megítélhetik. A jogosultság ugyanúgy szabadságjogi karakterű, mint az alkotófolyamat és a nyilvánosságra hozatal joga, a kettő közül azonban a művészek másodlagos joga inkább a nyilvánosság elé tárással mutat közelebbi kapcsolatot. Ennek oka abban jelölhető meg, hogy mindkét komponens kommunikációs jellegű ismérvek köré épül.

Ebből adódóan kézenfekvőnek tűnne a kiegészítő jogosultság korlátozásának tesztjét a nyilvánosságra hozás szabadságának megszorításához kötni. Ez azt jelentené, hogy a szóban forgó aspektus egyaránt a véleménynyilvánítás joga szerint lenne korlátozható. Ez a megoldás azonban félrevezető, és így helytelen volna. Az alapjogokba történő állami beavatkozás vizsgálata előtt szükséges ugyanis tisztázni, illetve ismételten feleleveníteni az állam és a művészet viszonyát.

Korábban már részletesen kifejtettem, így ehelyütt csupán röviden utalok a szóban forgó reláció lényegére. A művészet az államtól (közhatalomtól) – és így a jogtól egyaránt – semlegességet követel meg. Ennek oka abban keresendő, hogy a művészet mind az individuális, mind pedig a társadalmi szférának olyan sajátos eleme, amelynek egzakt definiálására az államnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs. Ezért rendelkezik az Alaptörvény az állam tudományos semlegességéről, amely analógia útján a művészetre is szükségszerűen alkalmazandó. A más alkotó produktuma művészi minősége megítélésének mint az alapjog részsabadságának korlátozásakor ez az alkotmányos és jogállami érték nem hagyható figyelmen kívül. Olyannyira nem, hogy az állami beavatkozás mértékét más alapvető jog beemelésének kategorikus elutasítása mellett kizárólag ebből a tételből lehet levezetni.

Az állam a művészeti semlegességéből adódóan a művészi kvalitás megítélésének – alkotmányjogi értelemben – konstitutív jogát átruházta a művészeti élet szereplőire. A döntésük közvetlenül alapjogi cselekvőképességet generáló hatással rendelkezik. Ez pedig azt jelenti, hogy a művészi érték megítélése ki-

³³⁸ Vö. Lenz, Sebastian: *Vorbehaltlose Freiheitsrechte.* Tübingen, Mohr Siebeck, 2006

zárólag a szakma mérlegelésén múlik. Ebben a döntési folyamatba való állami beavatkozás felveti a művészeti semlegesség követelményének megsértését. Az alapvető jogba történő állami beavatkozás minden esetben lényeges mozzanatnak, aktusnak minősül, amely az adott norma védelmi területét szűkíti. *A vizsgált esetben ez a beavatkozás olyan szinten korlátozná a művészet szabadságának – konkrétan a harmadik jogosultság – tartalmát, hogy azzal kiüresítené azt.* Nem mehetünk el amellett, amit az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének első fordulata rögzít: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni”. Ennek művészeti megfelelője a következő lehetne: a művészet lényegének kérdésében az állam nem jogosult dönteni. Az alkotmányban deklarált tilalom nem teszi lehetővé, hogy a másodlagos szabadsági elemet az állam korlátozza. A tartózkodó magatartás elhagyásával az állam éppen azt a közjogi alakító erőt korlátozná, amelyet teljes egészében a művészekre ruházott át alkotmányjogi szinten. Ilyen esetben a közhatalom állást foglalna művészeti kérdésekben, amely véleménye lényeges pontokon ütközhet a művészeti élet gyakorlóinak nézeteivel – ezzel feloldhatatlan konfliktusokat idézve elő, a művészetre vonatkozóan pedig beláthatatlan veszélyeknek nyitna kaput. *Az állami beavatkozás tehát nem rendelkezik alkotmányos indokkal, így az alaptörvény-ellenesnek, az alany oldaláról tekintve pedig alapjogsértőnek minősül.* Megjegyzendő, hogy a szabadság gyakorlásának biztosítására létrehozott infrastruktúra – vagyis a művészeti intézmények (pl. Magyar Művészeti Akadémia, felsőoktatási intézmények, színházak stb.) – fenntartása az alapjog nem alanyi, hanem tárgyi oldalán értelmezendő: az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége körében. Ebből adódóan ezeknek a jelenléte nem korlátozza a művészet szabadságának részelemét, hanem épp ellenkezőleg: keretet biztosít a művészi érték elbírálására.

Mindezekből következik, hogy a művészet szabadságának járulékos eleme, a más alkotó művészi munkásságának megítélése korlátozhatatlan alanyi jog, mivel bárminemű közhatalmi beavatkozás sértene az állam művészeti semlegességének alkotmányos és jogállami értékét.

Hetedik fejezet

A MŰVÉSZETI ÉLET SZABADSÁGÁNAK ÁLLAMI GARANCIARENDSZERE

I. AZ ÁLLAMI GARANCIARENDSZER FUNDAMENTUMA

A művészettel összefüggő állami intézményrendszer két alapvető tételre épül: egyrészt a kulturális jogok funkciójára, másrészt a közhatalomnak az alapjogokkal kapcsolatos objektív intézményvédelmi kötelezettségére.

A kulturális jogok az egyénnek az állammal szemben fennálló szolgáltatási igényeit jelentik, amelyek a közhatalmat anyagi és szellemi jólét biztosítására kötelezik.³³⁹ Ahogy korábban kifejtettem, a művészet szabadságának normastruktúrájában megtalálhatóak kulturális jogi elemek is,³⁴⁰ így fontos meghatározni a két karakter – ti. a szabadságjogi és a kulturális jogi aspektus – kapcsolatát. A művészet alapjogi olvasatának lényege az alkotótevékenység szabadságát jelenti, így az alapvető jog felépítésének – és így valamennyi karakterének – is ezt a célt kell szolgálnia. A kulturális jogi oldal ezért másodlagos jellegű ismérve a művészeti élet szabadságának, mivel az közvetetten fűződik a művészi alkotótevékenységhez. Ebből a kulturális jogi aspektus funkcióját a következőképpen határozhatjuk meg: a művészet szabadságjogi elemének intézményes biztosítását követeli az államtól. Közelebbről tehát a művészi alkotás legteljesebb, azaz intézményes érvényesülését célozza.

Az állami garanciarendszer másik pillére a művészet szabadságához kapcsolódó objektív intézményvédelmi kötelezettség. Az alapjogok az egyén számára jogosultságként írhatóak le, míg az államot kötelezik. Ez a reláció jelenik meg a szóban forgó fundamentumban is: ha a művészettel összefüggő alkotmányjogi garanciarendszert kívánjuk megragadni, akkor az állam nevesített

³³⁹ Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 447.

³⁴⁰ Zeller: i. m. 595.

kötelezettségeit kell számba venni. Ez a bírói jogvédelem biztosításán túl, a kulturális aspektusból merítve, sajátos intézményi háló létrehozását követeli meg a közhatalomtól mint az objektív alapjogvédelem címzettjétől.

Mindezekből következik, hogy a művészet állami garanciarendszerét az alanyi oldalhoz kapcsolódó objektív intézményvédelem körében teljesítendő feladatok körvonalazzák, amely sajátos alkotmányjogi intézmények szisztémáját eredményezi, ahol a rendszer valamennyi elemének a szabadságjogi aspektus kiteljesítése a funkciója.

II. AZ ÁLLAM SZEREPE A MŰVÉSZETI ÉLETBEN

A művészeti élettel összefüggő állami (aktív) szerepvállalást az alkotmányjogi dogmatika és az alkotmányozó egyaránt objektív intézményvédelmi kötelezettségként – tehát a művészet mint elvont jogintézmény védelme – rögzíti.³⁴¹

A művészet szabadsága tekintetében az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége körébe tartozik a művészeti intézmények (például művészi díjak, művészi felsőoktatási intézmények és a Magyar Művészeti Akadémia) létrehozása, a művészeti alkotótevékenység támogatása állami finanszírozás útján,³⁴² valamint biztosítania kell a művésszé válás lehetőségeit is.³⁴³ Ez az általános meghatározás indirekt módon magában foglalja a művészi alkotómunka kiteljesedéséhez szükséges infrastrukturális háttér biztosítását.³⁴⁴

A vázolt állami garanciarendszer legfontosabb eleme a művészet alapjogának védelmét ellátó institutionális rendszer.³⁴⁵ Ez alatt olyan jellegzetes entitásokat értek, amelyek a magyar közjogi intézményrendszer sajátos, funkcionálisan művészeti csoportját képezik. Tekintve, hogy a hazai művészeti élet állami biztosítékai döntően ezekre az intézményekre épülnek, az elemzés során az ezekhez „csupán” áttételesen kapcsolódó közhatalmi szerepekre nem

³⁴¹ Zeller: i. m. 600.

³⁴² Vö. Kucsera Tamás Gergely: „A hazai felsőoktatás – ezen belül a művészeti főiskolai és egyetemi képzés – finanszírozásáról”, *Magyar Művészet* 2015. 1. sz. 38–49.

³⁴³ Uo.

³⁴⁴ Vö. Geißler, Birgit: *Staatliche Kunstförderung nach Grundgesetz und Recht der EG. Schriften zum Öffentlichen Recht, Band 672*, Berlin, Duncker & Humblot, 1995, 28–34.

³⁴⁵ Vö. Cseporán Zolt – Kocsis Miklós: „A kulturális igazgatás aktualitásai Magyarországon”, *Új Magyar Közigazgatás* 2014. 7. sz. 21–28.

térek ki. Ez az állami kitüntetések és a művészet-finanszírozás témaköreit érinti, amelyek részben intézményes aspektusokkal rendelkeznek, ám márkánsan a kormányzati kultúrpolitikától függő folyamatokként írhatók le.³⁴⁶

III. A MŰVÉSZETI INTÉZMÉNYEK RŐL

Ahogy korábban vázoltam, a joggyakorlás szempontjából fontos tétel, hogy művészi alkotótevékenység végezhető mind intézményi keretek között, mind azon kívül. Garanciális szabály azonban, hogy a művészet szabadsága mint alapjog egyik esetben sem csorbulhat az egyén szintjén.

Ez a megállapítás az ún. művészeti intézmények alkotmányjogi elismerésében jelenik meg, amelyek a művészet szabadságának tárgyi oldalán értelmezhetők.³⁴⁷ Ám ezzel a lépéssel csupán egy funkció és kompetencia nélküli fogalmat vezettünk be a jogrendbe. Szükséges tehát közjogi értelemben meghatározni az új entitás rendeltetését, és az ahhoz kapcsolódó jogi eszközöket. Elsőként el kell helyezni ezeket az intézményeket a közigazgatás rendszerében, amely a funkcióból levezetett, a többi szervhez való viszony körülírásában jelenik meg. A meghatározás kulcsa az önállóság, illetve a függőség vagy melérendeltség relációja. Ennek következtében rögzíteni szükséges azt, hogy megkülönböztetendő alkotmányjogi értelemben az államtól független, ún. önálló, és a nem önálló művészeti intézmény.

Az önállóság igazolása az autonómia és az önkormányzatiság kérdésével függ össze. Az autonómia valamely közösség önrendelkezési joga, minden idegen, külső hatalomtól (államtól) való függetlensége. Vizsgálандó tehát ennek az önállóságnak eredete, funkciója és terjedelme.³⁴⁸

Az autonómia eredetének vizsgálatakor két irányzat különböztethető meg: az originális (eredeti) és a derivatív (származékos) önállóság. Míg az előbbi

³⁴⁶ Az állam által adományozott művészeti díjak kapcsán jól jelzi ezt a hatályos jogi szabályozásnak az a vonása, hogy valamennyi kitüntetés – szakmai-állami értékrendjüktől függetlenül – esetében a Kormány közvetlen vagy közvetett döntési jogkörrel rendelkezik.

³⁴⁷ Rüfner, Wolfgang: *Grundrechtsadressaten*. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre*, Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011, 796–797.

³⁴⁸ Részletesen ld. Gergely Jenő: Az autonómiáról általában. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2005.

elmélet szerint az önkormányzatiság a közösséget eredendően megilleti; addig utóbbi esetben az autonómia csak akkor és annyiban létezik, amennyiben az állam a saját hatalmából valamennyit átruház.³⁴⁹ A művészeti entitások önállósága az alapvető jog – ti. a művészet szabadsága – jogosultjai által átruházott jogösszességgént írható le. Az autonómia fundamentuma tehát az egyének szabadságjogából ered; közvetetten. Ez az alkotmányos jogállam kereteiben ugyanis az alapjogok elismeréséhez és biztosításához mint a jogállamiság értéktartalmú eleméhez kapcsolódik. A jogállam léte a modern államokban elválaszthatatlan az alapvető jogok érvényesülésétől.³⁵⁰ Az alapvető jogokat minden esetben a tárgyi jog alapozza meg, így ezek a jogosultságok az állam által az alkotmányban az egyénnek elismert és garantált alanyi jogai.³⁵¹ Ez azt jelenti, hogy az egyének jogait az állam biztosítja (derivatív szubjektív autonómia), így az alanyok részéről az alapjogukból eredő autonómia szükségszerűen származékos, sajátos értelemben vett másodlagos, derivatív önállóság. Ez alapján a művészeti intézmények autonómiája az entitást alkotó egyének önkéntesen átruházott részjogosultságaiból álló művészeti öngazgatás.³⁵²

A művészeti intézmények autonómiájának funkciója a művészet szabadsága érvényesülésének intézményi biztosítása, mivel az érintett alanyi körök autonómiája az intézményi autonómia kereteiben gyakorta jobban is érvényesíthető.³⁵³

A művészeti intézmények öngazgatásának terjedelme jogi státuszuktól függően eltérő lehet. Az autonómia legáltalánosabb értelemben az önszabályozás jogát jelenti, tágabb értelemben azonban magában foglalja az önszabályozáson túl a végrehajtási, gazdálkodási és belső jogszolgáltatási önállóságot is.³⁵⁴ Ebből kifolyólag a terjedelmének vizsgálata előtt utalni szükséges annak részaspektusaira. Az autonómia mint feladat- és hatáskörök sérthetetlenisége kifejeződik egyrészt a szervezeti függetlenségben, másrészt a rendelkezési önállóságban, harmadrészt az igazgatási szabadságban, valamint negyedrészt

a gazdasági-pénzügyi öngazgatásban.³⁵⁵ Ezeknek érvényesülése adja az intézménynek az állami beavatkozástól való függetlenségét, illetve pontosabban: annak mértékét. A művészeti intézmények autonómiájának terjedelme – azaz az egyes komponensek megléte – az állam diszkrecionális döntésén múlik, ami konkrét formában, az adott művészeti intézmény jogállásához kötődik.

Mindezek alapján a művészeti intézmények fogalma alá azokat az autonómiával (önkormányzatisággal) rendelkező intézményeket sorolom, amelyek a művészi tevékenységhez érdemben kapcsolódnak.³⁵⁶ Ezek a művészeti intézmények szűk értelemben a Magyar Művészeti Akadémiával, a művészeti profillal rendelkező felsőoktatási intézményekkel azonosak, tág értelemben pedig minden más, erre alkalmas intézményt magukban foglalnak – de különösen előadó-művészeti szervezeteket (pl. színházakat),³⁵⁷ galériákat, koncerttermeket stb.³⁵⁸ A művészeti intézmények autonómiája szempontjából azonban szükségszerű követelmény, hogy az az állam által garantált önkormányzati jogokként értelmezhető legyen – ennek hiányában ugyanis (köz)jogi szempontból nem igazolható az intézmény önállósága. Ez jogalkotási szempontból az entitások újabb csoportosításához vezet: e szerint megkülönböztethető alkotmányban konstituált és törvényben rögzített művészeti intézmény. Mindkét fajta jogi személy alkotmányjogi kategóriának minősül azzal, hogy az Alaptörvényben deklarált intézmények jogállás és a közfeladatok minősége szerint hierarchiában a törvényi entitások felett helyezkednek el.

Az alapjogi jogalanyiség körében fontos megjegyezni, hogy magát a művészeti intézményt nem illeti meg a művészet szabadsága, csak a derivatív jellegű művészeti öngazgatáshoz való jog: előbbi ugyanis kizárólag az egyénnek mint a művészi tevékenységet végzőnek a joga.

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségéből adódóan a művészeti intézmény funkciója három részre osztható: egyrészt institutionális keret biztosítása az egyének (művészek) szabad alkotófolyamatához, másrészt a művészé válás jogi lehetőségének garantálása, harmadrészt pedig a művészi alkotások

³⁴⁹ Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 61.

³⁵⁰ Vö. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 147–148.

³⁵¹ Uo. 428–429.

³⁵² Cseporán – Kocsis: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. 6.

³⁵³ Vö. a tudomány és az intézmény autonómiája közti különbség. Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96.

³⁵⁴ Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 70.

³⁵⁵ Petrétei József: „Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról”. Jura 1995. 2. sz. 7.

³⁵⁶ Vö. Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96.

³⁵⁷ Ld. az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény 3. §-át.

³⁵⁸ Ezek lehetnek államilag létrehozott vagy (a magánintézetek esetében) támogatott intézmények. Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 33.

nyilvánossághoz közvetítése. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem valamennyi intézmény rendelkezik mindhárom funkcióval, hanem profiljukból adódóan csak azok egy részére fókuszálnak.

Végezetül rögzítendő, hogy a művészeti intézmények öngazgatása nem hasonlítható a helyi vagy területi önkormányzatokéhoz, mivel utóbbiakkal ellentétben az előbbi intézmények nem látnak el klasszikus értelemben vett államigazgatási feladatokat, ezért autonómiájuk forrásának és terjedelmének is szükségszerűen másként kell alakulnia.³⁵⁹

IV. A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEÉMIA³⁶⁰

1. Az MMA jogállása: alkotmányos köztestület

A köztestületet mint szervtípust a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (korábbi Ptk.)³⁶¹ 1993. évi módosítása³⁶² hozta vissza a magyar jogrendszerbe.³⁶³ A módosítás célja az volt, hogy egyes, közfeladatokat ellátó szervezetek polgári jogi jogalanyiságát megalapozza. A szabályozás csak a legalapvetőbb fogalmi jegyek és szervezeti jogi (ún. statutumszabályok) meghatározására törekedett, minden mást a köztestületet létrehozó „különös” szabályozás vagy a köztestületekre vonatkozó pénzügyi szabályozás tárgykörébe utal.³⁶⁴

A köz- és magánjogi elemek keveredése a köztestületek vonatkozásában azok rendeltetésére vezethető vissza: a köztestület meghatározó tulajdonsága

³⁵⁹ Kiss László alkotmánybíró a 41/2007. (X. 27.) AB határozathoz fűzött különvéleményében leszögezi, hogy „cezurát kell vonni a területi és az intézményi önkormányzatok (autonómiák) között”. Ugyanakkor azt is állítja, hogy „vannak olyan követelmények, amelyek az önkormányzatok minden típusára egyaránt vonatkoznak. (Pl. ilyenek egyes szervezetalakítási, finanszírozási kérdések.) Ezek tekintetében pedig lényeges megkülönböztetés nem tehető. Ebben a sávban (az autonómiák alapvető garanciái tekintetében) tehát lényegi megegyezésnek kell fennállnia.”

³⁶⁰ Részletesen ld. Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – A Magyar Művészet Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013, 9–28.

³⁶¹ A hatályos Ptk. (2013. évi V. törvény) a köztestületekre vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz.

³⁶² A Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény.

³⁶³ A módosítás a köztestület mellett a közalapítványt és a közhasznú társaságot is a kódexbe emelte.

³⁶⁴ Fazekas Marianna: *A köztestületek szabályozásának egyes kérdései*. Budapest, Rejtjel, 2008, 14.

a kettős, egyszerre civil és állami minőség, ami közvetítői szerepét hangsúlyozza az állam szervei és a civil társadalom között.³⁶⁵ Bár a köztestület nem állami szerv, de állami felhatalmazás alapján bizonyos közhatalmi jogokat is gyakorló, közérdekű feladatokat végző, közcélú intézmény.³⁶⁶ Azáltal pedig, hogy a köztestületek törvényi felhatalmazás alapján szabályozzák belső szervezetüket és működési rendjüket, valamint tagjaik bizonyos tevékenységét, közvetve a kívülálló polgárokat és szervezeteket is érintő jelentős jogi normákat alkotnak – amik olyan újszerű jogréteget alkotnak, amelyek a magyar jogrendszer jellegzetes posztmodern megnyilvánulásai közé sorolhatók.³⁶⁷ Ebből adódóan a közjogi jogi személyek jogállását – és így a köztestületét is – alapvetően a jogi személy államhoz való viszonyának nagyobb intenzitása határozza meg, mivel közjogi jogi személyként önállóan látnak el olyan feladatokat, amelyeket az adott közjogi jogi személy hiányában maga az állam látna el.³⁶⁸ Az Alkotmánybíróság szerint „törvény közjogi közfeladat ellátására, közérdekű tevékenység folytatására alkotmányosan indokolt módon hozhat létre köztestületet, szakmai kamarát és írhatja elő a kötelező köztestületi tagságot. A köztestületként létrehozott szervezet nem az egyesülési szabadság alapján alapított szervezet [...]”³⁶⁹

Mindezek alapján megállapítható, hogy a köztestületek önkormányzattal és közjogi jogi személyiséggel rendelkező, közigazgatási hatásköröket gyakorló atipikus közigazgatási szervek, amelyek esetén a közhatalom gyakorlásához ugyanúgy demokratikus legitimációt kíván meg az Alaptörvény, mint az államigazgatási vagy helyi önkormányzati szervek esetén.³⁷⁰

A Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény (a továbbiakban: MMA tv.) 1. § (1) bekezdése rögzíti, hogy az MMA köztestületi formában látja el feladatait, amely az államnak az európai akadémiai eszméhez való

³⁶⁵ Fazekas Marianna: Új határok a köztestületek köz- és magánjogi szabályozásában. In: Csefkó Ferenc (szerk.): *Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2008, 175.

³⁶⁶ Ádám: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. 162.

³⁶⁷ Ádám: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. 163.

³⁶⁸ Patyi András: „Egyes önkormányzati alapjogok viszonylagossága”. *Magyar Közigazgatás* 1998. 9. sz. 525. 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994, 127, 129

³⁷⁰ Patyi András – Varga Zs. András: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013, 331.

deklarált programszerű visszatérése.³⁷¹ Ez alapján az MMA alkotmányban konstituált, művészeti és kulturális közfeladatokat ellátó köztestület.

2. Az MMA függetlensége

Elsőként rögzítendő, hogy az MMA függetlenségének kérdése – igazodva az alkotmányjogi keretekhez – a köztestület és az állam, vagyis a közhatalmat gyakorló szervek relációjában vizsgálándó. A függetlenség óhatatlanul összekapcsolódik az autonómia fogalmával. Az autonómia mint sajátos, szervezeti értelemben vett önállóság jelentéstartalma valamely intézménynek, közösségnek az a joga, hogy belső ügyeit más hatóságtól többé-kevésbé függetlenül, saját rendtartása szerint – választott vezetői útján – maga intézi. Kiinduló tételként megállapítható, hogy *sem az alkotmányozó, sem a jogalkotó expressis verbis nem deklarálja az MMA függetlenségét, azonban az az állam művészeti semlegességének alkotmányos értékéből, a kulturális jogalkotás 2010 és 2018 közötti decentralizációs tendenciájából, valamint a köztestületi jogállásból egyértelműen levezethető.*

A művészeti semlegességének elve alapján az állam nem rendelkezik olyan kompetenciával, amely a művészettel összefüggő érdemi döntésekben öltene testet. Ez a tétel a művészet szabadságának „intézményes” formájára is feltétlenül alkalmazandó. Az állam művészeti semlegességének konkretizálásakor az Alkotmánybíróságnak az állam és az egyház szétválasztása tárgyában kialakított koncepciója az irányadó.

Az elválasztás elvéből az következik, hogy az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében.³⁷²

Az idézett nézet a művészetre, azon belül is az állam és az MMA viszonyára vetítve két markáns elvi megállapításra vezet: egyrészt az állam – semlegességéből adódóan – nem fonódhat össze a köztestülettel, másrészt az állam nem avatkozhat be az MMA belső ügyeibe, legyenek azok szervezeti vagy művészeti tárgyúak. Ezek együtt alapozzák meg az alkotmányos köztestület függetlenségét, közelebbről: előbbi esetben a szervezeti-működési, utóbbi esetben a művészeti és döntési autonómiáját, amely annak garanciája, hogy az MMA a törvényben meghatározott kompetenciáiban nem utasítható.

A 2010 és 2018 közötti magyar jogalkotási gyakorlatot áttekintve következtésként levonható, hogy a kulturális jogok – ti. az oktatáshoz való jog, a tudomány és a művészet szabadsága – eltérő szabályozási jellemzőket mutatnak: míg az oktatási jog területén centralizációs, addig a tudomány és művészet szabadsága esetében decentralizációs törekvések fedezhetők fel.³⁷³ Ennek következtében a jogalkotó a művészeti igazgatás területén sajátos modellt alakított ki, amennyiben a kormányzati kompetenciáktól „kiszervezett”, különálló szakmai szintet hozott létre a kulturális alapjogok kiteljesedésére hivatott köztestületek alkotmányi konstituálásával.³⁷⁴ Ezzel az MMA kiemelt közjogi és kultúrstratégiai szerephez jutott a magyar művészeti életben.

A művészetigazgatás új modellje az alaptörvényi köztestület függetlenségét erősítette meg, mivel önálló hatáskörök mellett gazdasági autonómiát biztosított³⁷⁵ az államtól „kiszervezett” művészeti közfeladatok ellátásához.

Az MMA függetlenségét végezetül a szervezet jogi formája és státusza adja. A kulturális köztestületek egyik lényegi ismérve az öngazgatás,³⁷⁶ amely az autonómia fogalmára épül, így az MMA függelmi viszonya a köztestületi önkormányzatisággal összeegyeztethetetlen lenne.

Az Alaptörvényben rögzített köztestületi jogállás tehát az MMA függetlenségének alapját jelenti: az önálló és sajátos jogi státusz biztosítja azt a jogalányságot, amely a számára rendelt közfeladatok ellátásához feltétlenül szükséges.

³⁷³ Bővebben ld. Kocsis: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére.

³⁷⁴ Részletesen ld. Uo. 134–180.

³⁷⁵ Vö. MMA tv. 27. § (1) bek.

³⁷⁶ Ezt az MMA esetében az MMA tv. 1. § (1) bekezdése tartalmazza.

³⁷¹ Ld. MMA tv. preambulum

³⁷² 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 52

3. Az MMA és a közhatalom sajátos pontja: az államfői megerősítés

Az előzőekben részletesen elemeztem az MMA államhoz való viszonyát, amely a köztestület önállóságában konkretizálódik. A művészet szabadságának érvényesülése szempontjából garanciális jelentőségű az MMA autonómiája. Ezen túl azonban az alkotmányozó, kifejezve az alkotmányos intézmény funkcióját, számos ponton összekapcsolta az államhatalommal a köztestületet – ezek közül a továbbiakban a köztestület és az államfő közötti relációt elemzem.

Az Alaptörvény úgy rendelkezik, hogy a köztársasági elnök megerősíti tisztségében a Magyar Művészeti Akadémia elnökét.³⁷⁷ Ez a rendelkezés implicite magában hordoz egy időbeli megkötést, ugyanis az a köztestületi elnök-választáshoz kapcsolódik. E körben meg kell jegyezni, hogy az MMA – autonómiájából adódóan – legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés, amely jogosult megválasztani az akadémia elnökét.³⁷⁸ Az elnök megbízatása tehát a közgyűlés általi választással keletkezik, a köztársasági elnöknek e tisztségnél nincs – és az önkormányzás elvén működő köztestületi jellegre tekintettel nem is lehet – kinevezési joga. A megerősítéssel – mint deklaratív aktussal – a köztársasági elnök tehát nem az elnöki tisztség betöltését keletkezteti, hanem a közgyűlés általi megválasztás tényét hagyja jóvá.³⁷⁹ A megerősítés ténye közjogi értelemben a tisztség betöltésének érvényességi kelléke, de ennek elmaradásához sem az Alaptörvény, sem a törvényi szabályozás nem fűz konkrét jogkövetkezményeket. Az államfő megerősítő döntése nincs ellenjegyzéshez kötve, ezért tehát senki sem visel politikai felelősséget az Országgyűlés előtt.³⁸⁰

Mindenekelőtt a művészet szabadságának garanciális határához igazodva, a köztestület elnökével összefüggő hatáskörnél feltétlenül érvényesülnie kell az állami semlegesség jogállami követelmények, ebből adódóan nem kinevezési vagy megbízási kompetenciát telepített az alkotmányozó az államfőhöz, hanem a deklaratív megerősítés intézményét. Emellett releváns a hatáskör címzettjének a megjelölése is. A köztársasági elnök államszervezetben elfog-

lalt helye kettős: egyrészt a legmagasabb közjogi méltóság, másrészt a magyar parlamentáris kormányzati rendszerben reprezentatív, korlátozott kompetenciával rendelkezik.³⁸¹ Előbbi sajátosság az MMA közfeladatainak jelentőségére, az általa gyakorolt funkciók kiemelkedő és meghatározó szerepére vezethető vissza, míg utóbbi az állami semlegességre rímel – döntően önállóan és szűk terjedelmű hatáskörgyakorlás, ami a közhatalom csekély mértékű megnyilvánulásaként fogható fel.

Összegezve: az MMA és az állam közötti kapcsolatban a köztestület elnökének államfői megerősítése a művészeti élet autonóm döntésének deklaratív jóváhagyásaként fogható fel a közhatalom részéről.

4. Az MMA alkotmányjogi funkciója³⁸²

Az MMA alkotmányozói lakonikus deklarációját az Alkotmánybíróság jogértelmezése során kibontotta, és implicite meghatározta a köztestület közjogi funkcióját. A testület nézete szerint „[a]z MMA jogállami, alkotmányos intézmény, a művészet szabadságának »intézményes« kiteljesítője és védelmezője.”³⁸³

Az Alkotmánybíróság az MMA funkciójának megállapításakor a jogállamiság elvével kapcsolta össze az alkotmányos köztestületet. Az alkotmánynak rendelkezések sorát kell tartalmaznia annak érdekében, hogy a jogállamiság eszméje³⁸⁴ érvényre juthasson. Az ezek által rögzített elvek és intézmények olyan értékeket testesítenek meg, amelyek nélkül az alkotmányos demokrácia nem képzelhető el. Az alkotmányos jogállam konkrét megvalósulása és minősége végső soron ezeknek az elemeknek a tényleges meglététől, valamint

³⁸¹ Petrétei József: *Magyarország Alkotmányjoga II. Államszervezet*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2014, 115–117.

³⁸² Ld. Cseporán Zsolt: „A Magyar Művészeti Akadémia közjogi státusza”. *Kodifikáció* 2017. 2. sz. 5–16.

³⁸³ 18/2014. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [21]

³⁸⁴ A jogállam az alkotmányos demokráciában az állam hatalmának joghoz kötését jelenti, amely szerint az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok adnak mértéket és formát az államon belüli együttélésnek, a közhatalom gyakorlásának. A jogállamiság tehát a jog primátusa (elsőbbsége), amely nem csupán az állam és a polgárok relációjában, de az állam belső kapcsolatrendszerében is érvényesül. Petrétei: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. 144.

³⁷⁷ Alaptörvény 9. cikk (3) bek. 1) pont

³⁷⁸ Vö. MMA tv. 22. § (1) bek.

³⁷⁹ Vö. Petrétei József: *A köztársasági elnöki intézmény a magyar alkotmányjogban 1989–2014*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2018, 399–400.

³⁸⁰ Petrétei József: „A köztársasági elnök kinevezési feladat- és hatáskörei”. *Jura* 2015. 1. sz. 87.

érvényesülésétől függ.³⁸⁵ A jogállamiság elve tehát nem kiegészítő, másodlagos szabály, vagy pusztá deklaráció, hanem önálló alkotmányjogi norma.³⁸⁶

A jogállamiság komplex jelentéstartalmából különösen egy komponenst emelt ki az Alkotmánybíróság: az alapvető jogok elismerésének és biztosításának értéktartalmú alapelemét, amely az alkotmányos jogállam legfontosabb kifejeződése.³⁸⁷ Ez alapján a művészet szabadsága érvényesülése állami garanciarendszerének körében kitüntetett szerepet tölt be az MMA mint az alapjog kollektív, institutionális kiteljesítője, amelyet az alkotmányos státusza erősít meg. A köztisztület léte ugyanis az alkotmányos jogállam alapkritériumához igazodik, amennyiben az állam legmagasabb rangú normájában, az Alaptörvényben konstituált intézményként látja el feladatait.

5. Az MMA kiemelt státusza³⁸⁸

Az MMA életre hívása előtt a hazai művészeti élet nem rendelkezett olyan országos szakmai potenciállal, amely az állam intézményvédelmi kötelezettsége mellett annak semlegességét is biztosította. A köztisztület kulcsszerepét a jogalkotó konkrét szabályokkal konkretizálta, amelyek közül figyelemre méltó az MMA tv. 2. § (1) bekezdése: „Az MMA véleményét a hazai művészeti életet – és ezzel összefüggésben a közfeladatai ellátását –, valamint az MMA működésének feltételeit érintő jogszabályok, kormányzati programok vagy intézkedések előkészítése során ki kell kérni.”

Ezzel az állam a művészeti intézmények funkciójának hármas meghatározásán túlélve az akadémiát a hazai művészeti élet megkerülhetetlen szereplőjeként nevesítette, amelynek alkotmányjogi helye az állam intézményvédelmi kötelezettségének origójában található.

³⁸⁵ Uo.146.

³⁸⁶ Petrétei: Magyarország alkotmányjoga I. 98.

³⁸⁷ Ld. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 147.

³⁸⁸ Vö. Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: „Jogalkotás a kulturális igazgatás területén – esettanulmány a Magyar Művészeti Akadémia szabályozási rendszeréről”. Kodifikáció 2014. 1. sz. 16–24.

V. A FELSOÓKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

1. Bevezetés: a művészet és a felsőoktatás kapcsolata

Az alkotmányjogból ismert formulák szerint a művészet és felsőoktatás – pontosabban a művészet szabadságának és a felsőoktatási jognak³⁸⁹ mint kulturális jogoknak – közös jellemzője, hogy nem csupán a mindenkor hatalom tartózkodását igénylik, hanem érvényesülésük érdekében az államnak tévőleges módon, támogatási formák kidolgozásával kell segítenie megvalósulásukat.³⁹⁰ E támogatási formák eltérő igazgatási mechanizmusok kifejlesztésére, illetőleg kifejlődésére adnak lehetőséget, ebből adódóan a kulturális alapjogok – ti. a művelődéshez való jog, a tudomány és a művészeti élet szabadsága – megvalósításáért és érvényesítéséért felelős igazgatási szerveknek, illetve a támogatás formáinak csoportosítása többféle módon történhet, amiről való döntés az állam diszkrécionális hatáskörébe tartozik.³⁹¹

A kulturális jogok *differentia specificá*ja két tényező köré fűzhető fel. Elsőként a fenti alkotmánytani tétel rögzítése szükséges: e jogok egyszerre rendelkeznek szabadságjogi (*status negativus*) és az ún. második generációs jogokra jellemző elemekkel (*status positivus*), amely sajátosság az állam jelenlétének is kettős irányultságot ad – előbbi körben tartózkodást, utóbbi esetben aktív beavatkozást. Második tényezőként ki kell emelni, hogy a kulturális jogok csoportképző jellemzője, hogy a fogalomkörbe tartozó valamennyi jog – azaz a művelődéshez való jogon keresztül a tanszabadság, a tudomány és a művészeti élet szabadsága – érvényesülésének meghatározó formája egy konkrétan körülírható közös társadalmi szférában, (jog)intézményben testesül meg: a felsőoktatásban. A felsőoktatási autonómia keretében ugyanis egyszerre érvényesül alapjogi értelemben a tanszabadság mindkét részjogosultsága, a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadsága. Ez a művészet szabadságának alanyi köre szempontjából intézményi garanciát jelent, azaz hogy annak keretében (is) végezhetik művészi alkotótévékenységüket.³⁹² A jogosulti

³⁸⁹ Az elemzés keretében felsőoktatási jog alatt a felsőoktatással mint társadalmi alrendszerrel összefüggő közjogi – különösen alkotmányjogi – elméleti és tételes jogi intézményeket, szabályokat értem.

³⁹⁰ Vö. Petrétei: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 446.

³⁹¹ Kocsis: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére. 17.

³⁹² Részletes ld. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 58–61.

oldal mellett a megállapítást az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége is igazolja: az államnak e körben művészeti intézmények létrehozása és működtetése; valamint a művésszé válás jogi lehetőségeinek biztosítása a feladata³⁹³ – amely két beavatkozási pontnak az eredőjeként végső soron a művészeti felsőoktatásban jelölhető meg.³⁹⁴

Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy *a művészet szabadsága – illetve a teljesség igényével: a kulturális jogok – érvényesülésének formái közül kiemelt helyen áll a felsőoktatás mind az alapjog alanyai (alkotótevékenységet végzők), mind pedig a tárgyi-intézményi kötelezettségek (állam) szempontjából.* A felsőoktatási autonómia az alkotmányban foglalt jogok körében a legfontosabb jogok egyike, amely a felsőoktatási intézmények számára a legmagasabb szintű jogvédelmet biztosítja. **2. A felsőoktatási autonómia hazai keretei.**

2.1. A felsőoktatási autonómia közjogi értelmezéséről³⁹⁵

A felsőoktatási autonómia alkotmányjogilag releváns vonatkozása az alapvető jogokkal függ össze, így az kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik az alapjogok érvényesítésében.³⁹⁶ Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a felsőoktatási autonómia a kulturális jogokra vezethető vissza: annak közjogi gerincét *a művelődéshez (oktatáshoz) való jog, valamint a tudomány (és a művészet) szabadsága alkotmányi/alaptörvényi³⁹⁷ deklarálása adja.*³⁹⁸ A testület értelmezésében

³⁹³ Ld. Zeller: ii 600. *Alkotmányjogi alapismeretek* (2009. évi kiadás).

³⁹⁴ A tudomány szabadsága esetében ugyanez a megállapítás tehető. Vö. Kocsis Miklós: „A felsőoktatási autonómia alkotmánybírósági értelmezéséről”. *Jura* 2009. 2. sz.

³⁹⁵ Erről részletesen ld. Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. (Doktori értekezés.)* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2010, 33–42., valamint Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia a kulturális jogok rendszerében.* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2021.

³⁹⁶ Ismételtén rögzítenem szükséges, hogy az autonómia viszonyrendszert feltételez. A felsőoktatási intézmények tükrében a fenntartóval/állammal való viszonyt jelöli, amelynek keretében sajátos öngazgatást jelent. Vö. Hufen, Friedhelm: *Die Freiheit der Kunst in staatlichen Institutionen: dargestellt am Beispiel der Kunst- und Musikhochschulen.* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1982, 404–414.

³⁹⁷ A magyar Alkotmánybíróság a felsőoktatási autonómia tárgykörében jelentős esetjoggal rendelkezik, amelynek túlnyomó hányada a korábbi Alkotmány normaszövegén alapul.

³⁹⁸ A releváns alapjogokról részletesen ld. Kocsis: *A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon.* 44–47.

a felsőoktatási intézmények önkormányzata ezeket a jogokat valósítja meg.³⁹⁹ Ez azt követeli meg, hogy a felsőoktatási intézményeknek rendelkezniük kell olyan jogosítványokkal, amelyek segítségével képesek megvalósítani azokat az állami feladatokat, amelyek érdekében végső soron létrejönnek. Ennek biztosítása az intézményvédelmi kötelezettségéből adódóan az államot terheli.

Az Alkotmánybíróság az egyetemi önrendelkezés három elemét különbözteti meg. Egyrészt *a tudomány autonómiáját*, amely alapján tudományos kérdésekben a tudomány művelői jogosultak dönteni;⁴⁰⁰ másrészt *a szervezeti autonómiát*, amely a felsőoktatási intézmény szervezeti, működési önállóságát biztosítja; és *harmadrészt a gazdálkodási autonómiát*, amely a pénzeszközök szabad felhasználását teszi lehetővé.⁴⁰¹ Szükséges viszont megjegyezni, hogy a felsőoktatási öngazgatás egyes elemeinek mozgásterét egyrészt az állam a mindenkori alkotmányban határozza meg; másrészt az autonómia az akadémiai szabadságnak nem egyedüli és korlátozhatatlan megnyilvánulása.

A felsőoktatási autonómia az előbbieken alapján nem tekinthető önmagáért való értéknek. Az önállóság funkciója szűkebb értelemben az akadémiai szabadság⁴⁰² őrzése; tágabb értelemben pedig a kulturális jogok érvényre juttatása. A felsőoktatási autonómia elméletének e felfogás szerint tehát nem az a kulcskérdése, hogy van-e autonómiája az egyénnek vagy az intézménynek, hanem egyrészt az, hogy ez az autonómia meddig terjed; másrészt pedig az, hogy milyen mértékű autonómia szükséges ahhoz, hogy az akadémiai szabadság, illetőleg a kulturális jogok érvényre juthassanak.⁴⁰³

2.2. A felsőoktatási autonómia művészeti aspektusa

Az Alkotmánybíróság kijelentette, hogy a tudományos és művészeti élet szabadsága, a tanszabadság és a tanítás szabadsága érvényesülésének alapvető

³⁹⁹ 40/1995. (VI. 15.) AB határozat, ABH 1995, 170, 172.

⁴⁰⁰ Ennek alapja a korábbi Alkotmány 70/G. § (2) bekezdése, illetve az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdése.

⁴⁰¹ Vö. 62/2009. (VI. 16.) AB határozat

⁴⁰² Akadémiai szabadság alatt a tanszabadság és a tudomány szabadságának sajátos, a felsőoktatásban érvényesülő összefonódása értendő. Zeller Judit: Az oktatáshoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008, 581.

⁴⁰³ Kocsis: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon.* 69.

biztosítéka a felsőoktatási intézmény autonómiája.⁴⁰⁴ Mindkét tétel – előző impliciten, utóbbi expliciten – magában foglalja a művészet szabadságát, és ez utóbbi érvényesülésének kiemelt platformjaként nevesíti a felsőoktatást: *Ennek ellenére az Alaptörvény szövege, az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata és a szakirodalmi elemzések sem ejtenek szót a művészeti alkotómunka szabadságáról a felsőoktatási autonómia körében* – azt kizárólag a tudomány szabadságának garanciájaként kezelik. Márpedig a tudomány szabadságának a felsőoktatási intézmény keretein belüli megvalósulásából következő igény, hogy a művészet szabadsága esetében is garantálni kell annak intézményi érvényesülését.⁴⁰⁵

Amennyiben elfogadjuk a felsőoktatás korábban jelzett funkcióját, úgy a tudomány szabadsága (és a művelődéshez való jog) érvényre juttatása mellett a művészet szabadságát e funkció elemeként szükséges kezelni. Mind az állam (jogalkotóként és jogalkalmazóként egyaránt), mind pedig a (köz)jog-tudomány eredménye, hogy a felsőoktatási autonómia tartalma a tudomány szabadságával forrt össze. Amennyiben a művészet szabadságának felsőoktatáshoz való illeszkedését keressük, ugyanebből a fundamentumból kell kiindulni.

Fontos utalni arra, hogy az alkotmányozó a tudomány és a művészet szabadságát – mind technikai,⁴⁰⁶ mind dogmatikai értelemben – azonos módon, azaz „testvérjogként” kezeli.⁴⁰⁷ Az alapjogtani felépítés tehát mindkét jognál megegyező, így a felsőoktatási autonómia komplex rendszeréhez is ugyanazon a ponton kapcsolódik a művészet szabadsága, mint a tudomány alapjoga. A felsőoktatási intézmények öngazgatásának három elkülöníthető komponensét jelölte meg az Alkotmánybíróság, amelyek közül az első elem – *ti. a tudomány autonómiája* – pontosításra szorul. Egyes felsőoktatási intézmények keretein belül művészeti alkotótevékenység is végezhető, így a tudományos önállósággal jelzett autonómiakör tartalmát tekintve hiányos. Célszerűbb lenne „kulturális autonómiaként” kezelni az öngazgatásnak ezt a területét, és esetről esetre –

azaz felsőoktatási intézménytől függően – konkretizálni ennek tudományos és/vagy művészeti tartalmát.⁴⁰⁸

A hazai tételes jogi szabályozás is követi az Alkotmánybíróság és a szakirodalom pontatlan meghatározását, amennyiben úgy fogalmaz, hogy „[a] felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak”. A kutatás terminus használata egyértelműen a tudomány szabadságának részjogosultságát jelenti, a felsőoktatási autonómia normaterületéről kirekesztve a művészeti élet szabadságát. A tudomány szabadságának lényege az oktatás és a kutatás szabadságában keresendő, és tartalma a tudományos ismeretek megszerzése, illetve ezek terjesztése.⁴⁰⁹ A kutatás felöleli a tudományos kérdésfelvetést, a kutatási módszerek kidolgozását, ezek alkalmazását, valamint az eredmények értékelését. További elem a tudományos alkotás szabadsága, amelynek körébe tartozik mindaz, ami a kutatás szűk értelmezésébe nem illeszkedik (például ismeretek összefoglalása, rendszerezése, elméletek, modellek kidolgozása).⁴¹⁰ A korábban bemutatottak szerint a művészet szabadsága két tartalmi összetevőt ruház fel alapjogi védelemmel: az alkotómunka szabadságát és az alkotás nyilvánosságra hozásának szabadságát.⁴¹¹ A tudományos élet szabadsága felsőoktatási megjelenése során a kutatás szabadságának a művészet szabadságnál az alkotómunka szabadsága felel meg.⁴¹²

A kulturális autonómia másik elemét a tudományos kutatás szabadsága mellett a művelődéshez való jog szubjektív aspektusa, a tanszabadság adja (akadémiai szabadság). A teljesség igénye végett utalok arra, hogy a művészet szabadságának beemlése ennek a komponensnek a státuszán nem változtat.

Mindezek alapján a felsőoktatási autonómia helyes alaptörvényi megfogalmazása álláspontom szerint a következő lenne (de lege ferenda): „A felsőoktatási intézmények a tudományos kutatás és művészeti alkotás, valamint a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak [...]”. Ezzel a definícióval a felsőoktatás rendszere valóban képes megfelelni tárgyértelmezett funkciójának, azaz a kulturális jogok – azaz a művelődéshez való jog, a tudomány és a művészet szabadsága – teljes érvényre juttatásának.

⁴⁰⁴ 41/2005. (X. 27.) AB határozat, ABH 2005, 459, 476.

⁴⁰⁵ Cseporán: A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között. 165.

⁴⁰⁶ Az Alaptörvény szerkezetében a két alapjog azonos cikk alatt kerül szabályozásra.

⁴⁰⁷ Erről részletesen ld. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 55–61.

⁴⁰⁸ Vö. Hufen: i. m. 162–168.

⁴⁰⁹ Vö. 34/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 177, 182.

⁴¹⁰ Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 78.

⁴¹¹ Ld. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110.

⁴¹² Cseporán: A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között. 166.

3. A felsőoktatási intézmények művészeti funkciója

A korábban vázoltak alapján a művészeti intézmények közül az MMA – alkotmányos helyzetéből és funkciójából adódóan – az állami garanciarendszer elsődleges eleme, a művészet szabadságának legfőbb kiteljesítője: Az akadémia mögött kiemelt státusz illeti meg a művészeti profilú felsőoktatási intézményeket. Ennek oka a felsőoktatási intézmények jogállására és funkciójára vezethető vissza.

A művészeti autonómiával rendelkező felsőoktatási intézmények státuszukat tekintve az Alaptörvényben konstituált művészeti intézményként léteznek, így a legmagasabb jogforrásból ered funkciójuk. Az alkotmányban rögzített művészeti intézmények köre szűk, csupán a Magyar Művészeti Akadémia és a felsőoktatási intézmények sorolhatók ide; ebből adódóan kiemelten fontos szerepet töltenek be a hazai művészeti életben. Ehhez igazodva a művészeti képzést folytató felsőoktatási intézmények funkciója a művészet szabadságának biztosítása körében unikális vonásokat mutat, ugyanis a művészeti intézmények közül kizárólag a felsőoktatási intézmények rendelkeznek mindhárom funkcióval. Elsőként rögzítendő, hogy a művésszé válás lehetőségének a művészeti képzéseken keresztül szinte egyedüli letéteményesei, amely az oktatás alaptevékenységében ölt testet. Emellett az egyetemi polgárok számára intézményes keretet biztosít a művészi alkotómunka folytatására, amely a művészet szabadsága tartalmának és alapjogi differentia specificájának közvetlen megnyilvánulása. Végezetül szerepet tölt be az elkészült alkotások nyilvánosságához közvetítésében az általa szervezett előadásokon, kiállításokon és egyéb csatornákon keresztül.⁴¹³

Megállapítható tehát, hogy a művészeti profillal rendelkező felsőoktatási intézmények alkotmányos entitásokként kiemelkedő helyet foglalnak el a művészeti életben: míg a Magyar Művészeti Akadémia az állami garanciarendszer intézményes középpontja, addig a felsőoktatási intézmények univerzális művészeti funkcióval rendelkeznek a művészet szabadságának individuális érvényesülésében.

⁴¹³ Ld. Hufen: i. m. 97–104.

4. A hazai művészeti felsőoktatás intézményrendszere⁴¹⁴

Az előző pontban árnyaltam azt a nézetet, amely szerint a felsőoktatási autonómia biztosító kizárólag a tudomány lehet, mivel bizonyos esetekben – felsőoktatási intézménytől függően – az autonómia garanciájához a tudomány mellett, avagy a helyett kizárólag a művészet szolgáltatja az alapot.

A felsőoktatási autonómia tartalmának pontosítása azonban a hazai közigazgatási intézményrendszerre is hatással van. A fenti korrekció értelmében ugyanis három fajta felsőoktatási intézmény képzelhető el a kulturális önállóság szempontjából: egyrészt tisztán a tudományos kutatásra épülő, másrészt – az előző mintájára – döntően a művészet szabadságát biztosító intézmény,⁴¹⁵ valamint harmadrészt a két szabadságjogi fundamentumot egyszerre tartalmazó, vegyes profilú felsőoktatási intézmény.

A művészeti felsőoktatás szempontjából ez két intézménytípust jelent: egyrészt a művészeti képzést is folytató, másrészt pedig az elsődlegesen művészeti portfólióval rendelkező felsőoktatási intézményeket. A magyar felsőfokú művészeti képzés az erre szakosodott egyetemeken és főiskolákon, illetőleg az egyetemek művészeti karain vagy szakjain zajlik. Az önálló egyetemi jogállású művészeti képzőhelyek Budapesten működnek. Ezek mindegyike valamely művészeti ág köré csoportosuló profillal rendelkezik, így zeneművészet terén a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a képzőművészetben a Magyar Képzőművészeti Egyetem, az iparművészet és design területén a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, a táncművészet körében a Magyar Táncművészeti Egyetem, valamint az előadó- és filmművészetben a Színház- és Filmművészeti Egyetem. Vidéken nem önálló, hanem integrált modellben, valamely nagy tudományegyetem, illetve jelentősebb főiskola egyik karaként jelenik meg a művészeti képzés.⁴¹⁶ Ezeken túl a felsőfokú művészképzés meghaladta

⁴¹⁴ A teljesség igénye végett utalni szükséges a 2019-ben megkezdődő felsőoktatási reformra, mivel a modellváltás a művészeti felsőoktatást sem hagyta érintetlenül: a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem után a Színház- és Filmművészeti Egyetem, majd 2021. augusztus 1-jén a Magyar Táncművészeti Egyetem is közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványi fenntartásba került.

⁴¹⁵ A hatályos szabályozás és felsőoktatási struktúra szerint „tisztán” művészet-centrikus felsőoktatási intézmény nem létezik. Az egyetemek ilyen típusánál arányaiban a művészeti alkotótevékenység dominál, amellett, hogy az elsődleges profilhoz – ti. művészeti alkotás és oktatás – kapcsolódó tudományos kutatások is jelen vannak.

⁴¹⁶ Vö. Kucsera Tamás Gergely: *Túl művészetén, túl emberen: Válogatott művészetelméleti írások*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2019; 55–64.

a direkt alkotásorientált fakultásokat, és az alapvetően nem művészeti profilú felsőoktatási intézmények is elindítottak olyan szakokat, amelyek a művészet tudományos módszerekkel történő elemzésére épülnek.⁴¹⁷

A jogalkotó reagálva a művészeti képzés speciális igényeire megteremtette az elsődlegesen művészeti identitású intézmények csoportját és különös szabályait a felsőoktatási szférán belül. Ezt a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) külön cím alatt, és a 101. §-ban szabályozza mint az ún. művészeti felsőoktatási intézményekre vonatkozó rendelkezéseket.

A jogintézmény azokat a felsőoktatási intézményeket öleli fel, amelyek kizárólag a művészeti képzési területen folytatnak képzést. Erre tekintettel a jogalkotó az Nftv.-ben foglalt, a felsőoktatási intézményekre és képzéseikre vonatkozó követelményeket eltérésekkel rendeli alkalmazni.⁴¹⁸

Elsőként rögzítendő, hogy a művészeti felsőoktatási intézményeket egyaránt megilleti az Alaptörvényben foglalt autonómia. A speciális képzési paletta végett azonban a jogalkotó a szervezeti önigazgatás körében többletheatáskört telepített az intézményekhez.

Ilyen jogköre a művészeti felsőoktatási intézményeknek, hogy művészeti gyakorlóhelyet létesíthetnek és tarthatnak fenn,⁴¹⁹ illetve hogy alapfokú művészeti nevelés és oktatás, valamint művészeti szakképzés körébe tartozó feladataikat köznevelési intézmény létrehozásával láthatják el.⁴²⁰ Utóbbinak tipikus formája, amikor az intézmény a középiskolába járó tanulót előkészíti a művészeti felsőoktatási intézménybe való belépésre.⁴²¹ Az előkészítői képzésnél fontos megjegyezni, hogy a képzésben résztvevőt megillető jogokat és kötelezettségeket a felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzata határozza meg. Ezzel a jogalkotó általános felhatalmazást ad a felsőoktatási intézménynek a garanciális szabályok bizonyos részének – ti. a hallgatói jogállásnak – megalkotására, amelyek főszabály szerint jogszabályi rögzítést igényelnének.

A művészeti felsőoktatási intézmények csoportképző differencia specificája két ismérvhez kötődik: egyrészt az intézmény szempontjából kizárólag művészeti képzést folytatnak, másrészt a képzésben a záróvizsgának része művészeti alkotás elkészítése, előadás létrehozása, bemutatása és megvédése.

A tudományorientált és művészeti képzést is folytató (vegyes profilú) felsőoktatási intézmények esetén a törvényhozó alkalmazni rendeli a speciális szervezetalakítási, valamint a képzés kimeneti oldalán az alkotás meglétét előíró szabályokat. Emellett a művészeti felsőoktatás valamennyi intézményére nézve közös privilégiumként rögzíti a törvény, hogy az előírt alkalmazási, foglalkoztatási, képesítési feltétel teljesítése szempontjából a doktori fokozattal egyenértékű a jogszabály alapján adományozott díj, feltéve hogy annak tulajdonosa legalább alapképzésben szerzett oklevéllel rendelkezik.⁴²²

VI. AZ ELŐADÓ-MŰVÉSZETI SZERVEZETEK

Az Alaptörvényben konstituált intézmények mellett ki kell emelni azokat a közjogi entitásokat, amelyek a művészet szabadságának kiteljesedéséhez egyaránt kapcsolódnak. Az előadó-művészeti szféra a művészeti ágak vonatkozásában kiemelt jelentőséggel rendelkezik, ha az infrastrukturális igényeket vesszük figyelembe. Ennek következtében az alkotmányi szint alatti művészeti intézmények elemzését az előadó-művészeti szervezetek példáján keresztül mutatom be. Az előadó-művészeti intézményekre vonatkozó szabályanyagot az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény (a továbbiakban: Emtv.) tartalmazza, így a további elemzés is e mentén írható le.

1. Az előadó-művészeti szervezet státusza

Az Emtv. értelmező rendelkezései szerint előadó-művészeti szervezetnek az önálló jogi személyiségű színház, balett- vagy táncegyüttes, szimfonikus

⁴²² Nftv. 101. § (9) bek.

⁴¹⁷ Részletesen ld. Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): *A felsőfokú művészeti képzés Magyarországon. (Fundamenta Profunda 2.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 20–23.

⁴¹⁸ Nftv. 101. § (1) bek.

⁴¹⁹ Nftv. 101. § (2) bek.

⁴²⁰ Nftv. 101. § (7) bek.

⁴²¹ Ebben az esetben a tanuló – hallgatói jogviszony létesítése nélkül – a művészeti felsőoktatási intézmény nyilvántartásba kerül, amely sajátos ún. előkészítő jogviszonyt eredményez.

zenekar, énekkar, kamara-szimfonikus zenekar, kamarazenekar minősül, amely létesítő okirata szerinti céljaként, vagy alap-, illetve főtevékenységeként előadó-művészeti színház-, tánc- vagy zeneművészeti tevékenységet lát el.⁴²³

Ebből következik, hogy a vonatkozó művészeti intézmények a jogi személyiséggel rendelkező szervezetek konkrétan körülhatárolt csoportját képezik. A jogalkotó diszkrecionális joga nyilvánul meg a törvényi definícióban, mivel kizárólag direkt előadó-művészeti profilú entitásokat ismer el az állam művészeti intézménynek. Ezt végső soron a nyilvántartási eljárásom keresztül ellenőrzi. E jogi személyek társasági jogi szempontból számos – azaz mind magánjogi, mind közjogi – formában működhetnek, a kötet keretében azonban kizárólag a közjogi dimenzióra szorítkozom.

A közjogi entitásokon belül is eltérő státuszt eredményez az intézmény minősítése, ugyanis a nyilvántartásba vett előadó-művészeti szervezetet a miniszter az általa kiadott rendeletben nemzeti vagy kiemelt előadó-művészeti szervezetnek minősítheti.⁴²⁴ Előbbi kategória számos feltételt tartalmaz, amelyek közül a téma szempontjából a következő releváns: egyrészt fenntartója az állam, közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítvány, avagy közszolgáltatási szerződése van az állammal;⁴²⁵ másrészt vezetőjét az e törvényben és a Kormány rendeletében foglalt rendelkezéseknek megfelelően bízták meg.⁴²⁶ Utóbbi szabályozási sémája a nemzeti státuszhoz olyannyira hasonló, hogy a második kritérium itt is nevesítve van.⁴²⁷ Emellett pedig követelmény, hogy az intézmény fenntartója helyi önkormányzat vagy közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítvány legyen, avagy közszolgáltatási szerződést kötött helyi önkormányzattal.⁴²⁸ Művészeti-szakmai feltétel mindkét kategóriánál a szakképesítéssel rendelkező foglalkoztatottak meghatározott aránya,⁴²⁹ valamint az intézmény előadó-művészeti életben betöltött művészeti, kulturális szerepe.⁴³⁰

⁴²³ Emtv. 44. § 7. pont

⁴²⁴ Emtv. 11. § (1) bek.

⁴²⁵ Emtv. 11. § (2) bek. a) pont

⁴²⁶ Emtv. 11. § (2) bek. c) pont

⁴²⁷ Emtv. 11. § (3) bek. a) pont

⁴²⁸ Emtv. 11. § (3) bek. c) pont

⁴²⁹ A nemzeti státuszánál 70 %, míg a kiemelt kategóriában 60 % a törvényi előírás. Ld. Emtv. 11. § (2) bek. b) pont és (3) bek. d) pont

⁴³⁰ Emtv. 11. § (2) bek. d) pont és (3) bek. d) pont

Az előadó-művészeti szervezetek jogállásánál levonható az a megállapítás, hogy a minősítésük alapvetően területi, illetve fenntartói alapon valósul meg, amely egyben a művészeti intézmény szakmai lefedettségét is – ti. országos vagy helyi – közvetve kijelöli.

Ezen túlmenően felhívom a figyelmet az Emtv. 3. § (7) bekezdésére, amelyben a törvényhozó implicite deklarálta az előadó-művészeti szférában való aktív állami beavatkozás jelentőségét. Az említett rendelkezés szerint „[a]z előadó-művészeti rendszer működtetése az állam [...] feladata.” Ezzel a művészet szabadsága intézményes oldalának területén a jogalkotó sajátos, törvényi szinten konstituált állami feladatot deklarált. A Magyar Művészeti Akadémia és a felsőoktatási intézmények alkotmányi szabályozása mint az alapjog érvényesülésének biztosítékai mellett ez a hazai művészet institutionális védőhálójának másik aspektusát képezi.

2. Az előadó-művészeti szervezetek autonómiája

A közjogi keretek között elemzett művészeti intézmények egyik kardinális kérdése az önállóság mértéke. Ez nincs másként az előadó-művészeti szervezetek esetében sem. Megjegyzem, hogy a törvényi szinten rögzített entitások esetében is az autonómia három oldalra osztása – művészeti, szervezeti és gazdálkodási öngazgatás – az érvényes módszer, így ennek fényében vizsgálom a vonatkozó szektor institutionális öngazgatását.

2.1. „Az előadó-művészeti szervezet művészeti tevékenysége [...] nem korlátozható.”⁴³¹

A szakmaiság a művészeti intézmények életének legfontosabb szegmense, amelynél feltétlenül önállóságot várnak el a fenntartótól. Az előadó-művészeti szervezetek autonómiájának ez a szelete a jogalkotó által *expressis verbis* garantált tényező. A citált rendelkezés értelmében a közhatalom nem korlátozhatja a művészeti tevékenységet, azaz az intézmény elsődleges feladatellátását.

⁴³¹ Emtv. 3. § (5) bek.

Ezt a tilalmat ugyanez a bekezdés konkretizálja, kialakítva a jogi személy önkormányzatiságának funkcionális alapját.

„Az állami vagy önkormányzati fenntartó az előadó-művészeti szervezet művészeti évadterv benyújtására nem kötelezheti, annak előzetes minősítésére, elfogadására, továbbá fenntartói feladatainak ellátása körében az előadó-művészeti szervezet működésével összefüggésben művészeti, esztétikai elvárások érvényesítésére nem jogosult.”⁴³²

Az első nevesített tilalom az olyan viszony egyoldalú kialakítását rögzíti, amely alapján szakmai témában az előadó-művészeti szervezet kötelezett pozícióba kerülne. Ezt követően az előzetes minősítés tilalmát deklarálja a jogalkotó, amely rendelkezés eszméje a 24/1996. (VI. 25.) AB határozatban foglaltakra nyúlik vissza. A testület ugyanis leszögezte, hogy ha „a művészeti alkotások művészeti értékének, a szerző által tervezett felhasználásra való alkalmasságának, avagy a szerzői díj mértékének véleményeztetését írja elő, alkotmányellenesen korlátozza [...] a művészeti élet szabadságához való jogot.”⁴³³ A műsorterv előzetes bírálata tehát az állam túlzott beavatkozását jelentené, amely felveti a cenzúra veszélyét – és ezáltal az autonómia alapját képező művészet szabadságának sérelmét. Végül a törvény azzal, hogy művészeti és esztétikai elvárásokat kizárt tárgykörnek titulálja, *expressis verbis* előírja a fenntartó művészeti semlegességének követelményét, amely elv közhatalmat gyakorló címzett esetében alkotmányos, jogállami értéknek minősül.

Összességében megállapítható, hogy az előadó-művészeti szervezetek önállóságának szakmai aspektusát a jogalkotó teljes védelemben részesítette a közhatalmi jogköröket is gyakorló fenntartóval szemben:

⁴³² Uo.

⁴³³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110–112.

2.2. „A vezető feladatainak ellátására a munkáltatói jogkör gyakorlója pályázatot ír ki.”⁴³⁴

A szervezeti autonómia kérdését az Emtv. egy helyen, és ott is csak implicit módon fejezi ki. Ez az előadó-művészeti szervezet vezetőjével kapcsolatos jogkörökkel függ össze. A közjogi művészeti intézmények körében a szóban forgó entitásoknál nincs belső grémium, amely a vezető személyére javaslatot, avagy arról véleményt, illetve döntést hozna. Ezt a kompetenciát a jogalkotó a fenntartó kizárólagos kompetenciájába utalta. Ebből adódóan a szervezetüket csak mérsékelt módon gyakorolhatják önállóan, mivel a vezető megbízatásának keletkezése nem az előadó-művészeti szervezethez, hanem főszabály szerint annak fenntartójához kötődik. Ezen túl azonban olyan belső struktúrát alakít ki az intézmény, amelyet a feladatai ellátásához szükségesnek tart – így e körben diszkrecionális joga van a szervezetnek.

2.3. „A fenntartó felelőssége, hogy [...] biztosítsa az előadó-művészeti szervezet működésének tárgyi, pénzügyi és személyi feltételeit.”⁴³⁵

A törvényhozó a gazdálkodási önállóság terjedelmét egyedi módon rendezte az előadó-művészeti szférában, mivel tételesen felsorolja annak alkotóelemeit. Az idézett szabály a fenntartó komplex felelősségét rögzíti, amelynek tárgya a vonatkozó szervezet működtetése. Ebből mindenekelőtt levonható konklúzióként, hogy egyrészt a fenntartó – főszabály szerint⁴³⁶ – egyben az intézmény működtetője is, másrészt ezért a feladataért felelősséggel is tartozik. Jogi értelemben felelősségről csak akkor beszélhetünk, ha a helytállásnak valamilyen

⁴³⁴ Emtv. 39. § (2) bek.

⁴³⁵ Emtv. 3. § (8) bek.

⁴³⁶ Ezt árnyalja a Nemzeti Kulturális Tanácsról, a kultúrstratégiai intézményekről, valamint egyes kulturális vonatkozású törvények módosításáról szóló 2019. évi CXXIV. törvény, amely 2019 decemberében a színházi struktúra új formáját vezette be a közös működtetés intézményén keresztül. Ennek értelmében, ha az önkormányzat a fenntartásában lévő színház részére a működéséhez szükséges forrásokat teljeskörűen nem képes biztosítani, az önkormányzat a Kormányhoz közös működtetésre vonatkozó kérelmet terjeszthet elő. Ha a Kormány a kérelemben foglaltak teljesítéséről határoz, a közös működtetésről a Kormány határozatának közzétételétől számított 30 napon belül a miniszter és az önkormányzat megállapodást köt. Ld. Emtv. 16. § (4)-(10) bek.

kötelezettség az alapja. Ebből egyenesen következik, hogy az előadó-művészeti szervezetek működtetése a fenntartónak nem csupán felelőssége, hanem törvényi kötelezettsége is.⁴³⁷ Ez a tétel pedig olyan jogi pozíciót generál a művészeti intézmény oldalán, amelyből adódóan a fenntartó jelzett feladatait – mint kötelezettségét – követelheti.

A jogszabályban deklarált kötelezettségeket három önálló elemre bonthatjuk. Ezek a tárgykörök sajátos módon a működés egyes feltételeit jelölik meg. Olyan kritériumokat, amelyek közül akár csupán egyiknek a hiányában a fenntartó az előadó-művészeti szervezet működését veszélyezteti. Ebből adódóan valamennyi feltétel a működtetés releváns aspektusa.

Ezek különálló vizsgálata szükségszerűen az autonómia mértékét is befolyásolja a művészeti intézmény vonatkozásában.

A működési feltételek tárgyi és pénzügyi vonatkozásai egyértelműen a gazdálkodási önigazgatás részét képeznek: előbbi körébe tartozik például az előadó-művészeti szervezetnek biztosított ingatlan és épület, míg utóbbi egyértelműen a működéshez szükséges forrásokat jelenti. A személyi feltételek terminus pedig értelmezésében a megfelelő szerződéses jogi formát takarja, amelynél főszabály szerint a munkáltatói jogok gyakorlója a fenntartó, avagy a fenntartó által megválasztott, kinevezett vezető.

Mivel a törvény a szóban forgó működési kritériumok biztosítását főszabály szerint a fenntartó feladatkörébe utalja, megállapítható, hogy az előadó-művészeti szervezet nem rendelkezik gazdálkodási autonómiával. Ennek oka az autonómia és a felelősség egymást feltételező viszonya: amíg a felelősség más szereplőnél van, addig a művészeti intézmény sem rendelkezhet az érintett területen önigazgatással.

3. Az előadó-művészeti szervezetek funkciója

Korábban kifejtettem, hogy valamennyi közjogi művészeti intézmény egyszálaló profilal rendelkezik, amely alkotmányjogi funkciójából vezethető le. Az előadó-művészeti szervezetek rendeltetése közvetlenül a művészek alkotótevékenységének szolgálata, azaz keretet biztosít a művészi kibontakozáshoz.

Emellett lényeges szerepet tölt be a műalkotások, előadások nyilvánossághoz közvetítésében. Ez utóbbiról már részletesen értekeztem, ezért itt csak utalok ennek a funkciónak a lényegére. A nyilvánossághoz közvetítés a művészet szabadságához kapcsolódó olyan jogosultság, amely az alapvető jog védelmi területéhez közvetetten kötődik, így annak részét nem képezi. Mindenképp kiemelendő, hogy mivel nem alanyi jognak minősül, ezért jogi személyeket, így az előadó-művészeti szervezeteket is megillet ez a jog, amely a művészeti önigazgatás legfontosabb elemének tekintendő. Az előadó-művészeti szféra sajátossága, hogy intézményes közvetítő közeg hiányában a művészet szabadságának kiteljesedése, és a társadalmi-kommunikációs térben való megjelenése csupán szűk keretek között valósulhat meg. Ennek következtében a szóban forgó művészeti ág egyes intézményei kiemelt jelentőséggel rendelkeznek, amelynek törvényi rögzítése azt bizonyítja, hogy ezt a jelenséget a jogalkotó is észlelte.

VII. A MŰVÉSZETI FOGLALKOZTATÁS RENDSZERE

Az elemzett művészeti intézmények funkciója markánsan a kulturális élethez igazodó jegyeket mutat, amelyek mindegyike jelentős mértékben garantálja az alapvető jog legszélesebb kiteljesedését. Az elsődlegesen a kultúra közvetítésében szerepet játszó entitások mellett azonban egyre inkább előtérbe kerülnek az államnak azok a feladatai, amelyek a művészeti élet és különösen annak szereplőinek szociális aspektusaihoz kötődnek. Ez a közhatalom aktív magatartása körében nem csak a szűken értelmezett művészet infrastruktúrális, hanem anyagi és szellemi, azaz egzisztenciális feltételeinek biztosítását is behúzza az objektív intézményvédelmi kötelezettségbe. Ennek az elemnek a legfontosabb terepe a foglalkoztatási rendszer művészeti vonatkozásaival függ össze, amely meghatározott szervezetek és sajátos jogviszonyok konstruálásának összefonódását képezi. A művészet szabadságának egyre fokozódó szociális karaktere tehát elengedhetetlenné teszi a szektorra vonatkozó foglalkoztatási szabályok és az ahhoz kapcsolódó intézmények vizsgálatát.

A művészet szabadsága tekintetében az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége tartalmazza a művészi tevékenység jogi lehetőségének biztosítását, amely a művészet és a foglalkoztatási rendszer alkotmányjogi kapcsola-

⁴³⁷ Vö. Emtv. 3. § (7) bek.

tát jelenti. Ebből adódóan szükségszerű a művészeti szféra munkajogi kérdéseinek vizsgálata az alkotmányjogi térben.

1. Művészeti foglalkoztatás

mint az alkotó egzisztenciájának alapja

A művészet szabadságának objektív oldala az állam szerteágazó, mégis komplex feladatait határozza meg. A német szakirodalomban megfogalmazódott olyan felfogás is a vonatkozó alapjog garanciáival összefüggésben, amely a jogalanyok egzisztenciális biztonságát hangsúlyozza.⁴³⁸ A művészet szabadságához kapcsolódó állami intézményrendszerrel kapcsolatban kiemelkedő jelentőségűnek tartom ezt a tételt, mivel az egyéni alapjogvédelem körében újabb aspektusokat enged levezetni.

Meglátásom szerint a művészet szabadsága alanyának egzisztenciális oltalma a közhatalom számára kötelező feladatként írható le. Ennek alapja a vonatkozó alapjog kulturális jogi jellegében ölt testet, amelynél fogva az államra az egyén anyagi és szellemi jóléte biztosításának igényét rója. Ez az elvárás eltérő az eddig tárgyalt művészeti intézmények mögött meghúzódó funkciók struktúrájához képest. Egyrészt nem közvetetten valamilyen jogi entitáson keresztül érvényesülő követelményről beszélhetünk, hanem az állam számára direkt módon tevőleges kötelezettséget indukál. Ebből egyenesen következik, hogy ennek garantálása aktív állami cselekvést igényel, amely a jogalkotásra helyezi a fókuszot. Másrészt az állami biztosítékok elemzett szelete általános érvénnyel határozható meg. Ennek megértéséhez a tulajdonhoz való alapvető jog sajátos aspektusát hozom fel példának: az alkotmányos tulajdonjog az egyén általános cselekvési autonómiáját részesíti védelemben, konkrétan pedig annak anyagi alapját képező elemként. Eszerint az alapjogi oltalomnak úgy kell követnie a tulajdon társadalmi szerepének változását, hogy közben ugyanezt a cselekvési autonómiával kapcsolatos védelmi feladatot elláthassa.⁴³⁹ A művészet szabadságának egzisztenciális garanciája hasonló funkciót tölt be az érintett jogalanyok vonatkozásában.

⁴³⁸ Klein, Friedrich: „Bonner Grundgesetz und Rechtsstaat”. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 1950. 3. sz. 391.

⁴³⁹ Sári – Somody: i. m. 236.

A művészi egzisztencia az egyén művészeti tevékenységével kapcsolatos anyagi biztonságát jelenti. Ez két módon jut érvényre a gyakorlatban. Egyrészt a tulajdonjogon keresztül, mivel a művészeti tevékenység produktumaként műalkotás jön létre, amely ezzel (szellemi) tulajdoni minőséget is kap. Az alkotó rendelkezési körébe tartozó mű a jogalany nem csupán kulturális, de anyagi jólétéhez is hozzájárulhat, mivel az alkotáshoz – a jogosult döntésétől függően – piaci érték is köthető. Másrészt a munka alapjogi védelme által.⁴⁴⁰ A művészi tevékenység és a munkához való jog védelmi területei olyan sajátos átfedésbe kerülnek, amely indokoltá teszi a két alapvető jog funkciójának egymásra vonatkoztatását.

Az Alkotmánybíróság korai álláspontja szerint a munkához való jog alanyi jogként jelenik meg az Alkotmányban (ez a védelem), és meg kell különböztetni tőle a munkához való jogot, mint szociális jogot, különösen annak intézményi oldalát (a megfelelő foglalkoztatáspolitikát és a munkahelyteremtés állami feladatát).⁴⁴¹ Az Alaptörvény ehhez képest szignifikáns változásokat hozott a munka világában, amikor a „munkához való jog” deklarálását mellőzi, és csupán a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogot rögzíti.⁴⁴²

Emellett megjelenik az állam intézményvédelmi kötelezettsége, amely alkotmányi célként,⁴⁴³ feladatként jelenik meg.⁴⁴⁴

E körben mindenekelőtt szükséges meghatározni, hogy a munkához való jog milyen formában érvényesül a művészettel kapcsolatosan. A foglalkozás sza-

⁴⁴⁰ Az Alkotmánybíróság szerint a munkához való jogba beletartozik mindenfajta foglalkozás, hivatás, „munka” megválasztásának és gyakorlásának szabadsága, és ehhez képest az egyes aspektusok. A munkához való jog nem redukálható le a munkaviszony keretében végzett munkára. A testület hozzátette, hogy a munkához való jog a foglalkozás és a munka szabad megválasztása, illetve a vállalkozás szabadsága alanyi jogként nem különböznek. 21/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994. 117. 121; ld. még Sólyom László: i. m. 630.

⁴⁴¹ 21/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994. 117. 120–121, 684/B/2001. AB határozat, ABH 2004. 1545. 1549. Vö. Takács Albert: A szociális jogok. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 848. és Kiss György: Néhány észrevétel a „munkához való jog”, illetve a foglalkozás és a munkavégzés szabad megválasztása alapjogi minősítéséhez. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 279.

⁴⁴² Alaptörvény XII. cikk (1) bek.

⁴⁴³ A célként való felfogásról ld. Kiss: Néhány észrevétel a „munkához való jog”... 279. o.

⁴⁴⁴ Vö. Bankó Zoltán – Naszladi Georgina: *Alapjogvédelem a munkajogban*. (Pécsi Munkajogi Közlemények – Mönográfiák 4.) Pécs, Utilitates Bt., 2015, 24.

bad megválasztása pozitív állami tevékenységet igényel, ami azt jelenti, hogy az államnak olyan körülményeket kell teremtenie, amelyekben e jog megvalósulhat. A törvényhozó azonban a foglalkozásokat csupán csoportosíthatja, de nem határozhatja meg, mi számít annak. A törvényhozónak a gazdaság szabályozásában nagy a mozgáster, de az alapjogokra, a szociális változásokra és a közjó szükségleteire fogékonynak kell lennie. Ha a technológiai, gazdasági vagy szociális változás veszélyeztetné a garantált jogokat, megfelelő korrekciós rendelkezéseket kell meghozni. A foglalkozás szabadságát számos *alacsonyabb szintű*, más jogágakba tartozó *norma* konkretizálja (pl. az egyéni vállalkozásról, a gazdasági társaságokról, a közalkalmazottak és a köztisztviselők jogállásáról szóló törvények, továbbá a Munka törvénykönyve és a Polgári törvénykönyv). Az egységes munkajogi szabályozás helyett differenciált szabályozás alkalmazása alkotmányos és nem ütközik a diszkrimináció-tilomba: a munkát végzők (köztük a versenyszférában dolgozók, a köztisztviselők, a közalkalmazottak) a jogi szabályozás szempontjából nem alkotnak egyöntetű (homogén) csoportot, különösen nem a végzett munka ellenértékének meghatározása, nyilvánossága, teljesítésének módja tekintetében.⁴⁴⁵

Ez azt jelenti, hogy a művész alapjogi egzisztenciája a tulajdonként is kezelhető műalkotás mellett a foglalkoztatási rendszerben tételezhető. A művészet szabadságának objektív védelme tehát olyan állami magatartást követel meg, amely a foglalkoztatáspolitikára is kiterjed. Fontos a továbbiakban megvizsgálni a művészeti egzisztencia két elemének egymáshoz képesti viszonyát. Már utaltam arra, hogy a tulajdonhoz való jog az elkészült művet mint szellemi objektívációt részesíti alapjogi védelemben, ebből a szempontból elsődlegesen annak vagyoni aspektusaira fókuszálva.⁴⁴⁶ Ezzel ellentétben a munkához való jog vonatkozó aspektusa az alkotófolyamat sajátos munkakénti értelmezésével nyújt alapjogi oltalmat a jogalany számára. Míg előbbi tehát a kész művet, addig utóbbi az alkotómunkát kapcsolja a művészet szabadságán túli egyéb biztosítékokhoz. Ez indirekt módon azt is jelenti, hogy a tulajdonhoz való jog bekapcsolódása a művészeti tevékenység védelemébe csupán járulékos jellegű tényező, mivel feltételezi a kész mű létét – amely pedig az alkotómunka sikerétől (és közvetve annak egzisztenciális garanciáitól) függ. *A tulajdonkénti felfogás a művészeti*

egzisztencia statikus, a munkához való jog pedig annak dinamikus oldalát képezi, amelyek közül a hangsúlyosabb elem szükségszerűen az utóbbi lesz. Ennek oka az, hogy a művészet szabadságának funkciója és differentia specificája a szabad alkotófolyamatban rejlik, így az alapjog és annak alanya szempontjából ennek védelme előbbre való a kész mű körülbástyázásánál.

2. A művészeti foglalkoztatás alkotmányjogi (elvi) alapja⁴⁴⁷

A művészeti foglalkoztatás elvi fundamentuma a munkajogi dogmatika keretein kívül keresendő: egyrészt a művészi tevékenységben mint metajurisztikus elemben, másrészt pedig az alkotmányjog értelmezési tartományában. E két aspektus összekapcsolódik a művésze szabadsága alapjogánál, amely tekintetében a magyar Alkotmánybíróság a következő, a munkajogi szabályozásra is kiterjedő álláspontra helyezkedett.

„A művészeti alkotó tevékenység jellegéből adódóan mindig is sajátos jogi kereteket kívánt, mivel ez a tevékenység nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe. Ezért e tevékenység speciális vonásainak figyelembevételével különösen indokolt volt a szociális ellátórendszer kialakítása és működtetése terén.”⁴⁴⁸

A művészeti foglalkoztatási rendszer felépítése az állami intézményvédelmi kötelezettsége körében az alapjogi és a munkajogi dimenzióban is speciális szempontokat igényel.

2.1. „A művészeti alkotó tevékenység jellege”

A művészeti alkotással mint tevékenységgel összefüggésben a magyar Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, amely szerint a művészeti élet szabadsága a művész önkifejeződésének jogaként az emberi méltóságból leve-

⁴⁴⁵ 1196/B/1997. AB határozat, ABH 1998. 806, 809.

⁴⁴⁶ A teljesség igénye végett megjegyzem, hogy az alapjogi tulajdonon túl természetesen a magánjogi viszonyokban is tulajdonként értelmezendő a műalkotás. Ennek részletszabályait a szerzői jog határozza meg.

⁴⁴⁷ Részletesen ld. Cseporán Zsolt: „A művészeti foglalkoztatás alkotmányjogi háttere”. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2018. 11. sz.

⁴⁴⁸ 51/2007. (IX. 15.) AB határozat, ABH 2007. 652, 656.

zetett önrendelkezési jogként írható le, rámutatva ezzel az alapjognak a személyiség szabad kibontakozásához fűződő kapcsolatára.⁴⁴⁹ Ennek értelmében a művészi alkotótevékenység az elkészült mű nyilvánosságra hozásáig terjedhet csupán, azon túl már a művészeti élet más, alkotói magatartáson túli – tipikusan a tulajdonhoz való jog alá sorolt – aspektusai élednek fel.⁴⁵⁰ Az alapjogok munkajogi érvényesülését döntően meghatározza a munkajogviszony tartalma, amely tükrözi a munkajog alapvető premiszáját, az egyéni munkavállaló függőségét és a sajátos alá-fölérendeltségi viszonyt.⁴⁵¹ Egyes szerzők ebből egyenesen azt a következtetést vonják le, hogy az alapjogoknak a munkajogban ugyanolyan védőfunkciót kell ellátniuk a munkavállaló érdekében, mint az első generációs alapjogoknak az állampolgár és az állam relációjában.⁴⁵² Ezt az álláspontot a művészet szabadsága tekintetében az alapjog tartalma támasztja alá, amennyiben „a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása”⁴⁵³ jelenti.

Az Alkotmánybíróság 2003. évi 22. számú határozatában a művészet szabadságát az Alkotmány 2.2. cikkében meghatározott jogokhoz képest „nehezen illeszthető be a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok körébe”⁴⁵⁴ állapította meg.

Ez a megállapítás alkotmányjogi szempontból a művészeti alkotótevékenység és szerződési szabadság viszonyára utal. A szerződési szabadság a piacgazdaság lényegi elemeként nem minősül alapvető jognak az Alkotmánybíróság megítélése szerint.⁴⁵⁴ Ezen túl a szerződési szabadság átfogó kategória, amelynek egyik aspektusa a munka és foglalkozás megválasztásához való jog, valamint a vállalkozás szabadsága.⁴⁵⁵ Ebből adódóan a szerződési szabadság kor-

látozásával együtt a vállalkozáshoz és a munkához való jog érvényesülésének aggályai is felmerülnek.⁴⁵⁶ A szerződési szabadság és a művészeti tevékenység problémás kapcsolata a művészet szabadságának lényeges tartalmából következik. A művészeti szférára foglalkoztatási szabályainak alapjogi dimenziója egy elvi ellentmondással írható le: amíg a munkajog – jellegéből adódóan – a munkáltató döntési-utastítási hatalmára épül,⁴⁵⁶ addig a művészeti élet szabadságának szubjektív oldala kizár mindennemű hatalmi tényezőt a művészi alkotás köréből.

Ennek következményeként szükséges az államnak a művészeti foglalkoztatás körében speciális szabályokat alkotnia az alapjogok – ti: a művészet szabadsága és a munkához való jog szubjektív oldala – teljes körű érvényesülése érdekében.

Az Alkotmánybíróság nézete szerint a művészeti foglalkoztatás – a fentiekből adódóan – sajátos jogi kereteket kíván, amely megfogalmazásnak a jelentése kibontásra, konkretizálásra szorul. A pontos normatartalom körülírásához azonban az alapjogi dogmatika fogalomkészlete nem elégséges: a definíció jogági eszközöket kíván. Az alkotmányjog értelmezési tartományán túl a testület szóhasználatát a tágra felfogott magánjog keretein belül a szerződési jog sajátos jelenségéhez, az atipikus megállapodásokhoz kapcsolódik. Összegezve: a művészet szabadságának érvényesülése számottevően az állam aktív szerepvállalásának és az annak eredményeként kialakított intézményrendszernek a függvénye.

Az objektív intézményvédelmi kötelezettség körében kiemelt jelentőséggel rendelkeznek azok a közjogi entitások, amelyek a művészeti intézmények csoportjába sorolandóak. Az állam kulturális feladatai az állam részére számos intézkedést előírnak, így különösen a bizonyos szakmai szervezetek létrehozását és fenntartását, a művésszé válás lehetőségének jogi és állami biztosítását, valamint az alkotótevékenység állami finanszírozását. Ezeknek eleget téve

⁴⁴⁹ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110–111.

⁴⁵⁰ Vö. Magyarország Alaptörvényének X. cikk (1) bekezdésének első fordulatával: „Magyarország biztosítja a [...] művészeti alkotás szabadságát [...]”.

⁴⁵¹ Kiss György: „A munkajog jogforrási rendszere és az alapjogok”. Jura 2003. 1. sz. 80.

⁴⁵² Vö. Plander, Harro: Arbeitsrecht: Instrument zur Verwirklichung von Grundrechten der Arbeitnehmer. In: Festschrift für Albert Gnade. Köln, Bund Verlag, 1992, 80.

⁴⁵³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110.

⁴⁵⁴ 32/1991. (VI. 1.) AB határozat, ABH 1991, 146, 153.

⁴⁵⁵ 1178/B/1991. AB határozat, ABH 1993, 564, 565.

⁴⁵⁶ Kiss: A munkajog jogforrási rendszere és az alapjogok. 80.

az állam kiterjedt institutionális hálóra támaszkodik. A rendszer elemeinek vizsgálata során két alapvető fontosságú tétel nyert bizonyítást.

Egyrészt a jogalkotó a struktúrát két szinten szabályozza, megkülönböztetve ezzel az egyes művészeti intézményeket funkciójuk és társadalmi szerepvállalásuk, azaz végső soron jelentőségük szerint. A művészeti entitások ez alapján alkotmányban vagy törvényben konstituált közjogi jogi személyek, amelyek közfeladatokat, de legalábbis közhasznú tevékenységet látnak el. Az első jogforrási platformon a Magyar Művészeti Akadémia és a (művészeti) felsőoktatási intézmények helyezkednek el, míg az alacsonyabb, törvényi szinten az előadó-művészeti szervezetek kiemelt státusza említendő meg.

Másrészt fontos különbséget tenni az egyes művészeti intézményeket megillető autonómia között. A fejezetben részletesen elemeztem az önállóság eredetét és terjedelmét valamennyi szóban forgó entitásnál, és konklúzióként rögzítem, hogy az öngazgatásuk mind a részelemek, mind a komplexitás szempontjából heterogén képet mutat. Érdekes megállapítás, hogy az önkormányzatiság terjedelme nem jogforrási szinttől függő ismérv, azaz az intézmény önállóságát nem az határozza meg, hogy alkotmányban, avagy törvényben konstituált entitásokról van-e szó. Ehelyett az öngazgatás mozgástere a vonatkozó szervezet művészeti-társadalmi szerepéhez igazodik. Ebből adódóan érthető az a kultúrpolitikai tendencia, amely a magyar művészeti életben tapasztalható. A Magyar Művészeti Akadémia közfeladatainak fundamentális jellegére épülve a szervezet autonómiája teljes, azaz valamennyi részelem tekintetében független a közhatalomtól. A művészeti felsőoktatási intézmények és az előadó-művészeti szervezetek ezzel ellentétben már csonka önállósággal rendelkeznek: a legfontosabb aspektusban, azaz a művészeti döntéseknél teljes öngazgatás illeti meg őket, míg a szervezeti önállóság mérsékelt, csupán a jogszabályi keretek között érvényesül, végül gazdálkodási autonómiáról egyáltalán nem beszélhetünk ezek viszonylatában.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kötet kitűzött célja a művészet jogi szabályozása elméleti háttérének és gyakorlati alkalmazhatóságának feltárása volt; az alapjogi viszony két aktora; azaz az egyén és az állam relációjában. A könyvben törekedtem rámutatni azokra a problémákra, amelyek egyrészt a jogviszony feleinek státuszát, valamint az ahhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek összességét határozzák meg; másrészt az alanyi pozíciók kiegyenlítésének igénye miatt az alapjogi jogviszony egészére kisugárzó hatást gyakorolnak.

Zárásként összefoglalom és szintetizálom az elemzés során tett megállapításokat, tudományos eredményeket, a kötet gondolatvezetéséhez illeszkedve.

1. Az elemzés eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy a művészet alkotmányjogi felfogása a közhatalom részéről való önálló alapjogi elismerést igényli. Ennek hiányában a művészet konstitucionális védelme valamely más alkotmányjogi érték keretein belül valósul meg, amely a védelem hatékonyságát is jóval alacsonyabb szintre helyezi. *A különálló alapjogi minőség három formában realizálódhat: egyrészt hagyományosan szabadságjogként, másrészt kulturális jogként, harmadrészt az állam művészeti semlegességének deklarálásaként.* A három különböző megoldás közül rendszerint csupán egyet emel alkotmányi szintre az állam, így a szabadságkénti olvasat a bevett gyakorlat. E körben *a magyar alkotmányozó meghaladja a nemzetközi tendenciát, mivel valamennyi formát expressis verbis, de legalábbis implicit módon rögzíti az Alaptörvényben.*

A művészet elsődlegesen alanyi közjogként jelenik meg az alkotmányokban, amely az egyén oldalán értelmezett jogosultság formájában érvényesül. *A művészet alanyi modellje klasszikus alapjogi konstrukcióként értelmezhető, amely az egyénnel való viszonyában az állam kötelezett pozícióját hangsúlyozza.* Az alapvető jogoknak ez a része az állami beavatkozástól mentes terület öleli fel, így ennek megfelelően az ún. *status negativus* jelleg egyrészt az állam távolmaradását, másrészt pedig a törvényeken keresztül annak biztosítását

követeli meg, hogy az egyénnek ezt a szféráját mások is tiszteletben tartsák. A művészet szabadságának normastruktúrája ebben az olvasatban a következő: a jog *alanya* az egyén, *kötelezettje* az állam, *tartalma* pedig az utóbbi beavatkozástól való tartózkodása.

A művészet második alkotmányjogi alternatívája a *kulturális jogként* való elismerés, amely az alapjog második generációs karakterét helyezi fókuszba. A második generációs jogok megjelenése az állami szerepvállalás átformálódásának eredménye. A kulturális jogi jelleg így az ún. *status positivus* ismérve alapján az egyént az állammal szemben megillető olyan igényeket jelenti, amelyek az állam aktív cselekvését követelik meg. Ezeknek a jogoknak a tényállási ismérvei tehát úgy vannak megfogalmazva, hogy abból az egyén az állam aktív cselekvését közvetlenül, alanyi jogként veheti igénybe. Ennek köszönhetően a művészeti élet szabadsága nem csupán elhárító, valamint védelmet biztosító jogként funkcionál, hanem markánsan szolgáltatási jog is. Ebben a konstrukcióban a jogviszony fókuszba az egyénről áttevődik az államra, mivel olyan infrastrukturális hálót kell kialakítania, amely a passzív intézményvédelmi kötelezettségén túl az alapvető jog érvényesülését biztosítja. A művészeti élet szabadságának alkotmányi triászából viszont éppen ez az elem a legnehezebben tipizálható, mivel az állam diszkrecionális jogkörébe tartozik annak meghatározása, hogy milyen intézményi hálót kíván húzni az alapjog köré. A lehetőségek skálája széles: az általános deklarációtól egészen a konkrét infrastrukturális elemek nevesítéséig terjedhet.

A harmadik alternatíva a művészet alkotmányjogi szabályozására az állam *neutralitásának* deklarálása. Mivel az állam nem képes olyan módon szabályozni a művészetet, hogy egyúttal ne determinálja az alapjog normaterületét, a *semlegesség* végső soron szükséges elvárás a művészet fogalmával és tartalmával összefüggésben. Az előzőekből következik, hogy az államnak a művészet meghatározására semmilyen muníció nem áll rendelkezésére. Ez alkotmányjogi dimenzióban a következő terminológiával ragadható meg: a *közhatalomnak sem autoritása, sem kompetenciája nincs arra nézve, hogy a művészetet definiálja*. A neutralitás alaptörvényi normastruktúrája a *status negativus* karakteren túlmutat, ugyanis a *közhatalom részére tilalmat fogalmaz meg* a tárgykör lényegi kritériumainak összefüggésében. Mindezek alapján *de lege ferenda* javaslatként fogalmazom meg a *művészeti semlegesség alaptörvényi*

rögzítését, alkotmányi szinten is egyértelművé téve az állami szerepvállalását – a tudomány szabadságához hasonló módon.

2. A művészet alapjogi olvasata heterogén normastruktúrákat mutat, amennyiben a művészi alkotótevékenység egymástól jól szétválasztható szakaszait különálló védelemben részesíti az alkotmányozó.

A *művész elsődleges érdeke, hogy szabadon alkothasson, teret engedve ezzel személyisége művészi kreativitásának*. A művészet szabadságának lényeges tartalma ugyanezt az igényt hivatott alkotmányjogi oltalomban részesíteni. Az alapjog normaterülete tehát a személyiség szabad kibontakozásának speciális megnyilvánulásaként írható le. Ez a jogi érdek a művészeti élet fundamentális biztosítékaként fogható fel, mivel annak többi aspektusa szükségszerűen ennek a járulékos következménye. A szabad alkotómunka ugyanis természetéből adódóan – lineárisan és időben is – megelőzi a további védelmet igénylő komponenseket. Ez az olvasat a művészet *individuális védelmeként* fogható fel, amely az egyén alkotói attitűdjére fókuszál (*Werkberiech*). Az oltalom jogi értelemben vett lényege a tartalmán túl az alapjog eredetére vezethető vissza. Mivel a védelmi terület a jogalany kreativitását részesíti védelemben, annak magja az emberi méltósághoz való jog dinamikus oldala. Ennek jelentősége végső soron az állami beavatkozás terjedelmének vizsgálatakor kerül előtérbe.

Az alkotmányozó az alkotómunka mellett *különálló védelmet biztosított a művészi tevékenység produktumának is, azaz a műalkotásnak*. Mivel ez a természetű oltalom a materiális felfogást követve tárgyorientált, a védelem sem illeszthető bele a korábban vázolt keretekbe. Ennek következtében a műalkotás oltalma szükségszerűen más alapjogi védelmi hatókörébe sorolandó. A *dogmias felfogás a tulajdonhoz való jogot jelöli ki*. A kész mű ugyanis (szellemi) tulajdonként jelenik meg a valóságban. Ennek a védelemnek egyetlen, de annál fontosabb feltétele, hogy a mű elkészüljön. Ez azt jelenti, hogy addig nem beszélhetünk a tulajdonhoz való jog oltalmának fennállásáról, amíg a művészi alkotófolyamat tart – mivel az éppen a mű elkészítését célozza. A műalkotás védelme tehát megköveteli az alkotómunka befejezését. Az alapjog normaterülete ebben az esetben a *művészi kifejezés produktumán keresztül garantál jogi védelmet a jogalanyoknak* – aki szellemi tulajdon fennállásánál főszabály szerint a művész.

A művészvilág harmadik releváns igényének jogi védelme az elkészült művek nyilvánosságra hozására koncentrál. Ennek az aspektusnak az alapjogi oltalmát az alkotmányozó sajátos módon valósította meg: A szabadságjog funkciója a művészi értékek társadalmi közegben való hozzáférhetőségének biztosítása. Ezzel újabb elem emelhető be a művészeti szabadság védelmet kívánó mozzanatai közé, ugyanis a művészet kommunikációs formája olvasható ki belőle. A kommunikációs jogok kiemelt helyet foglalnak el az alapjogi rendszerben, amelyet igazol, hogy a művészi kifejezések kommunikációalapú értelmezése két ponton is kidomborodik az alkotmányjogi normák között. Az egyik a véleménynyilvánítás szabadsága mint e jogok bázisa, a másik a művészet szabadsága tartalmaként megjelölt nyilvánosságra hozás szabadsága. Általánosságban az előző említendő a kommunikációval összefüggésben; azonban a művészi kifejezések speciálisan az utóbbi hatókörébe tartoznak. *A műalkotások kommunikációs szférában történő megjelenése a művészet véleményalapú olvasatát tükrözi, amelynek védelme a nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tételt biztosítja (Wirkbereich).* Ennek az oltalomnak a kritériuma a műalkotás kész voltához kapcsolódik, kizárólag az alkotófolyamat utáni stádiumhoz.

A művészet hármas alapjogi oltalma negatív megközelítéssel, implicit módon rámutat a művészet szabadságának valódi tartalmára: amennyiben a kifejezés a kommunikációs közeg elemeként vélemény formájában, a mű az alkotójának (szellemi) tulajdonaként is védelemben részesül, a művészet szabadságának mint önálló alapjognak a funkciója kizárólagos alapon a szabad alkotófolyamat biztosítása lehet. *A művészet szabadságának oltalma alapján az alapjog birtokosát (egyén/művész) a szabad művészi alkotófolyamat illeti meg az állammal szembeni jogviszonyban.* Ez az alapjogi rendszer fényében azt jelenti, hogy a szóban forgó emberi jog önálló alapjogi minősége a *differentia specificájában* keresendő – azaz a művészet szabadságát a véleménynyilvánítás jogától elválasztó elemében. E nélkül ugyanis valóban el kellene fogadni azt az álláspontot, amely szerint az elemzett alanyi jogosultság a szólás szabadságának normaterületén belül érvényesül; önálló alapjogi jellege azonban elképzelhetetlen. Véleményem szerint viszont a művészet szabadsága rendelkezik olyan egyedi tulajdonsággal, amely semmilyen más alapvető jognak sem sajátja. Ez a művészeti alkotótevékenység mint az emberi teremtmény megnyilvánulása. *A művészet alapjogi védelme tehát erre az emberi mozzanatra terjed*

ki, mivel az egyéb részelemek eredeti „arcéle” megtalálható más alapvető jog hatókörében is. Ez utóbbi kijelentést a korábban ismertetett védelmi formák igazolják.

Mindezek alapján a művészet alapjogi védelme nem korlátozódik egyetlen alapjogra: az alkotmányozó a művészeti élet igényeihez igazodva sajátos, három pillérre épülő hálót alakított ki.

3. Az alapjogi jogképesség esetében rögzíthető, hogy jogi személyeket csupán annyiban illet meg a jogalanyiség, amennyiben a vonatkozó jogok és kötelesek jellegükből adódóan nem kizárólag az emberhez fűződhetnek. A kulturális jogok elsődleges, szabadságjogi funkciója az önkifejezés szabadsága, a személyiség kibontakoztatása. A személyiség kifejezése, fogalma pedig kizárólag az egyénhez, azaz a természetes személyhez kapcsolódhat. Ebből adódóan a kulturális jogokból eredő szubjektív igények a jog által elismert, keletkeztetett szerveződések nem illethetik meg – legyenek azok akár magánjogi szervezetek, akár közjogi jogi személyek. Rögzítendő, hogy a magyar jogrendszerben *a művészet szabadságának kizárólagos jogosultja a természetes személy, a jogi entitások pedig kívül rekednek az alapjogi jogalanyiség határán.*

Az alapjogi cselekvőképesség a művészet szabadsága tekintetében a művészeket illeti meg mint az alapvető jog által védett tevékenység tényleges gyakorlóit. Ennek kulcsa végső soron az egyén által végzett tevékenység művészeti minőségében rejlik, amelynek foka – az egyes műalkotásokat összehasonlítva – a gyakorlatban széles skálán mozoghat. *A művészet szabadsága heterogén alanyainak konkretizálására egy lépcsőzetesen egymásra épülő státuszrendszert alakítottam ki.*

Az első alapjogi alanyi kör kézenfekvően tételes jogi biztosítékhöz kapcsolódik. Amennyiben az állam jogalkotói hatáskörében olyan intézményrendszert hoz létre, amelynek funkciója a művészi státusz elnyerése, akkor alkotmányjogi szempontból a művészet szabadságának legitim jogosultjaiként kell kezelni az előírt követelményeket teljesítő személyeket. Ez azt jelenti, hogy a meghatározott kimeneti kritériumok, azaz a képzés abszolválása és az oklevél megszerzése esetén a természetes személy – alkotmányjogi értelemben – *ex lege* művésznek minősül. Ennek értelmében *minden olyan felsőfokú stúdium, amely a képzés kimeneti oldalán a személy művészeti kvalitását igazoló oklevelet ad ki, magában rejti az alapjogi cselekvőképesség biztosítékát.*

A művészvilág sajátosságaira figyelemmel megállapítható, hogy jelentős azoknak az alkotóknak a száma, akik nem rendelkeznek művészi kvalitást igazoló felsőfokú oklevéllel – ennek ellenére mégis *elismert* szereplői a művészeti életnek. Az *ex lege* státusz alapján ilyen esetben azonban nem beszélhetnénk alapjogi értelemben művésről. Ez viszont *alaptörvény-ellenes korlátozása lenne a művészet szabadságának, mivel ezáltal éppen a citált alkotmányban rögzített követelmény mint jogállami érték sérülne*. Ez a probléma a *művészi státusz (nem megdönthetetlen) vélelmével* mint kiegészítő szabállyal orvosolható. Azaz abban az esetben, ha egy alkotó művét más, művészi jogalanyisággal rendelkező egyének, formális eljáráson kívül, véleményükben művészileg és szakmailag értékelhetőnek tartják, vélelmezni kell azt, hogy az adott művészeti ágban az alkotó művészileg elismert személynek, azaz művésznek számít.

Fennállhatnak olyan helyzetek is, amikor egy alkotó tevékenységét vagy művét a szakma semmilyen formában nem ismeri el, a művészetnek azonban egy kis „szikrája” mégis jellemzi magatartását – és így szűkebb jogi oldalon is részesíthető. Az *alapjogi dogmatika keretében ez azt jelenti, hogy a művészet szabadságának nem lehet alanya az, aki nem rendelkezik a művészvilág elismerésével*. Ezzel olyan jogi fikciót állítunk fel, ahol az alkotó bár nem hozott létre szakmai-művészi értelemben vett produktumot, azonban tevékenységét személyisége sajátos esztétikai kifejeződéseként fogadjuk el. Ez a jogtechnikai megoldás az alkotó alanyi oldalán *kvázi művészi státuszt* eredményez, amelyhez csekély mértékben, de ugyanúgy fűződik alapjogi védelem, az emberi méltóság dinamikus oldalát képező szabadságjog révén. Rögzítendő, hogy ez csupán *szubszidiárius jogi státusznak* minősül: ha a szakmának az alkotás művészi értékéből eredően lehetősége lenne akár az *ex lege* státusz, akár a művészi vélelem megállapítására, akkor a fikció nem alkalmazható – ekkor ugyanis az egyén a művészet szabadsága alanyának tekintendő.

4. A harmadik részszabadság elemzéséhez az alkotmányjogi szabályozás szolgált kiindulópontot: az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének analóg értelmében a művészeti érték megítélésére kizárólag a művészet „művelői” jogosultak. Ez a meghatározás a jogosultságot járulékos elemként definiálja, mivel annak gyakorlásához megköveteli a személytől, hogy a művészet szabad-

ságának alanya legyen. A harmadik részszabadság tehát az alapjogi művésztársulathoz tapadó sajátos jogosultságként írható le.

A művészeti élet védelméhez olyan új részaspektus csatlakozik, ami már nem tisztán a művészi tevékenységet részesíti védelemben, mivel nem művészi alkotás létrehozása a célja. Egyrészt a másodlagos jogosultság egy már megalkotott mű művészi voltának megítélése, ezért inkább a véleménynyilvánítás szabadságához áll közelebb. Másrészt az alapjog harmadik eleme sajátos részvételi jogként is felfogható, amennyiben a művészeti életben való megjelenést teszi lehetővé, amelyhez alakító erővel rendelkező joghatásokat is kapcsol. Ezen keresztül az alapjoggyakorlás az állami döntések meghozatalát alapozza meg azzal, hogy kijelöli és konkretizálja a művészet szabadsága esetében fennálló alapjogi jogviszony jogosulti pozícióját – amely végső soron a közhatalom-gyakorlásba való indirekt (korlátozó) beavatkozás.

A másodlagos jogosultság – a művészet szabadságának lényeges tartalma-ként megjelölt alkotómunka és nyilvánosságra hozás szabadságával ellentétben – kizárólag együttesen gyakorolható szabadság. Az állam semlegessége mellett ugyanis egyetlen személy értékítélete sem lehet konstitutív hatású a művészi kvalitás, és ezen keresztül az alapjogi jogalanyiség tekintetében. A művészek – azaz az alapjog alanyainak összessége vagy meghatározott csoportja – alatt a művészeti élet/szakma, illetőleg annak egy meghatározott, egyedi esetekben releváns része értendő. Garanciális szempontból fontos megjegyezni, hogy a művészet szabadságának a két aspektus – ti. az alkotás létrehozása, valamint annak megítélése – nem fűződhet azonos személy magatartásához.

A szóban forgó jogosultság lényege abban áll, hogy a művészi érték eldöntésekor végső soron művészi alkotás keletkezik: azaz alkotmányjogi értelemben konstitutív jogi ténynek minősül. Emellett a művészet szabadságának alanyisága a másodlagos jogosultság kapcsán lehetőséget, *diszkrecionális szabadságot* jelent: a művész saját maga döntheti el, hogy állást foglal-e más alkotó művészi tevékenységéről, avagy sem.

Mindezek alapján *de lege ferenda* javaslatként szükségesnek tartom az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének módosítását, hogy a tudomány szabadsága mellett a művészet tekintetében is *expressis verbis* jelenjen meg a szakma döntési jogosultsága. Erre az alábbi szöveges javaslatot teszem: „Tudományos igazság és művészeti érték kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudomá-

nyos kutatások és a művészet értékelésére kizárólag a tudomány művelői, valamint a művészek jogosultak.”

5. A művészet szabadsága korlátozásakor mindenekelőtt két alaptételt szükséges rögzíteni, amelyek az állami beavatkozás terjedelmének általános határt szabnak. Elsőként rögzítendő, hogy az alapjog-korlátozás az alanyi jogosultságok esetében lehetséges. Ez a megállapítás különösen jelentékeny a második generációs jogok körében, és így a művészet szabadságánál. Ennek értelmében a művészet szabadsága szabadságjogként igen, kulturális jogi elemeiben – jellegéből fakadóan – viszont nem korlátozható. Utóbbi esetben legfeljebb az állam mulasztása merülhet fel mint az alapjog tartalmát szűkítő helyzet, amely ha megállapítást nyer, alkotmányellenesnek minősül. Másodízben kiemelkedő jelentősége van a művészet szabadsága korlátozásakor annak, hogy az állami beavatkozás melyik részszabadságot érinti. Ahogy korábban részletesen kifejtettem, a szóban forgó szabadságjog három jogosultságra bontható, amelyek mindegyike eltérő alapjogi karakterrel rendelkezik. Összességében ezek a megállapítások arra engednek következtetni, hogy a művészet szabadsága nemcsak tartalmában sokszínű jogok komplexuma, de a korlátozásakor is.

Az állami beavatkozás eltérő standardok mentén valósul meg az egyes részszabadságoknál. Ennek köszönhetően a korlátozás határát jogosultságonként külön-külön kell vizsgálni. Ebből pedig indirekt következik, hogy a művészet szabadságának megszorítása az alapjog egységében nem elképzelhető: célszerűbb az egyes szabadságok korlátozásáról beszélni.

Az alkotófolyamat szabadsága az emberi teremtmőképességgel azonosítható, így az az emberi méltósághoz való jog nevesített eleméhez, a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jogból ered. Ebből adódóan a művészet szabadsága számos alapvető joggal konkurálhat, azonban valódi kollíziót csupán az emberi méltósághoz való jog személyiséget védő statikus oldala, valamint a tulajdonhoz való jog indukál.

A nyilvánosságra hozatal joga kommunikációs jogi karaktere döntő befolyást gyakorol a részszabadság korlátozásának feltételeire és terjedelmére. Mivel a vizsgálandó jog funkciója a mű társadalmi megismerhetővé tétele, az alkotást is sajátos véleményként kezeli. Ebből következik, hogy a szóban forgó szabadság a véleménynyilvánításhoz való jog jellegzetességeit tudja magáénak,

és így az állami beavatkozás is a véleményszabadság mércéje szerint, azzal megegyező módon minősíthető.

A művészet szabadságának sajátos kiegészítő eleme az a döntési jogosultság, amely alapján az alapjog alanyai más művészi tevékenységének, produktumának kvalitását megítélhetik. Ennek korlátozhatósága visszanyúlik az állam művészeti semlegességének elvéhez.

Az állam a művészeti semlegességéből adódóan a művészi kvalitás megítélésének – alkotmányjogi értelemben – konstitutív jogát a művészeti élet szereplőihez telepítette. A döntésük közvetlenül alapjogi cselekvőképességet keletkeztető hatással rendelkezik. Az állami beavatkozás ebbe a döntési folyamatba felveti a művészeti semlegesség követelményének megsértését. A tartózkodó magatartás elhagyásával ugyanis az állam éppen azt a közjogi alakító erőt korlátozná, amelyet teljes egészében a művészekre ruházott át alaptörvényi szinten. Ilyen esetben a közhatalom állást foglalna művészeti kérdésekben, amely állásfoglalása lényeges pontokon ütközhet a művészeti élet gyakorlóinak nézeteivel – ezzel feloldhatatlan konfliktusokat idézve elő; a művészetre vonatkozóan pedig beláthatatlan veszélyeknek nyitna kaput. Az állami beavatkozás tehát nem rendelkezik alkotmányos indokkal, így az alaptörvény-ellenesnek, az alany oldaláról tekintve pedig alapjogsértőnek minősül.

Mindezekből következik, hogy a művészet szabadságának járulékos eleme, a más alkotó művészi munkásságának megítélése korlátozhatatlan alanyi jog, mivel bármilyen közhatalmi beavatkozás sértené az állam művészeti semlegességének alkotmányos és jogállami értékét.

6. A jog- és művészetfilozófiai fejtegetések egyértelműen rámutattak a művészet lényegi mozzanatára, amely alapjogi dimenzióban is megjelenik. Ez a(z) (művészi) alkotótevékenység egyedi sajátossága, amely elválaszthatatlan az emberi minőségtől, azaz alkotmányjogi értelemben az emberi méltóságtól. Mivel a művészet által az individuum olyan erővel rendelkezik, amellyel új valóságot teremthet, vagy a már meglévőt formálja át, ez az alapvető jogok világában a személyiség dinamikus oldalán megjelenő egyik leglényegesebb emberi jogosultság.

Az alapjogi dogmatikában az alkotótevékenység kizárólag a művészet szabadságánál értelmezhető. Ez adja az alapvető jog differentia specificáját: azaz azt, ami megkülönbözteti a véleménynyilvánítás szabadságától. Ennek oka az,

hogyan az alkotótevékenység nem része a véleménynyilvánításhoz való jognak. A szóban forgó tevékenység olyan folyamatot takar, amelynek olyan egyedi formája van, amely semmilyen más kifejezésnél nem jelenik meg: ez a művészi forma. Ezen túl az alkotómunka tipikusan előkészítő mozzanatként írható le: a műalkotás születésének folyamataként. Ez a véleményszabadság tárgyával összevetve szintén egyedi vonásokat mutat, mivel a vélemény – legyen az akár tény vagy értékítélet – kialakítása más alapvető jog keretein belül részesül védelemben; nem a véleménynyilvánítás szabadságán belül: a vélemény megfogalmazódása ugyanis a gondolatszabadság oltalma alá sorolandó. A gondolatszabadság az egyénnek – emberi mivoltából adódó – olyan szellemi szabadságát jelenti, amely a társadalomban őt minden kötöttség nélkül megilleti, így korlátlanul érvényesül.

A gondolat csak a tényleges megformálással és kifejezéssel válik véleménynyé, azaz a szabad véleménynyilvánításhoz való jog tárgyává – ellentétben a művészet szabadságánál rögzített alkotófolyamattal: A művészet szabadságának esszenciája ezáltal nem azonosítható a véleménnyel, mivel a nem művészi kifejezéseknek az alkotófolyamathoz hasonló mozzanata – a vélemény kialakulása – nem tartozik a kommunikációs jogok közé. Ez azt jelenti, hogy az az uralkodó felfogás, amely szerint a művészet szabadsága a véleménynyilvánításhoz való jogból ered, téves megállapítás, mivel a vizsgált alapjog lényegében a kommunikációs jogok eszközeivel megragadhatatlan. Ennek értelmében a művészi kifejezések lényegükből adódóan nem minősülnek szükségszerűen véleményeknek,⁴⁵⁷ ezért nem is sorolhatóak a véleményszabadság hatóköré alá. A művészet szabadságának alapjogi eredete kényszerítőleg a személyiség szabad kibontakozásához való jogban mint az emberi méltóság dinamikus oldalában jelölhető meg.

7. Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségének körébe tartozik a művészeti intézmények (például művészi díjak, művészi felsőoktatási intézmények és a Magyar Művészeti Akadémia) létrehozása, a művészeti alkotótevékenység támogatása állami finanszírozás útján, valamint biztosítania kell a művésszé válás lehetőségeit is. Ez az általános meghatározás indirekt módon

⁴⁵⁷ Nem azt állítom, hogy a művészi alkotások nem tükrözhetnek valamilyen véleményt, viszont ez nem szükséges, azaz nem lényeges eleme a művészi kifejezésnek.

magában foglalja a művészi alkotómunka kiteljesedéséhez szükséges infrastrukturális háttér biztosítását.

A vázolt állami garanciarendszer legfontosabb eleme a művészet alapjogának védelmét ellátó institucionalista háló. Ez alatt olyan entitásokat értek, amelyek a magyar közjogi intézményrendszer sajátos, funkcionálisan művészeti csoportját képezik: a hazai művészeti élet állami biztosítékai döntően ezekre az intézményekre épülnek.

Ez a megállapítás az ún. művészeti intézmények alkotmányjogi elismerésében jelenik meg, amelyek a művészet szabadságának tárgyi oldalán értelmezhetők, és amelyekben belül megkülönböztetendő alkotmányjogi értelemben az államtól önálló és nem önálló művészeti intézmények. A művészeti intézmények autonómiájának funkciója a művészet szabadsága érvényesülésének intézményi biztosítása, mivel az érintett alanyi körök autonómiája az intézményi autonómia kereteiben gyakorta jobban is érvényesíthető. A művészeti intézmények autonómiájának terjedelme – azaz az egyes komponensek megléte – az állam diszkrecionális döntésén múlik, ami konkrét formában, az adott művészeti intézmény jogállásához kötődik.

Mindezek alapján a művészeti intézmények fogalma alá azokat az autonómiával (önkormányzatisággal) rendelkező intézményeket sorolom, amelyek művészi tevékenységhez érdemben kapcsolódnak. Ezek a művészeti intézmények szűk értelemben a Magyar Művészeti Akadémiával, a művészeti profillal rendelkező felsőoktatási intézményekkel azonosak, tág értelemben pedig minden más, erre alkalmas intézményt magukban foglalnak – de különösen színházakat, galériákat, koncerttermeket stb. A művészeti intézmények autonómiája szempontjából azonban szükséges követelmény, hogy az az állam által garantált önkormányzati jogokként értelmezhető legyen – ennek hiányában ugyanis (közjogi szempontból nem igazolható az intézmény önállósága. Ez jogalkotási szempontból az entitások újabb csoportosításához vezet: e szerint megkülönböztethető alkotmányban konstituált és törvényben rögzített művészeti intézmény. Mindkét fajta jogi személy alkotmányjogi kategóriának minősül azzal, hogy az Alaptörvényben deklarált intézmények jogállás és a közfeladatok minősége szerint hierarchiában a törvényi entitások felett helyezkednek el.

Az alapjogi jogalanyiság körében fontos megjegyezni, hogy magát a művészeti intézményt nem illeti meg a művészet szabadsága, csak a derivatív jellegű

művészeti öngazgatáshoz való jog: előbbi ugyanis kizárólag az egyénnek mint a művészi tevékenységet végzőnek a joga.

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségéből adódóan a művészeti intézmény funkciója három részre osztható: egyrészt institutionális keret biztosítása az egyének (művészek) szabad alkotófolyamatához, másrészt a művészé válás jogi lehetőségének garantálása, harmadrészt pedig a művészi alkotások nyilvánossághoz közvetítése. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem valamennyi intézmény rendelkezik mindhárom funkcióval, hanem profiljukból adódóan csak azok egy részére fókuszálnak.

A művészet szabadsága a modern alkotmányos demokráciákban épp olyan fontos érték, mint a többi alapvető jog elismerése. Ebből adódóan annak részleteselemzése nélkülözhetetlen eredmények kimutatására alkalmas, amelyek hasznosulása valamennyi érintett számára fundamentális támpontként szolgálhat. Az egyén mint az alapjog alanya szempontjából az individuális érdekekhez igazodó jogvédelem optimális szintjét jelöli ki. Az állam a kulturális jogi karakterből adódóan átfogó képet kap arról, hogy milyen intézményi hálót kell biztosítania a művészeti élet egyes aspektusainak érvényesüléséhez. A társadalom pedig az érintett alrendszerain keresztül hatékonyan képes becsatornázni azokat a kollektív igényeket, amelyek a kultúra és a művészet tárgyában jelennek meg.

A kötetben arra tettem kísérletet, hogy a művészet szabadságát az alkotmányjog szemüvegén keresztül elemezzem, meghatározva ezzel az alapjog érvényesülése során, a gyakorlatban felmerülő kérdések megoldásához szükséges standardokat. A tételes jogi vizsgálódás rávilágított arra, hogy az állam milyen formában és milyen intenciók mentén szabályozza a szóban forgó alapvető jogot. A magyarországi modell egyedülállóan széles teret biztosít a művészvilág egyes elemeinek, azonban ezeknek a mechanizmusoknak a folyamatos finomhangolása nem nélkülözhető. A művészet szabadságának alanyi köre, tartalma és korlátozása esetében vázolt teoretikus fogalmak és elhatárolások az alkotmányjog-tudományban eddig jelenlévő űr betöltésén túl a jogalkalmazás számára is hasznosítható eredmények lehetnek.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ádám Antal: *Bölcsélet, vallás, egyházjog*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007
- Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998
- Alexy, Robert: *Theorie der Grundrechte*. (Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft) Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1986
- Aradi Nóra: *Műfaj a képzőművészetekben (Téma, technika, funkció)*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1989
- Aradi Nóra – Fukász György: *Technika és művészet*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1974
- Balogh Zsolt: „Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog”. *Iustum – Aequum Salutare* 2010. 4. sz.
- Balogh Zsolt: „Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás”. *Fundamentum* 1999. 2. sz.
- Bankó Zoltán – Naszladi Georgina: *Alapjogvédelem a munkajogban*. (Pécsi Munkajogi Közlemények – Monográfiák 4.) Pécs, Utilitates Bt., 2015
- Beling, Ernst: *Kunstfreiheit und Rechtsbann*. In: *Beiträge zur Kunst- und Geistesgeschichte – Festschrift Heinrich Wölfflin zum 60. Geburtstag*. München, Hugo Schmidt Verlag, 1924
- Bourdieu, Pierre: *A művészet szabályai – Az irodalmi mező genezise és struktúrája*. Budapest, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013
- Breunung, Leonie – Nocke, Joachim: *Die Kunst als Rechtsbegriff oder wer definiert die Kunst?* In: Dankert, Brigit – Zechlin, Lothar (Hrsg.): *Literatur vor dem Richter: Beiträge zur Literaturfreiheit und Zensur*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1988
- Buday-Sánta Andrea: „A kommunikáció-szabadságról”. *Kodifikáció és Közigazgatás* 2016. 1. sz.

Bumke, Christian: *Der Grundrechtsvorbehalt – Untersuchungen über die Begrenzung und Ausgestaltung der Grundrechte*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1998

Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006

Cremer, Wolfram: *Freiheitsgrundrechte*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2003

Cseporán Zsolt: „Kulturális jogok – kulturális igazgatás – kultúrpolitika”. *Válóság* 2021. 2. sz.

Cseporán Zsolt: *Divergens intézményi modell és alulról építkező kormányzás – A magyar kulturális szféra közpolitikai és közigazgatási tendenciái*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020

Cseporán Zsolt: „A művészeti foglalkoztatás alkotmányjogi háttere”. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2018. 11. sz.

Cseporán Zsolt: „A Magyar Művészeti Akadémia közjogi státusza”. *Kodifikáció* 2017. 2. sz.

Cseporán Zsolt: A művészet szabadságának szabályozási modellje az uniós és hazai jogban. In: Tilk Péter (szerk.): *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016

Cseporán Zsolt: Művészet és jog In: Falusi Márton (szerk.): *Túl posztokon és izmusokon. (MMA Ösztöndíjas Tanulmányok I.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet & L'Harmattan Kiadó, 2015

Cseporán Zsolt: „A művészet szabadságának jogosultjai és a joggyakorlás alternatívái”. *Scriptura* 2015. 1. sz.

Cseporán Zsolt: A művészet szabadsága – Az előadó-művészet alapjogi megközelítésben. In: Drinóczi Tímea – Naszaladi Georgina – Novák Barnabás (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum 7. – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014

Cseporán Zsolt: „A művészet szabadsága a képzőművészetben”. *Jogtudományi Közlöny* 2014. 7-8. sz.

Cseporán Zsolt: „A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság”. *Jura* 2014. 2. sz.

Cseporán Zsolt: „A művészet szabadságának mozgásteret az Alaptörvény keretei között”. *Scriptura* 2014. 1. sz.

Cseporán Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013

Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: „A kulturális igazgatás aktualitásai Magyarországon”. *Új Magyar Közigazgatás* 2014. 7. sz.

Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: „Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról”. *JeMa: Jogesetek Magyarázata* 2014. 4. sz.

Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: „Jogalkotás a kulturális igazgatás területén – esettanulmány a Magyar Művészeti Akadémia szabályozási rendszeréről”. *Kodifikáció* 2014. 1. sz.

Drinóczi Tímea: A tulajdonhoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Az alapvető jogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008

Drinóczi Tímea: *Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007

Drinóczi Tímea: „A tulajdonhoz való jog helye az alapjogi rendszerben”. *Jogtudományi Közlöny* 2005. 7-8. sz.

Fazekas Marianna: *A köztisztviselők szabályozásának egyes kérdései*. Budapest, Rejtjel, 2008

Fazekas Marianna: Új határok a köztisztviselők köz- és magánjogi szabályozásában. In: Csefkó Ferenc (szerk.): *Ünnepi kötet Iváncsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2008

Fischer, Hermann Josef: Die Freiheit der Kunst nach dem Grundgesetz. In: Fischer, Hermann Josef – Reich, Steven A. (Hrsg.): *Der Künstler und sein Recht – Ein Handbuch für die Praxis*. München, C.H. Beck Verlag, 2007

Fredman, Sandra – Wesson, Murray: Social, Economic and Cultural Rights. In: Feldman, David (ed): *English Public Law*. Oxford, Oxford University Press, 2009

Gárdos-Orosz Fruzsina: Alapjogok korlátozása. In: Jakab András (szerk.): *Alkotmány kommentárja. I. kötet*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009

Geißler, Birgit: *Staatliche Kunstförderung nach Grundgesetz und Recht der EG. Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 672.* Berlin, Duncker & Humblot, 1995.

Gergely Jenő: Az autonómiáról általában. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómia és Magyarországon 1848-2000.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2005.

Gyenge Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere.* Budapest, HVG-ORAC, 2010.

Gyenge Anikó: „Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban”. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 2003. 5. szám.

Hadi Nikolett: A művészeti élet szabadsága. In: Drinóczi Tímea (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum 3. – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2006.

Halmi Gábor: „Az előzetes vizsgálat eltöröltetvén örökre...”? *Fundamentum* 1997. 1. sz.

Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok rendszere. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Esztétika – Rövidített változat.* Fordította Tandori Dezső. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979.

Heidegger, Martin: *A műalkotás eredete.* Fordította Bacsó Béla. Budapest, Európa Kiadó, 1988.

Helfer, Laurence R.: „Human Rights and Intellectual Property: Conflict or Coexistence?” *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* 2003. 5. sz.

Hempel, Heinrich: *Die Freiheit der Kunst: Eine Darstellung des schweizerischen, deutschen und amerikanischen Recht.* (Zürcher Studien zum öffentlichen Recht.) Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag, 1991.

Henschel, Johann Friedrich: Zum Kunstbegriff des Grundgesetzes. In: *Festschrift für Rudolf Wassermann zum sechzigsten Geburtstag.* Darmstadt, Neuwied, 1985.

Hillgruber, Christian: Grundrechtsschranken. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011.

Horváth Barna: *Az erkölcsi norma természete.* Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2005.

Horváth Enikő: A művelődéshez való jog. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009.

Hufen, Friedhelm: *Die Freiheit der Kunst in staatlichen Institutionen: dargestellt am Beispiel der Kunst- und Musikhochschulen.* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1982.

Isensee, Josef: Das Grundrecht als Abwehrrecht und als staatliche Schutzpflicht. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011.

Isensee, Josef: Anwendung der Grundrechte auf juristische Personen. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsbg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011.

Isensee, Josef: Wer definiert die Freiheitsrechte? Selbstverständnis der Grundrechtsträger und Grundrechtsauslegung des Staates. Heidelberg, C.F. Müller, 1980.

Jakubowski, Andrzej (ed): *Cultural Rights as Collective Rights: An International Law Perspective.* (Studies in intercultural human rights 7.) Leiden, Brill, 2016.

Jellinek, Georg: *System der subjektiven öffentlichen Recht.* Tübingen, J.C.B. Mohr, 1905.

Kairys, Dávid: Freedom of Speech. In: Kairys, David (ed): *The Politics of Law: a progressive critique.* New York, Pantheon, 1982.

Katz, Alfred: *Staatsrecht.* Heidelberg, C.F. Müller, 1994.

Kelsen, Hans: Értékitételek a jogtudományban. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia – Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből.* Budapest, Szent István Társulat, 2008.

Kelsen, Hans: *Tiszta jogtan.* Fordította Bibó István. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001.

Kis János: Az állam semlegessége. In: *Az állam semlegessége – Kis János válogatott művei.* Pozsony, Kalligram, 2015.

Kis János: *Vannak-e emberi jogaink?* Budapest, Stencil Kulturális Alapítvány, 2003.

Kiss György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Pécs, Justis Kiadó, 2010.

Kiss György: Néhány észrevétel a „munkához való jog”, illetve a foglalkozás és a munkavégzés szabad megválasztása alapjogi minősítéséhez. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005.

Kiss György: „A munkajog jogforrási rendszere és az alapjogok”. *Jura* 2003. 1. sz.

Klein, Friedrich: „Bonner Grundgesetz und Rechtsstaat”. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 1950. 3. sz.

Knies, Wolfgang: *Schranken der Kunstfreiheit als verfassungsrechtliches Problem*. (Münchener Universitätsschriften. – Reihe der juristischen Fakultät. Band 4.) München, C.H. Beck'sche Verlag, 1967.

Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia a kulturális jogok rendszerében*. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2021.

Kocsis Miklós: *A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére – Műhelytanulmány*. Budapest-Pécs, 2016.

Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*. Budapest, Topbalaton Kiadó, 2011.

Kocsis Miklós: „A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei”. *Közjogi Szemle* 2011. 4. szám.

Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. (Doktori értekezés.)* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2010.

Kocsis Miklós: „A felsőoktatási autonómia alkotmánybírói értelmezéséről”. *Jura* 2009. 2. sz.

Kocsis Miklós: „A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól”. *Collega* 2009. 1-2. sz.

Kocsis Miklós: „A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybírói határozatokról”. *Jura* 2008. 1. sz.

Kocsis Miklós: „A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybírói határozatokról”. *Jura* 2007. 2. sz.

Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: „Művészet – szabadság – humor – erkölcs”. *Magyar Művészet* 2015. 2. sz.

Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – A Magyar Művészet Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013.

Koltay András: „Opponensi vélemény Cseporán Zsolt: A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon c. disszertációjához”. *Jura* 2018. 1. sz.

Koltay András: A művészet szabadsága, a nem létező alapjog. In: Cseporán Zsolt (szerk.): *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. (Fundamenta Profunda 1.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2016.

Koltay András: „A művészet szabadsága: a nem létező alapjog”. *Pázmány Law Working Papers* 2016. 4. sz.

Koltay András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009.

Koltay András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánossága. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009.

Kondorosi Ferenc: „Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadsága az ecset és a toll hegyén”. *Acta Humana* 1996. 24. sz.

Kucsera Tamás Gergely: *Túl művészetben, túl emberen: Válogatott művészetelméleti írások*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2019.

Kucsera Tamás Gergely: A művészet és a művészetelmélet kapcsolatának elméleti és gyakorlati kérdései, lehetőségei a XXI. században. In: Cseporán Zsolt (szerk.): *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. (Fundamenta Profunda 1.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2016.

Kucsera Tamás Gergely: „A hazai felsőoktatás – ezen belül a művészeti főiskolai és egyetemi képzés – finanszírozásáról”. *Magyar Művészet* 2015. 1. sz.

Kucsera Tamás Gergely: „Összegzés a köztestületként működő Magyar Művészeti Akadémia közel két esztendejéről”. *Magyar Művészet* 2013. 1. sz.

Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): *A felsőfokú művészeti képzés Magyarországon. (Fundamenta Profunda 2.)* Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017.

Láncos Leá Petra: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009.

Lemley, Mark A. – Volokh, Eugene: „Freedom of Speech and Injunctions in Intellectual Property Cases”. *Duke Law Journal* 1998. 48. sz.

Lenz, Sebastian: *Vorbehaltlose Freiheitsrechte.* Tübingen, Mohr Siebeck, 2006

Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: *Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem.* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2012

Majtényi Balázs: Jogképesség. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009

McCutcheon, Jani: „Designs, Parody and Artistic Expression — A Comparative Perspective of Plesner v Louis Vuitton”. *University of Western Australia Faculty of Law Research Paper* 2015. 15. sz.

Menyhárd Attila: *Dologi jog.* Budapest, Osiris Kiadó, 2007

Menyhárd Attila: „A tulajdon alkotmányos védelme”. *Polgári jogi kodifikáció* 2004. 5-6. sz.

Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába. In Kornis Gyula (szerk.): *Filozófiai Könyvtár.* Budapest, Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, 1923.

Müller, Friedrich: *Freiheit der Kunst als Problem der Grundrechtsdogmatik.* (Schriften zum Öffentlichen Recht. Band 102.) Berlin, Duncker & Humblot, 1969.

Mumford, Lewis: *Kunst und Technik.* Stuttgart, 1957

Patyi András: „Egyes önkormányzati alapjogok viszonylagossága”. *Magyar Közigazgatás* 1998. 9. sz.

Patyi András – Varga Zs. András: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében).* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013

Pauler Ákos: *Bevezetés a filozófiába.* Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz, 1999

Pernice, Ingolf: Kommentierung zu Art. 5. III GG. In: Dreier, Horst (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar. Band I. Präambel, Artikel 1-19.* Tübingen, Mohr Siebeck, 2004

Peschka Vilmos: „Jog és esztétikum”. *Állam- és Jogtudomány* 1994. 1-2. sz.

Petrétei József: *A köztársasági elnöki intézmény a magyar alkotmányjogban 1989-2014.* Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2018

Petrétei József: *Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények.* Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2016

Petrétei József: „A köztársasági elnök kinevezési feladat- és hatáskörei”. *Jura* 2015. 1. sz.

Petrétei József: *Magyarország Alkotmányjoga II. Államszervezet.* Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2014

Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011

Petrétei József: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, illetve az állam és az egyház viszonya a Magyar Köztársaságban. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008

Petrétei József: „Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról”. *Jura* 1995. 2. sz.

Pieroth, Bodo – Schlink, Bernhard (Hrsg.): *Grundrechte. Staatsrecht II.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2001

Plander, Harro: Arbeitsrecht: Instrument zur Verwirklichung von Grundrechten der Arbeitnehmer. In: *Festschrift für Albert Gnade.* Köln, Bund Verlag, 1992

Polymenopoulou, Eleni: „A Thousand Ways to Kiss the Earth: Artistic Freedom, Cultural Heritage and Islamic Extremism”. *Rutgers Journal of Law and Religion* 2015. 17. sz.

Poscher, Ralf: *Grundrechte als Abwehrrechte.* Tübingen, Mohr Siebeck, 2003

Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar Értelmező Kézisótár.* Budapest, Akadémia Kiadó, 2003

Rüfner, Wolfgang: Grundrechtsträger. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsgb.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011

Rüfner, Wolfgang: Grundrechtsadressaten. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsgb.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band IX. Allgemeine Grundrechtslehre.* Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2011

Rüfner, Wolfgang: Grundrechtskonflikte. In: Strack, Christian (Hrsg.): *Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz*. Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976.

Sachs, Michael: *Verfassungsrecht II. Grundrechte*. Berlin – Heidelberg – New York, Springer Verlag, 2003.

Sajó András: *Jogosultságok*. Budapest, Seneca Könyvkiadó, 1996.

Sápi Edit: *A színpadi művek szerzői joga*. Budapest, Trocinium, 2019.

Sári János: Jogképesség. In: *Az Alkotmány magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 2003.

Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Budapest, Osiris Kiadó, 2008.

Schack, Haimo: *Kunst und Recht. Bildende Kunst, Architektur, Design und Fotografie im deutschen und internationalen Recht*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2009.

Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2013.

Schulze, Marcel: Verfassungsrechtliche und internationale Grundlagen. In: Ebling, Klaus – Schulze, Marcel (Hrsg.): *Kunstrecht*. München, C.H. Beck Verlag, 2012.

Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Sólyom Péter: „A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek”. *Iustum in Aequum Salutare* 2007. 2. sz.

Sonnevend Pál: A tulajdonhoz való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Sonnevend Pál – Salát Orsolya: „A tulajdonhoz való jog”. *Századvég* 2007. 4. sz.

Stein, Ekkehart – Frank, Götze: *Staatsrecht*. Tübingen, J.C.B. Mohr-Siebeck, 1995.

Stern, Klaus: *Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band I. Grundbegriffe und Grundlagen des Staatsrechts. Strukturprinzipien der Verfassung*. München, C.H. Beck, 1984.

Szente Zoltán: *Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013.

Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság jogelmélete*. Budapest, Napvilág Kiadó 2004.

Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

Szinger András – Tóth Péter Benjamin: *Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz*. Budapest, Novissima Kiadó, 2004.

Takács Albert: A szociális jogok. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Téglási András: A tulajdon alkotmányos védelme Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépését követően. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon. 2010-2011. I. kötet*. Budapest-Pécs, Pázmány Press, 2013.

Tercsák Tamás: *Az alanyi jog újraélesztése – alanyi jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. (Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae XXXVIIIXXXIX.)* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002.

Tilk Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: Köcsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013.

Tóth Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*. Osiris Kiadó, Budapest 2009.

Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

van der Burg, Wibren – Brom, Frans W.A.: In Defense of State Neutrality. In: Rippe, Klaus Péter (Hrsg.): *Angewandte Ethik in der pluralistischen Gesellschaft*. Freiburg, Freiburger Universitätsverlag, 1999.

von Arnould, Andreas: Freiheit der Kunst. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul (Hsgb.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band VII. Freiheitsrechte*. Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2009.

von Jherig, Rudolf: *Geist der Römischen Recht auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. I-III*. Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1871.

Visegrády Antal: *Jog- és állambölcelet*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002.

Vosgerau, Ulrich: *Freiheit des Glaubens und Systematik des Grundgesetzes – Zum Gewährleistungsgehalt schranken vorbehaltloser Grundrechte am Beispiel der Glaubens- und Gewissensfreiheit*. Berlin, Duncker & Humblot, 2007.

Vörös Imre: „A tulajdonhoz való jog az alkotmányban”. *Acta Humana* 1995. 18-19. sz.

Waldron, Jeremy: „Is Dignity the Foundation of Human Rights?” *New York University School of Law, Public Law Research Paper* 2013. 12-73. sz.

Windscheid, Bernhard: *Lehrbuch des Pandektenrechts. I-III.* Frankfurt, Rütten und Loening, 1906

Würkner, Joachim: Das Bundesverfassungsgericht und die Freiheit der Kunst. In: Stern, Klaus (Hrsg.): *Studien zum öffentlichen Recht und zur Verwaltungslehre. Band 55.* München, Franz Vahlen Verlag, 1994

Zakariás Kinga: Az élethez és emberi méltósághoz való jog az alkotmánykoncepció tükrében. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. I. kötet.* Budapest-Pécs, Pázmány. Press, 2013

Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és emberi méltósághoz való jog. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. III. kötet.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009

Zeller Judit: A tudomány és a művészet szabadsága. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006

Zeller Judit: Az oktatáshoz való jog. In: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008

Zöbeley, Günter: „Zur Garantie der Kunstfreiheit in der gerichtlichen Praxis”. *Neue Juristische Wochenschrift* 1985. 5. sz.

Grófi Klebelsberg Kuno politikai hitvallása. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1935

X 324331

A könyv egy, a magyar alkotmányjogban eddig fájóan elhanyagolt téma tárgyalását kívánja megalapozni, úttörő szerepet vállal, és érdemi vitára serkent. Hiszen jogász számára mi is lehetne vakmerőbb, akár a kudarc veszélyét is büszkén vállaló cselekedet, mint a szigorú szabályok, doktrínák, gúzsba kötő hagyományok által meghatározott jog világán belül a művészet definiálásáról, szabályozásáról, védelméről gondolkodni? Tudjuk, a jogállamban a jogi szabályozás nem teremti meg a művészi alkotások számára biztosított védelmet, de a művész szabadságának eleve elrendelt voltát tudomásul véve igyekezhet a szellem szárnyalása számára kedvező jogi környezet fenntartására. A művészet fogalmát a jog nem határozhatja meg, és mégis elismerheti a művész szabadságát. A jognak önmérsékletet kell tanúsítania, és mégis közbelépnie ott, ahol a művészet védelmében szabályozási szükséglet mutatkozik. A művész szabadságát széles körben el kell ismernie, de le kell fektetnie az egyéni szabadság alkotmányosan igazolható határait is. A kötet elsősorban ezekről a rendkívül nehéz kérdésekről, jog és nem-jog határterületeiről szól. Bízom benne, hogy egy termékeny és intellektuálisan izgalmas tudományos diskurzus kiindulópontja lehet. Ennek szellemében ajánlom a tisztelt Olvasó számára!

Koltay András egyetemi tanár,
a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke

Cseporán Zsolt (1990) jogász (Ph.D, LL.M), közgazdász, a Budapesti Metropolitan Egyetem tudományos munkatársa, korábban a kultúráért felelős államtitkár tanácsadója, majd helyettes államtitkári titkárságvezető, jelenleg kormánybiztosi kabinetvezető. Kutatási területe: alkotmányjog, kulturális politika, művészeti menedzsment, felsőoktatás-igazgatás, államelmélet és kormányzás.

ISBN 978 963 414 861 6

2990 Ft

9 789634 148616